

CARACTERISTICI FONETICE ȘI MORFOLOGICE ALE GRAIURILOR UCRAINENE DIN ROMÂNIA

I. DIN ISTORIA CERCETĂRII GRAIURILOR UCRAINENE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Primele încercări de a caracteriza graiurile ucrainene de pe teritoriul României au avut loc încă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea și aparțin unor dialectologi slavi.

Ivan Werhrats'kyj¹, pe baza materialului pe care l-a adunat, publică, între 1883 și 1908, o serie de lucrări de dialectologie, în care găsim informații despre unele graiuri din țara noastră. În lucrările citate, autorul prezintă o descriere a sunetelor, a formelor și fenomenelor de derivare a cuvintelor, precum și a sintaxei din graiul satului Rona de Sus și ale celor situate în bazinul râului Ruscova.

Multe observații asupra foneticii și morfologiei a trei graiuri huțule din Suceava (Câmpulung, Moldovița Rusă și Paltin) găsim într-o altă lucrare a aceluiași autor². Deși nu a observat fenomene precum: reflexul [ɫ] pentru vechiul [o] din noile silabe închise și pronunția „diftongală” a lui [y] și [e] situate după consoanele dentale, autorul a analizat multe fenomene dialectale, fixând devierile acestora comparativ cu normele limbii literare.

În 1933, având ca scop „descrierea geografică a principalelor schimbări” ale limbii ucrainene din Europa acelor vremuri, I. Zilyns'kyj³ a întocmit o hartă a graiurilor ucrainene. În ceea ce privește graiurile ucrainene din România, se poate observa că există o legătură lingvistică nemijlocită, după cum afirmă autorul, între graiurile carpatice ale Ucrainei și graiurile corespunzătoare din nordul țării noastre. Din lipsa unui material dialectal adecvat, autorul nu a reușit să dea o clasificare satisfăcătoare a graiurilor ucrainene de pe teritoriul României.

Între anii '20 și '30 ai secolului trecut, Ivan Pan'kevyc̣h a publicat mai multe lucrări, în care a valorificat materialul dialectal rezultat din anchetele efectuate în

---

¹ I. Werhrats'kyj, *Über die Mundart Maramoroscher Ruthenen*, Stanislaw, 1883; idem, *Znadoby dl'a piznann'a uhors'ko-rus'kych hoviriv*, partea I, II, Lvov, 1899, 1901, apud I. Robciuc, *Studii și articole*, București, Editura Mustang, 1999, p. 29, 46, 233.

² I. Werhrats'kyj, *Deščo do hovoru bukovyns'ko-rus'koho*, în „Zbornik u slavu Vatrslava Jagića”, Berlin, 1908, p. 423-432, apud I. Robciuc, *loc. cit.*

³ I. Zilyns'kyj, *Karta ukrajins'kych hoviriv z pojasnynn'amy*, Varșovia, 1933.

satele ucrainiene ale Maramureșului (Crăciunești, Rona de Sus, Bistra, Crasna Vișeuului, Ruscova, Repedea, Poienile de sub Munte). Între lucrările reputatului dialectolog, un loc însemnat îl ocupă *Hovir sil riky Rus'koji buv. Maramoroša v Rumuniji*⁴, care e dedicată descrierii caracteristicilor fonetice și morfologice ale graiurilor ucrainene de pe Valea Ruscovei, și cunoscuta monografie *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej*⁵. Autorul a dus la bun sfârșit cercetările asupra foneticii și morfologiei tuturor graiurilor transcarpatice, folosind metode proprii pentru acele vremuri. Important este și faptul că monografia, care-și păstrează până azi valoarea științifică, cuprinde texte dialectale și, în același timp, îi sunt anexate cinci hărți dialectologice de o importanță majoră în studierea acestor graiuri.

În decursul anilor, graiurile ucrainene au intrat și în atenția unor dialectologi străini. Astfel, în domeniul lexicografiei dialectale, Oleksa Horbač a elaborat și publicat în anul 1968 mai multe lucrări, dintre care amintim: *Dialektnyj slovnyk pivnično-dobružans'koj hovirky sela Verchnij Dunavec' bil'a Tul'ci* și *Dialektnyj slovnyk pivnično-dobružans'koj hovirky sela Muryhul' nad Dunajem*⁶. În 1997, la München, au apărut următoarele lucrări ale aceluiași autor: *Pivdennobukovyns'ka huculs'ka hovirka j dialektnyj slovnyk s. Brodyna, povitu Radivci (Rumunija), Maramors'ka hovirka j dialektnyj slovnyk s. Pol'any nad ričkoju Ruskovoju (Rumunija)* și *Pivdennobukovyns'ka hovirka s. Mylešovec' bl. Rodovec' (Rumunija)*⁷. Acestor glosare dialectale O. Horbač le-a anexat texte dialectale, povestiri și cântece. De asemenea, sunt descrise într-o formă mai redusă și unele trăsături fonetice, morfologice și, mai rar, accentuale din aceste graiuri. Lucrările autorului au la bază atât materialul dialectal adunat de el și de Anna Galea Horbač prin anchete pe teren, cât și înregistrările făcute pe benzi de magnetofon.

Istoria studierii dialectelor ucrainene de pe teritoriul României⁸ este strâns legată de studiile de dialectologie slavo-română și, implicit, de dezvoltarea, în general, a slavisticii românești, ai cărei înaintași au fost B. P. Hasdeu, A. de Cihac, I. Bogdan, Ov. Densusianu, I. Bărbulescu, P. Cancel, I. Popovici, Th. Capidan, S. Pușcariu și alții.

⁴ În „Naukovyj zbornyk tovarystva Prosvita”, vol. X, Ujgorod, 1934, p. 185-216.

⁵ Partea I. *Zvučnja i morfologia*, Praga, 1938.

⁶ Extrase din „Naukovi Zapysky”, XVIII, vol. XV, München, 1968 și, respectiv, din „Naukovi Zapysky”, XIX, vol. XVI, München, 1968.

⁷ Apud I. Robciuc, *op. cit.*, p. 33.

⁸ A se vedea în acest sens și articolul lui D. Horvath, *Comentarii asupra graiurilor ucrainene din R.S. România*, în SA, vol. II, 1973, p. 21-36, în care sunt prezentate și alte lucrări ce tratează probleme de dialectologie ucraineană (N. Pavliuc, *Dejaki lyksyčni osoblyvosti ukrajins'kyh hovirok Maramoroščyny*, în „Kul'turnyj poradnyk”, nr. 3, București, 1958; I. Pătruț, *Raporturi fonetice ucraineano-române*, în DR, IX, 1948; Stanislaw Gogolevski, *Trilingvismul polonezilor din Cacica – județul Suceava*, în RS, XIV, 1967, p. 53-77) și pe care noi nu le prezentăm, deoarece fie au apărut ulterior, detaliat, în alte articole ale aceluiași autori, fie tratează aceste probleme parțial. Vezi și I. Robciuc, *op. cit.*, p. 27-44.

La început, studiile de lingvistică ale slaviștilor români erau îndreptate, în cea mai mare parte a lor, spre trecutul îndepărtat al relațiilor slavo-române, mai ales cu scopul de a lămuri condițiile de formare a poporului român și a limbii române.

Studiile de dialectologie slavă s-au născut în sânul școlii lingvistice de la Cluj, odată cu elaborarea *Atlasului lingvistic român*, fiind legate de numele lui Emil Petrovici atât prin faptul că între anii 1936 și 1938 acesta a efectuat câteva anchete dialectale slave (sârbești, bulgărești și ucrainene)⁹, cât și prin apariția, în 1935, a primului studiu fundamental în legătură cu un grai slav de pe teritoriul României, monografia graiului din Carașova¹⁰. Dar meritul de a fi considerat promotorul dialectologiei slave de la noi din țară nu se oprește aici, ci continuă prin îndemnul date slaviștilor români ai acelor vremuri, „care vor trebui să se gândească și la studierea celorlalte graiuri de pe teritoriul R.P.R.: ucrainene, ruse (ale lipovenilor din Dobrogea), cehe, bulgare și poloneze”¹¹.

Prima lucrare de dialectologie ucraineană de la noi este studiul lui Ioan Pătruț asupra foneticii graiului huțulilor din Valea Sucevei¹². Autorul acestei monografii a folosit materialul dialectal adunat de E. Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, în anii 1936-1938¹³, din patru sate¹⁴ huțule: Nisipitu, Cununșchi, Ehrște și Sadău (situat între râul Suceava și afluentul său Brodina). Stabilind „fizionomia fonetică” a graiului ucrainean din aceste sate, I. Pătruț raportează datele obținute „...în primul rând, la cele din alte regiuni huțule, precum și, adeseori, la cele din alte graiuri ucrainene, mai ales la cele carpatice”¹⁵.

Lucrarea lui I. Pătruț conține și „unele considerații și sugestii interesante cu privire la interpretarea datelor din graiurile periferice arhaice și a proceselor din perioada de bilingvism”¹⁶.

Tot în această perioadă de început a dialectologiei ucrainene la noi apare și lucrarea lui V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*. Pe lângă analiza elementelor ucrainene în terminologia forestieră din Maramureș, Bucovina și Valea Bistriței, pe care o face autorul, studiul prezintă un material dialectal valoros pentru cercetarea graiurilor din care acestea au fost adunate¹⁷.

⁹ În ALR II graiurile sârbești au punctele cartografice 25 și 37, graiurile bulgare 48 și 91, iar cele ucrainene punctul 366 (vezi Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, Cluj-Napoca, 1988).

¹⁰ E. Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935.

¹¹ E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în FD, vol. I, 1958, p. 210; idem, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în țara noastră în ultimii 15 ani*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 333-342; idem, *Activitatea în domeniul slavisticii din R.P.R. în perioada 1944 – 1951*, în RS, III, 1958, p. 7.

¹² I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, București, Editura Academiei R.P.R., 1957.

¹³ Ancheta în punctul 366 din ALR II „a avut loc în două etape: 10 – 20 VIII 1936 și 9, 10, 15 VIII 1938” (vezi Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, Cluj-Napoca, 1988, p. 211 și 214, nota 4).

¹⁴ Pentru „cătunele” anchetate de E. Petrovici, vezi Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 211 și 213, nota 5.

¹⁵ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 3.

¹⁶ E. Vrabie, *Stadiul actual al cercetărilor graiurilor slave din R.P.R.*, în RS, VII, 1963, p. 56; cf. și recenziile lui G. Mihăilă la lucrarea lui I. Pătruț, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 340-346.

¹⁷ În SCȘt, VIII, 1954, p. 1-186.

În 1958, slavistul român Nicolae Pavliuc (astăzi profesor la Universitatea din Toronto) și-a susținut teza de doctorat cu tema *Ukrains'kije govory Maramoroščiny (oblast' Baja Mare v Rumyniji)*¹⁸. În cele cinci capitole ale lucrării, autorul a prezentat istoria „venirii” populațiilor ucrainene în Maramureș, particularitățile fonetice, morfologice și lexicale ale acestor graiuri, problemele legate de influența dialectelor românești și maghiare, ca și a limbilor literare asupra graiurilor ucrainene din această regiune. Pe baza cercetărilor făcute și a analizei detaliate a acestor graiuri, autorul lucrării ajunge la concluzia că lexicul ucrainean a suferit multe influențe ale altor limbi: română, maghiară, germană și altele. Drept urmare, acesta s-a îmbogățit cu multe cuvinte noi. În domeniul foneticii și morfologiei, autorul nu a observat o astfel de influență.

Autorul monografiei amintite publică în același an un alt studiu legat de graiuri ucrainene, în care se ocupă, în special, de terminologia *construcției*. Este vorba de lucrarea *Dejaki leksyčni osoblyvos'ti ukrajins'kych hovirok Maramoroščyny*, publicată în „Kul'turnyi poradnyk”, nr. 3, București, 1958¹⁹.

Între anii 1960 și 1961, N. Pavliuc a prezentat la sesiunile științifice ale cadrelor didactice de la Facultatea de Filologie din București două comunicări asupra lexicului graiurilor ucrainene din România: una cu privire la *Terminologia agricolă, legumicolă și pomicolă. Terminologia țesutului și unităților de măsură*, iar alta despre *Denumirile obiectelor casnice*²⁰.

Un moment hotărâtor în studierea graiurilor slave din România (implicit și a celor ucrainene) l-a constituit prima „Conferință de dialectologie slavo-română”, care a avut loc în 28-29 iunie 1961, la București. Organizată din inițiativa „Asociației Slaviștilor din România” (înființată în 1956), conferința a constituit un prilej pentru a analiza realizările slaviștilor români care s-au ocupat de studierea graiurilor slave de pe teritoriul țării noastre și, în același timp, un impuls în vederea studierii pe mai departe a acestor graiuri²¹.

La această conferință, Ariton Vraciu a prezentat comunicarea *Note de dialectologie slavo-română (Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.)*²², la baza căreia stă materialul adunat de autor, cu câțiva ani în urmă, din satul Benea, comuna Moldova-Sulița (jud. Suceava). Lucrarea cuprinde unele date istorice, referitoare la vechimea așezării acestor ucraineni în localitatea respectivă, și unele observații generale asupra sistemului consonantic și a vocabularului graiului respectiv.

Pe lângă lucrarea lui A. Vraciu, la conferința sus-amintită a fost prezentată și supusă discuției o altă lucrare de dialectologie ucraineană, și anume aceea a lui

¹⁸ Apud E. Vrabie, *op. cit.*, p. 56.

¹⁹ *Ibidem*; D. Horvath, *op. cit.*, p. 35, nota 24.

²⁰ Nu știm ca aceste lucrări să fi fost publicate, după cum afirmă și D. Horvath, în *op. cit.*, p. 30.

²¹ G. Mihăilă, *Cronică asupra Conferinței de dialectologie slavo-română*, în SCL, XII, 1961, nr. 4, p. 579-586 (vezi și în RS, VII, 1963, p. 241-243).

²² Publicată în RS, VII, 1963, p. 131-143.

N. Pavliuc, *Aspecte ale vocalismului graiurilor ucrainene din Maramureș*. Aceasta cuprinde date și exemple noi cu privire la unele graiuri ucrainene din Maramureș.

Între anii 1962 și 1965, I. Robciuc și N. Pavliuc, împreună cu alți colegi de la Facultatea de Limbi Străine, secția ucraineană, au realizat înregistrări pe benzi de magnetofon în mai multe puncte (cca 100) populate de ucrainenii. Aceste înregistrări sunt păstrate în „Arhiva fonologică a graiurilor slave de pe teritoriul României”, în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române²³. Pe baza acestor înregistrări, ca și a observațiilor proprii din timpul anchetelor pe teren, I. Robciuc și N. Pavliuc au publicat în 1965 o lucrare valoroasă despre trăsăturile fonetice ale graiurilor ucrainene din România²⁴. Autorii ajung la concluzia că graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre aparțin la două dialecte ale limbii ucrainene: dialectul sud-vestic și cel sud-estic. Graiurile ucrainene din Maramureș, Banat și nordul Moldovei țin de dialectul sud-vestic (în care întâlnim graiuri de tipul transcarpatic, huțul și bucovinean), iar graiurile din Dobrogea, la cel sud-estic (unde întâlnim graiuri de tipul celor de stepă). Graiurile tipului transcarpatic se vorbesc în Maramureș și Banat, cele huțule în Moldova, Maramureș și Banat, iar cele bucovinene în Moldova. De asemenea, autorii atrag atenția asupra existenței unui grup de graiuri de tranziție (de trecere), și anume bucovineano-huțule. Este de remarcat faptul că, pentru prima dată la noi, cei doi lingviști s-au aplecat asupra studierii sistemului fonologic, problemă neglijată până atunci. Tot privind fonologia, aceiași autori publică, la Kiev, în 1965, lucrarea *Fonolohični osoblyvos 'ti ukrajins 'kych hovirok u Rumuniji*, care în prealabil fusese prezentată la a XII-a Conferință Republicană de Dialectologie (R.S.S. Ucraina)²⁵.

În anul 1965 mai apare o lucrare a celor doi dialectologi: *Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din Republica Socialistă România*²⁶, în care autorii – N. Pavliuc și I. Robciuc – ajung la concluzia că graiurile ucrainene din România au sisteme fonologice diferite, dar în ceea ce privește corelațiile consonantice (corelația de timbru și cea de sonoritate) prezintă trăsături comune.

Studiul lui I. Robciuc, *Schița sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (jud. Tulcea)*²⁷, din 1968, este consacrat unui grai mai puțin studiat. Cercetarea cuprinde două capitole: I. *Caracterizarea generală a vocalelor* și II. *Sistemul vocalic*.

În 1969, sub redacția cunoscutului dialectolog F. T. Žylko, sunt publicate, în culegerea *Ukrajins 'ka dialektna morfologija*, două lucrări cu privire la morfologia graiurilor ucrainene din România. În prima, semnată de N. Pavliuc și I. Robciuc,

²³ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 31.

²⁴ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich sistem ukrajinskich govorov v Rumyniji*, în RRL, X, 1965, nr. 6, p. 595-617.

²⁵ În „XII republicans'ka dialektolohična narada (Tezy dopovidej)”, Kiev, 1965, republicată în „Naukova dumka”, Kiev, 1970, p. 121-131; cf. și la I. Robciuc, *op. cit.*, p. 60.

²⁶ În *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei R.S.R., 1965, p. 671-676.

²⁷ Vezi SCL, XIX, 1968, nr. 2, p. 177-182.

*Slovozmına imennykiv ukrajin'kych hovirkach rumuns'koji Dobrudži*²⁸, este prezentată declinarea substantivelor în majoritatea graiurilor ucrainene din Dobrogea. Cea de-a doua lucrare, *Častca e v hovirci Vyšn'oji Rony*, îi aparține lui Dumitru Horvath²⁹ și „tratează o problemă de gramatică istorică”³⁰.

În același an, mai apar o serie de lucrări: I. Robciuc, *Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Măriștea*, C. Reguș, *Graiul ucrainean din Ipotești-Suceava* și, tot de același autor, *Formele verbale arhaice în graiurile huțule și bucovinene ale limbii ucrainene*³¹.

Un an mai târziu, D. Horvath publică studiul *Observații asupra declinării substantivelor din graiurile ucrainene din Maramureș*³². În analiza faptelor, autorul pleacă de la sistemul vechilor tipuri ale declinării substantivelor din limba rusă veche și, scoțând în evidență formele paralele existente în graiurile a unsprezece sate ucrainene din acest județ, ajunge la concluzia că unificarea tipurilor vechi de declinare în aceste graiuri s-a încheiat doar parțial.

Același autor publică, în anul 1971, *Atributul dezacordat din graiul din Poienile de sub Munte și Repedeș*³³, o lucrare interesantă și necesară totodată, atât prin observațiile făcute, cât și prin faptul că reprezintă un pas decisiv în cercetarea sintaxei graiurilor ucrainene de pe teritoriul României.

În același an, ucrainiștii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Aspazia Seserman-Reguș, C. Reguș și I. Robciuc, publică o serie de lucrări despre morfologia graiurilor huțule și bucovinene din nordul Moldovei³⁴, iar N. Pavliuc și I. Robciuc publică, la Kiev, primul *Atlas lingvistic regional al graiurilor ucrainene din România*, având la bază înregistrările făcute după chestionarul *Prohrama dl'a zbyrann'a materialiv do Dialektolohičnoho atlasu ukrajins'koji movy* (Kiev, 1949). Pentru elaborarea lui s-a folosit transcrierea fonetică din programa sus-amintită, la care s-au adăugat câteva semne caracteristice doar pentru unele graiuri ucrainene din România³⁵.

D. Horvath publică, în 1972, articolul *Pronumele personale enclitice în graiurile ucrainene din Maramureș*³⁶. Autorul analizează formele atone ale pronumelor personale în graiurile tuturor localităților cu populație ucraineană din acea regiune și face o descriere sincronică a faptelor, cu referiri asupra altor graiuri

²⁸ Vezi RS, XV, 1971, p. 139-154.

²⁹ Vezi BȘt, seria A, vol. I, 1969, p. 99-102.

³⁰ D. Horvath, *Comentarii...*, p. 34.

³¹ Primele două lucrări au apărut în *Studii de slavistică*, vol. I, București, 1969, iar cea de-a treia în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 93-98.

³² Vezi BȘt, seria A, vol. II, 1970, p. 101-108.

³³ Vezi BȘt, seria A, vol. III, 1971, p. 87-90.

³⁴ Aspazia Seserman-Reguș, *Prepozițiile în graiurile ucrainene (bucovinene și huțule) din nordul Moldovei*; C. Reguș, *Flexiunea verbală în graiul huțul din valea Sucevei*; I. Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Măriștea (județul Suceava)*, în *Studii de slavistică*, vol. II, București, 1971.

³⁵ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 231-247.

³⁶ Vezi BȘt, seria A, vol. IV, 1972, p. 107-112.

ucrainene din Carpați. Pe lângă pronumele personale, autorul analizează și pronumele reflexiv din graiurile respective.

În 1976, C. Reguș a elaborat teza de doctorat cu tema *Considerații privind graiurile ucrainene din județul Suceava*. Obiectul principal al cercetării l-a constituit graiul ucrainenilor din sudul Bucovinei, mai exact din nouă puncte populate de aceștia. Autorul a descris fonetica, morfologia și lexicul graiurilor cercetate, legăturile reciproce cu alte graiuri ucrainene și a stabilit locul acestora în sistemul dialectului sud-vestic al limbii ucrainene³⁷.

Ioan Rebușapcă publică, în 1977, *Glosarul dialectal ucrainean din comuna Rona de Sus (Maramureș)*³⁸. Culegerea materialului lingvistic este rezultatul unei cercetări dialectale monografice mixte, întreprinsă de I. Rebușapcă și un grup de studenți, fiind realizată prin anchete efectuate pe baza chestionarelor de specialitate și prin înregistrarea de texte pe bandă de magnetofon. Pe lângă cuvintele și expresiile din vorbirea populară locală, glosarul cuprinde și unele elemente care prezintă deosebiri fonetice și semantice față de normele limbii literare ucrainene.

În același an, C. Reguș publică studiul *Particularități ale adverbelor demonstrative în graiurile din jud. Suceava*³⁹. Autorul semnalează și interpretează atât aspectele arhaice, cât și inovațiile din structura adverbelor demonstrative în câteva graiuri huțule de pe valea Sucevei.

Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș) este tema tezei de doctorat susținută în 1978 de D. Horvath⁴⁰. Având ca scop descrierea fizionomiei fonologice, morfologice, sintactice și lexicale a graiului din satele Crăciunești și Tisa (comuna Bocicoiul Mare), lucru reușit pe deplin atât prin cercetarea amănunțită, cât și prin adunarea cu grijă a unui material dialectal vast, lucrarea cuprinde șapte capitole: *Introducere* (în care se vorbește despre „venirea” ucrainenilor în aceste ținuturi), *Considerații privind graiurile ucrainene din R.S. România, în special cele din Maramureș* (unde este prezentată apartenența acestor graiuri la tipurile de dialecte și graiuri ale limbii ucrainene), *Sistemul fonologic* (în care sunt prezentate arhaismele și inovațiile din acest grai), *Morfologia* (unde sunt analizate sincron și diacronic toate părțile de vorbire), *Sintaxa* (în care este prezentată varietatea particularităților sintactice după proveniența lor: trăsăturile vechi ale limbii ucrainene și inovațiile apărute din mai multe „motive”), *Lexicul* (în care cuvintele sunt clasificate în trei grupe: lexicul de bază, lexicul arhaic și inovațiile acestuia și lexicul împrumutat, în special din limbile română și maghiară) și *Concluzii*.

Amintim, cu această ocazie, că unele lucrări au fost publicate atât în periodicul „Obrii” din anii '80 ai secolului trecut – de către I. Robciuc⁴¹, C. Reguș și de mulți alții –, cât și în volume⁴².

³⁷ Apud I. Robciuc, *op. cit.*, p. 33.

³⁸ Universitatea din București, Facultatea de Limbi Slave, 1977.

³⁹ Vezi SCL, XXVIII, 1977, nr. 5, p. 495-498.

⁴⁰ Rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, 25 p.

⁴¹ Vezi I. Robciuc, *op. cit.*

⁴² Amintim aici articolul lui D. Horvath, *Aspecte arhaice ale timpurilor verbale în graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa*, în BȘt, seria A, vol. V, 1980, p.72-75.

După cum se poate constata, în ultimele decenii au apărut lucrări însemnate în domeniul dialectologiei ucrainene, atât cantitativ, cât și calitativ. Numărul tot mai mare al dialectologilor care se apleacă asupra studiului acestor graiuri confirmă încă o dată varietatea problemelor pe care acestea le ridică, ca și importanța deosebită pe care ar putea-o avea rezolvarea acestora.

Se poate afirma că graiurile ucrainene au fost cercetate în aproape toate zonele de pe teritoriul României, unde acestea există, mai puțin cele din Banat, studiindu-se și prezentându-se trăsăturile tuturor compartimentelor limbii.

Lipsește monografiile complete ale multor graiuri ucrainene, cu ajutorul cărora ar putea fi scoasă în evidență întreaga complexitate a acestora. De asemenea, prin elaborarea unor glosare dialectale și atlase lingvistice ar fi rezolvate numeroasele probleme care există încă în dialectologia ucraineană, aducând în același timp un material prețios pentru dialectologii care studiază aceste graiuri.

II. DATE ISTORICO-GEOGRAFICE ASUPRA GRAIURILOR UCRAINESE DIN ROMÂNIA

Pe teritoriul României, alături de populația românească, se întâlnesc grupuri compacte sau relativ izolate de populații care vorbesc diferite limbi. Între acestea, un loc aparte, ținând cont atât de varietatea, cât și de istoria lor, îl ocupă populațiile care vorbesc graiuri ale unor limbi slave, și anume: ucraineană, sârbo-croată, slovacă, rusă, bulgară, polonă și cehă. Dintre toate graiurile slave vorbite în țara noastră, după numărul vorbitorilor (aprox. 70 000), primul loc îl ocupă graiurile ucrainene. Marea majoritate a vorbitorilor acestor graiuri trăiesc în nordul țării, în Maramureș, Suceava și Botoșani, județe limitrofe cu masivul graiurilor carpatice ucrainene. După trăsăturile genetice, acestea sunt graiuri de formație veche. Graiurile de formație nouă sunt cele vorbite în Dobrogea (județul Tulcea) și în Banat (județele Timiș și Caraș-Severin).

Existența unei populații care vorbea limba ucraineană este atestată pentru prima dată în Maramureș, în secolul al XIV-lea. Documentele corespunzătoare acelei perioade⁴³ conțin unele mărturii despre câteva sate populate și astăzi de ucraineni, cum ar fi: Câmpulung la Tisa (atestat în 1329), Rona de Sus (1360), Bocicoiul Mare (1375), Tisa (1374), Crăciunești (1385), Ruscova (1390), Repedea (1411), Poienile de sub Munte (1411), Lunca la Tisa (1442) și Remeți (1465).

Se presupune că ucrainenii care trăiesc în această parte a României erau fugari din Transcarpați (Zakarpat'a) și Galiția. O colonizare mai masivă a ucrainenilor din Galiția este legată de numele lui Teodor Koreatovici – cneaz ucrainean, conducător al Podoliei –, care în 1361 a venit cu 40 000 de ucraineni (după alungarea lor de către lituanienii conduși de Vitold) și s-au așezat în fostele

⁴³ Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplomele maramureșene din secolele XIV și XV*. Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 2000, p. 9, 42, 65, 75, 85, 99, 168, 175, 315, 476; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 53 și urm.

comitate Bereg și Ung, situate la granița de nord-est a Maramureșului⁴⁴. O parte dintre ei ar fi pătruns în Maramureș, unde, fiind colonizați de voievodul Ioan de Rozavlea, au întemeiat, în bazinul râului Ruscova, satele Ruscova, Repedea și Poienile de sub Munte. Aproximativ în aceeași perioadă au pătruns ucrainenii și pe valea Tisei în sate întemeiate de români⁴⁵, precum Bocicoiul Mare, Lunca la Tisa, Crăciunești, Tisa, Rona de Sus, Remeți și Teceul Mic.

Istoria ucrainenilor din Maramureș este o problemă care nu și-a găsit rezolvarea sau și-a găsit-o doar parțial. Acest lucru a fost posibil din două motive. În primul rând, istoricii care s-au ocupat de această problemă nu au ținut seamă de datele lingvistice, iar, în al doilea rând, lingviștii nu au analizat și inclus în cercetările lor toate datele istorice, dar mai ales au fost trase concluzii lingvistice asupra întregului ținut pe baza unor date proprii doar unor zone ale acestuia. Asupra acestei probleme vom reveni într-o altă lucrare. Menționăm doar faptul că majoritatea lingviștilor consideră că slavii de est au apărut în regiunea Maramureșului în secolul al XIV-lea, deși unii fixează limita inferioară prin secolul al XII-lea, iar alții, pe cea superioară, în secolul al XV-lea.

Despre o populație ucraineană din nordul Moldovei se amintește pentru prima dată în documentele referitoare la secolul al XV-lea⁴⁶. Se presupune că unele sate ucrainene din județul Botoșani (Cândești și Rogojești) ar fi existat deja în secolul al XIV-lea⁴⁷. Și astăzi aceste două sate sunt populate de ucraineni care vorbesc graiuri bucovinene. Populația ucraineană din nordul Moldovei crește mai ales între secolele XV și XVI, prin venirea tot mai numeroasă a țăranilor din Galiția. Aceștia fugeau din cauza regimului instituit de feudalii polonezi, a căror putere, în acea vreme, devenea din ce în ce mai mare⁴⁸.

Date despre huțuli, atât despre cei din Maramureș, cât și despre cei din Suceava, întâlnim pentru prima dată în documente din secolul al XVII-lea⁴⁹.

Huțulii din Maramureș și de pe cursul superior al Tisei, veniți din părțile nordice ale Carpaților, din regiunile Nadvorjansk și Kolomyjsk⁵⁰, s-au așezat în aceste ținuturi pe parcursul secolelor XVII-XVIII, „formând o grupă lingvistică compactă”⁵¹.

Huțulii din Suceava au venit de pe cursul superior al Prutului și din bazinul râurilor Ceremuș și Putila, atât pe cursul superior al Nistrului – pătrunzând în

⁴⁴ A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*. Ediția a II-a, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997, p. 55, 74-75.

⁴⁵ I. Mihalyi, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁶ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 298-307.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 302.

⁴⁸ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1915, p. 160, 205, 243, 410, 416; vol. II, p. 167.

⁴⁹ I. Pan'kevyc, *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumeznych oblastej*, partea I (*Zvučn'a i morfologia*), Praga, 1938, p. 391-392.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 392.

⁵¹ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 596.

Moldova pe două căi: una prin Cârlibaba, iar cealaltă pe râul Moldova în jos, până la Breaza –, cât și pe afluenții acestuia, Moldovița și Suha. Primele așezări pe care le-au populat au fost „Ardjel, Rusii Moldoviței, Rusii pe Boul, Ostra și Gemenea”⁵².

Venirea populației ucrainene în Dobrogea (județul Tulcea) este legată de lichidarea Secei Zaporojene din anul 1775⁵³. Marea majoritate a ucrainenilor care trăiesc în această regiune o constituie urmașii cazacilor, fugiți din calea trupelor rusești conduse de generalul Potemkin. Un număr mare dintre aceștia s-au dus în Kuban, iar o parte s-au refugiat în Delta Dunării, ocupată pe atunci de turci, și au „format o căzăcime și o nouă Sece, Zadunajs’ka”⁵⁴. Documentele istorice vorbesc despre faptul că populația Secei Zaporojene nu era omogenă. Mutarea unei părți a cazacilor la gurile Dunării a avut loc în momentul în care diferențele dialectale din graiurile acestor ucraineni nu erau șterse, fapt despre care ne mărturisesc caracteristicile graiurilor de stepă din Dobrogea.

Cea de-a patra zonă a țării unde trăiesc ucrainenii este Banatul, mai exact, în câteva sate din județele Timiș și Caraș-Severin. Aceștia s-au așezat aici la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea⁵⁵. Din documentele existente, ca și din cele povestite de bătrâni, se pare că o mare parte a ucrainenilor din Banat au venit din Zakarpatja (Transcarpați) și doar o parte din Galiția (cei care trăiesc în satul Cornuțel-Banat). Aceștia au fost aduși aici de nobilii maghiari, cu scopul de a-i folosi la tăierea și prelucrarea lemnului⁵⁶.

În anii ’60 ai secolului trecut, N. Pavliuc și I. Robciuc⁵⁷, folosind chestionarul *Programa de adunare a materialului pentru Atlasul dialectologic al limbii ucrainene*, au strâns un bogat material dialectal din diferite sate ucrainene de pe teritoriul țării noastre. Pe baza acestui material, ca și a înregistrărilor de pe benzile de magnetofon (care se păstrează în Arhiva fonologică a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române), cei doi ucrainiști au determinat apartenența fiecărui grai ucrainean vorbit pe teritoriul țării noastre la grupele de graiuri corespunzătoare limbii ucrainene, iar pe acestea, la rândul lor, la masivele dialectale din care fac parte.

După caracteristicile fonetice, morfologice, sintactice și lexicale, graiurile ucrainene de pe teritoriul României sunt corelative cu două dialecte ale limbii ucrainene: cu cel sud-vestic și cu cel sud-estic. Dialectului sud-vestic îi corespund graiurile vorbite în Maramureș, nordul Moldovei (județele Suceava și Botoșani) și

⁵² I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion și Agora, 1997, p. 75-76.

⁵³ Al. Arbore, *Așezările lipovenilor și rușilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, I, 1920, p. 8.

⁵⁴ *Istoria Ukrajiny*, „Akademija”, Kiev, 2001, p. 124.

⁵⁵ „Calendarul românului”, anul XLVIII, Caransebeș, 1936, p. 14-15, apud N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 596.

⁵⁶ N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

⁵⁷ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 231-247 și N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 597.

cele din Banat (județele Timiș și Caraș-Severin), iar celui sud-estic, graiurile din Dobrogea (județul Tulcea).

Rezultatele cercetărilor⁵⁸ realizate până în prezent arată că graiurile ucrainene din nordul țării noastre, deși aparțin unui singur dialect, prezintă unele particularități fonetice, gramaticale și lexicale comune mai multor graiuri ale dialectului sud-vestic al limbii ucrainene. Astfel, în Maramureș întâlnim graiuri de tipul transcarpatic și huțul, în nordul Moldovei, graiuri huțule și bucovinene (aici există și graiuri de tranziție, anume bucovineano-huțule). Graiurile care aparțin tipurilor transcarpatic și huțul sunt vorbite și în Banat. În Dobrogea se vorbesc graiuri de tipul celor de stepă.

În continuare vom prezenta răspândirea geografică⁵⁹ a graiurilor ucrainene de pe teritoriul țării noastre, ținând cont de împărțirea administrativ-teritorială din 1971 a României.

1. Graiurile transcarpatice se întâlnesc în următoarele județe ale țării noastre: Maramureș, Timiș și Caraș-Severin.

În județul Maramureș, acestea sunt vorbite în următoarele zone: în bazinul râului Ruscova – în satele *Poienile de sub Munte* (Pól'any, Rus' Pol'ána, Pól'аны)⁶⁰, *Repedea* (Kryvúj, Rus' Kryvúj, Криву́ј) și *Ruscova* (Rúskuj, Rúskovo) – și pe malul stâng al Tisei – *Lunca la Tisa* (Luh, Luh nad Týsoju), *Rona de Sus*⁶¹ (Vúšn'a Rún'a, Výšn'a Rívna, Vérchn'a Rív'n'a), *Bocicoiul Mare*⁶² (Byčків / Byčkú, Velýkyj Byčків), *Crăciunești* (Kručúnuu, Krýčuniv, Kričinú), *Tisa* (Mýkovo, Mýkiv / Múkuu, Virišmort⁶³), *Câmpulung la Tisa* (Dóvhe Póle), *Remeți* (Rem'út, Reméty, Remít) și *Teceul Mic* (T'áčiv, T'ácevo).

⁵⁸ Ivan Pan'kievič, *op. cit.* (p. XXI–XXVIII, 319, 343, 344, unde se dau informații despre graiurile ucrainene de pe teritoriul României); N. Pavliuc, *Curs de gramatică istorică a limbii ucrainene*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964; N. Pavliuc, I. Robciuc, *Rehional'nyi Atlas ukrajins'kych hovirok Rumuniji*, în „XII respublikans'ka dialektolohična narada”, Kiev, Naukova dumka, 1971, p. 24-36; I. Robciuc, *op. cit.* etc.

⁵⁹ Am folosit atât clasificarea dată de N. Pavliuc și I. Robciuc, *op. cit.*, p. 597-598, cât și tabelul dat de I. Robciuc, din anexa la *Atlasul regional al graiurilor ucrainene din România, op.cit.*, p. 239-242; de asemenea, am parcurs și articolul lui E. Vrabie, *Cu privire la localitățile cu graiuri slave din R.P.R.*, în RS, VII, 1963, p. 76-77, în care lista punctelor populate de ucraineni, pe de o parte, nu cuprinde toate satele, iar, pe de alta, apar numele unor localități cu populație românească, ca de exemplu: Petrova, Leordina, Borșa, Lascăr Catargiu, Balabanca și altele.

⁶⁰ Primul nume din paranteză reprezintă denumirea locală, care poate prezenta variante, cel de-al doilea este cel „oficial”, apărut pe „tablitele bilingve” (de obicei această formă este apropiată de limba literară, putând fi identică cu cea locală), iar cel de-al treilea este cel dat de locuitorii altor sate ucrainene.

⁶¹ În lucrările de specialitate apar formulele „Výšn'a Rúna” sau „Výšn'a Rívna”, care nu ni se par a fi corecte. Al doilea component al numelui ar trebui să aibă un [a] palatal, adică [ʲa]: „Rún'a” (sau „Rív'n'a”), așa cum este pronunțat în limba ucrainenilor din Maramureș, căci numele se naște în dialect.

⁶² În acest sat, precum și în Tisa și Câmpulung la Tisa, limba ucraineană își pierde statornicia, fiind asimilată de cea română și maghiară. În aceste sate putem vorbi de un trilingvism, majoritatea locuitorilor cunoscând aceste trei limbi.

⁶³ Aceasta e vechea denumire a satului, atestată în 1374, și care a circulat până în 1971.

Graiurile din „Rona de Sus și Remeți se deosebesc de celelalte graiuri de pe Tisa („nadtys'kych”) prin păstrarea vechilor sunete [ɫ] și [i]”⁶⁴, prin întărirea lichidei [l] înaintea lui [i], prin păstrarea pronunției vechi a lui „čī” și prin multe altele.

Graiurile de pe Valea Ruscovei (care aparțin de graiurile transcarpatice) au și unele particularități ale graiurilor huțule, care, în principiu, constau în faptul că „pentru e nazal (e) și pentru vechiul grup -bje au ca reflex un e închis redus (ê): pēt' > pjēt'; nasen_bje > nasin' e”⁶⁵.

Graiurile transcarpatice din regiunea Banatului sunt răspândite în județul Timiș, în satele *Cireșul Nou* (Čerésn'a), *Pârâu* (Antólka) și *Pădureni* (Húsarka), și în județul Caraș-Severin: *Criciova* (Krýčova), *Zorile* (Zórule), *Copăcele* (Kopačéle) și *Cornuțel-Banat* (Kornucél).

2. Graiurile huțule. În Maramureș, graiurile huțule sunt răspândite în satele situate pe cursul inferior al râului Vișeu (înainte de vărsarea acestuia în Tisa), și anume: *Crasna Vișeului* (Krásnyj, Krásnyj), *Bistra* (Býstryj, Bústryj) și *Valea Vișeului* (Višovel', Výšavs'ka Dolýna, Pol'ána). Aceste graiuri reprezintă o prelungire a graiurilor huțule de pe malul drept al cursului superior al Tisei (din Rahov), formând cu acestea un masiv lingvistic compact.

Graiurile huțule din Moldova sunt vorbite doar în județul Suceava, și anume: pe valea cursului superior al Moldovei, în satele *Izvoarele Sucevei* (Izvóry Sučavy), *Moldova-Sulița* (Moldóva Sulýc'a) și *Breaza* (Br'áza); pe valea Moldoviței, în satele *Ardjel* (Adžiü), *Moldovița* (Moldovýc'a), *Paltin* (Val'a Bóulu) și *Ciumirna* (Čumýrna); pe valea râului Suceava, în satele: *Lupcina* (Lúpčyna), *Ulma* (Úl'ma), *Nisipitul* (N'isipít), *Egriște* (Ehrište), *Cununșchi* (Kunúnš'kyj), *Kilometrul 14* (Čotýrnac'atyj kilometr), *Brodina* (Bródyna) și *Cârlibaba* (Kyrlibába).

Un grai huțul se vorbește în satul *Cornuțel-Banat*⁶⁶ din Banat (județul Caraș-Severin).

3. Graiurile bucovinene. Acestea sunt răspândite în nordul Moldovei, și anume în județele Suceava și Botoșani.

În județul Suceava acestea se întâlnesc în orașul *Siret* (Serét) și în satele *Solonețu Nou* (Solonéc'), *Cacica* (Kačíka), *Vășcăuți* (Váškivci), *Negostina* (Nehostýna), *Bălcăuți* (Bálc'ivci), *Botoșănița* (Botošanýc'a), *Gropeni* (Hropény), *Șerbăuți* (Šerbívci), *Călinești-Cuparenco* (Kalynéšty-Kuparénko), *Călinești-Enache* (Hréc'ke), *Călinești-Vasilache* (Kalynéšty-Vasyláke), *Clit* (Klyt), *Siminicea* (Semeniča), ca și în satul *Ipoțești* (Ipotéšty), care aparține administrativ de orașul Suceava.

Graiurile bucovinene sunt răspândite în următoarele sate din județul Botoșani: *Sinăuți* (Syn'ivci), *Rogojești* (Rohožéšty) și *Cândești* (Kyndéšty).

⁶⁴ N. Pavliuc, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ După spusele unui informator, satul Cornuțel-Banat „este împărțit în două: într-o parte stau huțulii, iar în celaltă *lémky* (care vorbesc ca și cei din Remeți, județul Maramureș)”.

În câteva sate din județul Suceava, graiurile huțule și bucovinene se întrepătrund, formând o grupă de graiuri de tranziție, și anume graiuri bucovineano-huțule⁶⁷. Este vorba de graiurile din următoarele sate: *Milișeuți* (Melešívci), *Danila* (Danýla), *Slobozia* (Slobozija), *Măriștea* (Marycēja) și *Dărmănești* (Darmanéšty).

Dialectului sud-estic îi aparțin numai graiurile ucrainene din Dobrogea. Din punct de vedere lingvistic, acestea sunt raportate la grupa graiurilor de stepă a dialectului sud-estic, dar prezintă o oarecare influență a unor graiuri ale dialectului sud-vestic. De aceea graiurile de stepă trebuie considerate ca fiind graiuri de tranziție de la cele sud-estice la cele sud-vestice, dar având la bază trăsăturile dialectului sud-estic⁶⁸.

4. Graiurile de stepă se vorbesc în următoarele sate ale județului Tulcea: *Telița* (Télyc'a), *Poșta* (Póšta), *Gamcearca* (Hamčárka), *Djaferca Rusă* (Rus'ka Džaférka), *Ciucurova* (Čukuróva), *Başpunar* (Bašpunár), *Lunka* (Lúnka), *Ceatalchioi* (Čatalkiój), *Căslita* (Kyšlýc'a), *Pardina* (Párdyna), *Tatanir* (Tatan'ír), *Chilia Veche* (Kylíja), *Letea* (Lét'a), *Stepoc* (Stepók), *Ilganii de Sus* (Výšn'i Ilhány), *Gorgova* (Górgova), *Crișan* (Krišán), *Sulina* (Súlym), *Caraorman* (Karaóрман), *Pârlita* (Pyrlyta), *Murighiol* (Murúhil'), *Carasuhat de Jos* (Nyžn'a Karasuváta), *Uzlina* (Vuzlýna), *Mahmudia* (Machmudíja), *Dunavățul de Jos* (Nyžnij Dunavéc'), *Dunavățul de Sus* (Vyšnjij Dunavéc'), *Sfântu-Gheorghe* (Katerléz). Graiurile ucrainene de stepă sunt vorbite și în unele cartiere din orașele Tulcea și Isaccea.

III. CARACTERISTICI FONETICE

Graiurile slave de pe teritoriul României și, implicit, cele ucrainene, „desprinzându-se demult din masivele principale ale graiurilor, azi convergente, dar inițial de aceeași structură, sau evoluând mult timp la periferia acestora și fiind doar în contact sporadic cu acestea, păstrează unele particularități fonetice, gramaticale și lexicale arhaice”⁶⁹.

Pe lângă păstrarea acestor trăsături arhaice, graiurile ucrainene din România, în izolarea lor (totală sau parțială), ca și celelalte graiuri slave din țara noastră, au desfășurat – după cum afirmă S. B. Bernstein⁷⁰ – acele tendințe interne de dezvoltare, care la început erau proprii și graiurilor din care acestea s-au desprins. În țările slave, aceste tendințe, într-o măsură mai mică sau mai mare, au fost „stopate” de autoritatea tot mai crescândă a limbii literare și a celorlalte dialecte. Aceste inovații reprezintă un material prețios pentru istoria limbii ucrainene.

⁶⁷ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 589.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ E. Vrabie, *Stadiul actual al cercetării graiurilor slave din Republica Populară Română*, în RS, VII, 1963, p. 61.

⁷⁰ S. B. Bernstein, *Očerk sravnitel'noj gramatiki slav'anskih jazykov*, Moscova, 1961, p. 41.

În continuare ne propunem să prezentăm, pe baza lucrărilor de dialectologie apărute atât la noi în țară, cât și în străinătate, dar mai ales pe baza materialului dialectal pe care acestea îl conțin, caracteristicile fonetice și morfologice ale graiurilor ucrainene din România. Menționăm că autorul acestei lucrări este un bun cunoscător al mai multor graiuri transcarpatice și huțule din Maramureș.

Sistemul de notare are la bază transcrierea pentru limba ucraineană utilizată de A. O. Bilec'kyj, F. T. Žylko și alții, prezentat la cea de-a XIII-a Conferință de Dialectologie Ucraineană (Kiev, 1969), cu unele mici modificări adoptate de toți dialectologii ucrainiști din România.

1. SISTEMUL VOCALIC

1.0. Graiurile ucrainene de pe teritoriul României se deosebesc de limba ucraineană și de celelalte graiuri ale acesteia atât prin structura vocalelor, cât și prin particularități în ceea ce privește articularea acestora. Diferența lor în pronunție depinde de accentul silabei, de armonia vocalică, precum și de locul consoanelor palatale aflate în vecinătatea primelor.

1.1. O caracteristică proprie tuturor graiurilor ucrainene din țara noastră (și, implicit, graiurilor din dialectele sudice ale limbii ucrainene) este trecerea diftongului [ie] (<š) în [i], ca și în limba literară: *sino* „fân”, *l'ito* „vara”, *chl'ib* „pâine”, *l'is* „pădure”, *viter* „vânt”.

1.2. În limba ucraineană contemporană vechile sunete [o, e] din noile silabe închise au reflexul [i], trăsătură prin care limba ucraineană se diferențiază de celelalte limbi slave.

Cele două sunete etimologice au în graiurile ucrainene din România diferite reflexe. Astfel, pentru vechiul [o] se întâlnesc reflexele: [u], [y^e], [ü], [i], [y], [i^u], [i^uy], [i^uɣ], [ɣi], [o], iar pentru [e]: [i], [e], [y] și [ɣ]. Diferitele reflexe ale acestor sunete etimologice se întâlnesc chiar și în aceeași grupă dialectală.

1.2.1. În graiurile ucrainene transcarpatice din țara noastră, pentru vechiul [o] sunt caracteristice reflexele: [u], [y^e] și [ü]⁷¹, cel mai răspândit fiind [u].

1.2.1.1. Reflexul [u] apare în graiurile următoarelor sate din Maramureș: Poienile de sub Munte, Repedea, Ruscova, Lunca la Tisa, Rona de Sus, Bocicoiul Mare, Crăciunești, Tisa, Câmpulung la Tisa, Remeți și Teceul Mic, ca de exemplu: *kun'* (lit. kin') „cal”, *stul* (lit. st'il) „masă”, *vul* (lit. vil) „bou”, *nuš* (lit. niš) „cuțit”, *dvur* (lit. dvir) „curte, ogradă”, *kut* (lit. kit) „pisică”, *vuz* (lit. v'iz) „car”, *kul* (lit. k'il) „par”, *hut* (< v. rus. годъ) (lit. rik) dial. „an”.

Graiurile ucrainene din România care prezintă acest reflex, după cum arată I. Dzdzzelivski, sunt o prelungire a arealului graiurilor transcarpatice, care se vorbesc în bazinul dintre râurile Șopruka și Rika (Ucraina)⁷².

⁷¹ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 37.

Acest reflex este răspândit și în unele graiuri transcarpatice din Banat (Cornuțel – Banat, Pârâu, Pădureni și Criciova): *kuš*, *túl'ko* (lit. til'ky) „numai atât, doar”, *vuz*, *nus* (lit. nis) „nas”, *kun'*, *nuš*, *škúra* (lit. škira) „piele”, *póruch* (lit. porich) „prag”, *pomúst* (lit. pidloha) dial. „podea”.

1.2.1.2. În graiul satelor situate pe valea râului Ruscova (Poienile de sub Munte, Repedeza și Ruscova), în locul etimologicului [o] mai apare reflexul [y^e], dar numai în cazul în care acesta se află în urma consoanelor labiale: *ovy^en* (lit. vin) pron. pers. „el”, *py^ed* (lit. pid) prep. „sub”, *zvy^er* (lit. zvir) „animal sălbatic, fiară”, *chvy^est* (lit. chvist) „coadă”⁷³.

1.2.1.3. Reflexul [ü] se întâlnește în graiurile câtorva sate din Banat (Zorile, Cireșul Nou și Criciova⁷⁴): *kün'*, *ovün* (lit. vin) pron. pers. „el”, *postül* (lit. post'il) „opincă”, *chvüst*, *hrüm* (lit. hrim) „tunet”, *lūj* (lit. l'ij) „osânză”, *müch* (lit. mich) ind. prez. de la *mohtý* „a putea”. Toate aceste graiuri sunt înrudite cu cele transcarpatice borjane, situate între cursurile râurilor Rika și Latorița⁷⁵.

Reflexele [u] și [ü] sunt sunete intermediare prin care vechiul [o] (ca și [e], de altfel) a trecut la [i]: [o] > [u] > [ü] > [yⁱ] > [i^y] > [i]⁷⁶.

1.2.2. În graiurile ucrainene huțule din Suceava (Izvoarele Sucevei, Moldova-Sulița, Breaza, Ardjel, Moldovița, Paltin, Ciurmira, Cununschi, Lupcina, Egriște, Kilometrul 14, Nisipitul, Brodina, Cârlibaba), Maramureș (Crasna Vișeului, Bistra și Valea Vișeului) și Banat (Cornuțel - Banat) vechiul [o] din noile silabe închise are următoarele reflexe: [i], [y], [ɨ], [ü], [i^u], [i^y], [i^uɨ], [ɨⁱ]⁷⁷.

1.2.2.1. Reflexul [i] se întâlnește în majoritatea graiurilor huțule ale Sucevei, în toate graiurile din Maramureș și în singurul grai huțul din Banat: *stiū* (lit. st'il) „masă”, *viz* (lit. viz) „car”, *p'id* (lit. pid) „tavan”, *nič* (lit. nič) „noapte”, *schid* „adunare”, *rik* „an”, *kiz* (lit. kiz) gen.-instr. pl. de la *koza* „capră”, *rij* „roi” (Suceava); *póstil* „pat”, *plít* „gard”, *chrin'* „hrean”, *škúra* „piele”, *stíl* „masă”, *rih* „corn (de animal)”, *lij* „osânză”, *porih* „prag” (Maramureș); *m'ist* „pod”, *v'in* (lit. vin) pron. pers. „el”, *k'il* (lit. kil) „par”, *k'in'* (lit. kin') „cal”, *žínka* „soție” (Banat).

1.2.2.2. Reflexele [y], [ɨ], [ü], [i^u], [i^y], [i^uɨ], [ɨⁱ] se întâlnesc doar în unele graiuri huțule din Suceava⁷⁸: [y]: *plyt* (lit. plít) „gard”, *vyd* (lit. vid) prep. „de la, de, din”, *pyt* (lit. pid) „pod” sau prep. „sub”, *žýnka* „soție”, *myj* pron. pers. în gen. sg. „meu”; [ɨ]: *kɨt* „piscică”, *kɨū* „par”, *vɨn* pron. pers. „el”, *kɨš* „coș”, *škúra* „piele”, *kɨl'ko* adv. „cât”; [ü]: *büp* (lit. bib) „bob (plantă și sămânță)”, *vüū* (lit. vil) „bou”, *vüūc'i* (lit. vivci) „oi”; [i^u]: *n^uiš* „cuțit”, *r^uich* (lit. rih) „corn”, *m^uist* „pod”,

⁷² I. O. Dzendzelivski, *Lingvističnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSSR*, (lexicul), partea I, Ujgorod, 1958, harta nr. 132, apud I. Robciuc, *loc. cit.*

⁷³ I. Pan'kievyč, *op. cit.*, p. 66 și 70.

⁷⁴ După cum se poate observa, în graiul satului Criciova pentru vechiul [o] avem două reflexe, și anume [u] și [ü].

⁷⁵ I. O. Dzendzelivski, *loc. cit.*

⁷⁶ F. T. Žylko, *Narysy z dialektolohiji ukrajins'koji movy*, Rad'ans'ka škola, Kiev, 1966, p. 47.

⁷⁷ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 38.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 39.

r^uis trecut de la *rosté^v* „(el) a crescut”, *k^uin^umy^e* instr. de la „cai”, *obor^uich* (lit. oborich) „șopron”; [^uy] : *dv^uyr* „curte”, *p^uyt* (lit. pid) prep. „sub”, *r^uyk* „an”, *st^uyū* (lit. st'il) „masă”, *b^uyk* „parte, latură”, *hr^uym* „tunet”, *por^uyčh* „prag”, *m^uy^ust* „pod”; [^uɣ]: *r^uɣk* „an”, *por^uūch* (lit. porih) „prag”, *p^uɣd* prep. „sub”; [ɣ^u]: *kɣ^un* „cal”, *kū^ul^uko* adv. „cât”, *kɣ^ut* „piscică”, *mɣ^ust* „pod”, *plɣ^ut* „gard”, *drɣ^ut* (lit. drit) „sârmă”. Trebuie menționat faptul că majoritatea reflexelor amintite pot fi auzite în vorbirea unui singur informator și, câteodată, se întâlnesc două sau trei reflexe diferite pentru același cuvânt: *plyt* / *plɣ^ut* „gard”, *kɣ^ut* / *kɣ^ut* „piscică”, *vɣ^un* / *v^uyn* „el”, *hrɣ^um* / *hr^uym* „tunet”, *kɣ^uū* / *k^uyū* „par”, *kū^ul^uko* / *kū^ul^uko* adv. „cât”, *bū^up* / *b^uyp* „bob”, *s k^uin^umy^e* / *s kū^un^umy^e* „cu caii”, *byk* / *b^uik* / *b^uyk* „parte, latură”, *por^uūch* / *por^uūch* / *por^uyčh* „prag”, *rū^uk* / *r^uik* / *r^uyk* „an”.

1.2.2.3. După ce I. Pătruț a dovedit prezența în graiurile huțule a reflexului [ɣ^u] ca diftong și a lansat ipoteza conform căreia nu ar fi exclus ca diftongarea din graiurile nordice și cele sudice să fie „unul și același fenomen conservat în cele două arii laterale”⁷⁹, N. Pavliuc și I. Robciuc au ajuns la concluzia că și reflexele [^ui], [^uy] și [^uɣ], pentru vechiul [o], sunt diftongi⁸⁰: *n^uiš* „cuțit”, *r^uich* „corn”, *óbor^uich* „șopron”, *r^uyk*, *r^uɣk* „an”, *k^uyū* „par”, *hr^uym* „tunet”, *por^uūch* „prag”, *p^uɣd* prep. „sub”, *kɣ^un* „cal”, *kɣ^ut* „piscică”, *plɣ^ut* „gard”. În această situație, reflexele respective sunt vocale de „formație neomogenă”, care se diferențiază de cele obișnuite prin structura lor articulatorie inconsecventă (neomogenă). Primele trei ([^ui], [^uy], [^uɣ]) încep cu același element labializat secundar [ʰ] și se termină cu elementul de bază antero-medial ([i], [y], [ɣ]), care apare ca purtător al silabei. În ceea ce privește vocala neomogenă [ɣ^u], primul element este de bază, silabic ([ɣ]), iar cel de-al doilea este secundar, [ʰ] scurt. Sunete de acest tip sunt caracteristice și unor graiuri ale dialectului nordic: [ʰo, ʰê, ʰy, ʰi, ʰü, ʰü^ê, ʰü]⁸¹. Față de graiurile dialectului nordic, unde diftongii apar numai în poziție accentuată, în graiurile huțule se întâlnesc cazuri când, prin analogie, în locul vechiului [o] apar diferite reflexe și în silabele neaccentuate (printre care și diftongi): *v^uyūc^uá* (lit. vivc'a) „oaie”, *p^uydlóha* „podea”, *mycnūj* „tare, puternic”, *vɣ^uzír* „vizir”. Aceste reflexe ale lui [o] pot să apară și în silabele deschise: *v^uts'im* num. „opt”, *p^uišóū* „(el) s-a dus”, *v^uykónce^v* „gemuleț”⁸². De reținut că sunetele [^ui], [^uy], [^uɣ], situate după consoanele labiale (*b^uik* / *b^uyk* „parte, latură”, *m^uist* „pod”, *dv^uyr* „curte”, *v^uyn* „el”, *p^uɣd* prep. „sub”), „nu sunt diftongi, ci consoane obișnuite labializate”⁸³. Acest lucru este susținut și de faptul că în graiurile huțule (Brodina, Ardjel, Ciumirna, Paltin ș.a.) există exemple cu vocala [y] de altă origine, care „dobândește” caracter labial dacă e situată după consoane labiale: *v^uy^uroby^eū* „(el) a lucrat, a confecționat”, *f^uyra* (lit. vira) „credință”.

⁷⁹ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 35-36.

⁸⁰ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 40-41.

⁸¹ Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 45.

⁸² I. Robciuc, *op. cit.*, p. 59.

⁸³ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 35 și I. Robciuc, *op. cit.*, p. 40.

În același timp trebuie menționat faptul că întrebuițarea frecventă a diftongilor în locul vechiului [o] este limitată. Aceștia dispar treptat, pierzându-și elementul secundar și transformându-se în vocale obișnuite: [i], [y], [ɨ] și [ü].

Existența diftongilor în unele graiuri huțule ale Sucevei, legate genetic de graiurile sud-vestice ale limbii ucrainene, atestă faptul că trecerea vechiului [o] (și [e]) în [i] s-a făcut prin stadiul diftongilor și pe teritoriul dialectului sud-vestic⁸⁴.

1.2.3. În graiurile bucovinene din Suceava (Vășcăuți, Botoșănița, Gropeni, Șerbăuți, Călinești-Cuparenko, Călinești-Enache, Călinești-Vasilache, Clit, Cacica, Solonețu Nou, Semenica, Ipotești), Botoșani (Sinăuți, Rogojești, Căndești) și în cele bucovineano-huțule (Milișeuți, Danila, Slobozia, Măriștea, Dărmănești), ca și în graiurile divergente corespunzătoare⁸⁵ cu care acestea formează o arie lungă și îngustă compactă, vechiul [o] din noile silabe închise a trecut la [i]: *b'ik* (lit. bik) „parte, latură”, *v'iu* (lit. vil) „bou”, *dv'ir* (lit. dvir) „curte”, *k'iu* (lit. kil) „par”, *rik* „an”, *rich* (lit. rih) „corn”, *p'ist* (lit. pist) „post”, *f'ist* (lit. chvist) „coadă”, *pl'it* (lit. plit) „gard”.

Excepție face cuvântul lit. *žinka* „soție, nevastă”, care în unele graiuri bucovinene are pentru vechiul [o] reflexul [ɨ] (*žũnka*). Apariția sunetului [ɨ] în acest cuvânt este, probabil, legată de durificarea consoanei șuierătoare [ž] din poziția respectivă.

1.2.4. În graiurile ucrainene de stepă ale Dobrogei⁸⁶, vechiul [o] din noile silabe închise are următoarele reflexe: [i], [y], [o].

1.2.4.1. Cel mai răspândit este reflexul [i]: *n'is* „nas”, *n'ic* „noapte”, *b'ik* „parte, latură”, *dv'ir* „curte”, *k'il* „par”, *stil* „masă”, *snip* „snop”, *ž'inka* „soție, nevastă”.

1.2.4.2. Reflexul [y] apare doar în prepozițiile *pyd* (lit. pid) „sub” și *pópyd* (lit. popid) „pe sub”, ca și în cuvinte formate cu ajutorul prefixului *pyd-*, *pópyd-*⁸⁷: *pyd'azát'* „a lega”, *pydhortát'* „a săpa, a cuibări”, *popydhortát'* „idem”.

1.2.4.3. În multe cuvinte, trecerea lui [o] în [i] nu mai are loc datorită influenței limbii ruse: *sol'* (lit. sil') „sare”, *vójna* (lit. vójna) „război, luptă”, *pózno* (lit. pizno) adv. „târziu”, *most* (lit. mist) „pod”, (*h*)*voz'd'* (lit. hvizd) „cui”, *loj* (lit. lij) „osânză”, *dzvon* (lit. dzvin) „clopot”, *vó(j)s'ko* (lit. vijs'ko) „oaste”, *spokójno* (lit. spokijno) adv. „liniștit”. Păstrarea sunetului [o] din cuvintele respective este rezultatul contactului dintre graiurile ucrainene și cele rusești (lipovenesti).

Trebuie menționat faptul că în aceste cuvinte, alături de [o], poate să apară și [i]: *sol' / sil'*, *pózno / p'ízno*, *most / m'ist*, *vorót / vorít* gen. pl. de la „poartă”. Folosirea în paralel a cuvintelor cu [o], respectiv [i], se poate observa în vorbirea unuia și aceluiași informator.

1.3. Etimologicul [e] are în graiurile ucrainene de pe teritoriul României mai multe reflexe, și anume: [i], [e], [u], [ɨ].

⁸⁴ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 48.

⁸⁵ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 38.

⁸⁶ Pentru satele în care se vorbesc graiurile de stepă, vezi cap. II, 4.

⁸⁷ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 36.

1.3.1. Cel mai răspândit reflex al lui [e] este [i], propriu și limbii literare și care, indiferent de accent, apare în toate graiurile ucrainene din țara noastră: *š'ist'* (lit. șist') num. „șase”, *p'ič* (lit. pič) „cuptor”, *l'id* (lit. lid) „gheață” (în graiurile transcarpatice din Maramureș și în unele din Banat); *m'it* (lit. mid) „miere”, *ós'in'* (lit. osin') „toamnă”, *póp'il'* (lit. pópil') „cenușă” (în graiurile huțule din Maramureș și Suceava); *p'ič* „cuptor”, *m'id* „miere”, *l'id* „gheață” (în graiurile bucovinene din Suceava și Botoșani); *kór'in'* (lit. korin') „rădăcină”, *š'is'c'* (lit. șist') num. „șase”, *s'im* (lit. sim) num. „șapte” (în graiurile de stepă ale Dobrogei).

1.3.2. Reflexul [u] se întâlnește doar în unele graiuri transcarpatice din Banat, și anume în acelea în care vechiul [o] are reflexul [u] (Copăcele, Zorile, Cireșul Nou, Criciova): *mut* (lit. mid) „miere”, *lud* (lit. lid) „gheață”, *tútka* (lit. titka) „mătușă”, *dopúk* (lit. dopik) „(el) a copt”.

1.3.3. În unele graiuri de stepă, există silabe închise, în care vechiul [e] s-a păstrat: *sel* (lit. sil) gen. pl. de la *seló* „sat”, *šes'c* (lit. șist') num. „șase”, *med* (lit. mid) „miere”.

1.3.4. Reflexul [ы] al vechiului [e] se întâlnește doar în unele graiuri huțule ale Sucevei (în acelea în care am întâlnit diftongii [ʲы] și [ыʲ]): *šys'k'* (lit. șist') num. „șase”, *pópyũ* (lit. pópil') „cenușă”, *póhryb* (lit. pohrib) „1.pivniță, beci, 2. cârciumă”.

1.4. În comparație cu limba literară și cu majoritatea graiurilor ucrainene din România, o parte dintre aceste graiuri au în alcătuirea sistemului lor fonologic „cu un fonem mai mult”, [ы], iar altele cu două: [ы] și [ü]⁸⁸.

1.4.1. Sunetul [ы] – după cum afirmă N. Pavliuc și I. Robciuc – se întâlnește mai ales în poziție accentuată, în graiurile transcarpatice din Maramureș (Rona de Sus⁸⁹, Remeți și Teceul Mic) și Banat (Cornuțel – Banat, Pârâu, Pădureni și Criciova). Acest „arhaism fonetic” este o continuare a vechiului [ы]: *mũlo* (lit. mylo) „săpun”, *rũba* (lit. ryba) „pește”, *syn* (lit. syn) „fiu”, *byk* (lit. byk) „bou”, *ty* (lit. ty) pron. pers. „tu”, *my* (lit. my) pron. pers. „noi”, *dorohũj* (lit. dorohyj) „drag, scump”. Pe [ы] îl întâlnim și în graiurile huțule, unde acesta este reflexul vechiului [o] din noile silabe închise accentuate, despre care am vorbit mai sus.

1.4.2. În unele graiuri transcarpatice din Banat (Copăcele, Zorile, Cireșul Nou și Criciova), pe lângă fonemul [ы] mai apare și [ü], dar numai în poziție accentuată, fiind reflexul vechiului [o] sau, mai rar, al lui [e] etimologic din noile silabe închise: *mũst* (lit. mist) „pod”, *chvũst* (lit. chvist) „coadă”, *dvũr* (lit. dvir) „curte, ogradă”, *pomũst* (lit. pomist) „podea”, *stũl* (stil) „masă”, *kũt* (lit. kit) „piscică”, *mũd* (lit. mid) „miere”, *lũd* (lit. lid) „gheață”.

⁸⁸ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich...*, p. 607.

⁸⁹ În ceea ce privește vocala [ы] din graiul satului Rona de Sus, nu putem fi de acord cu cei doi mari ucrainiști, N. Pavliuc și I. Robciuc, și anume că sistemul fonologic al acestuia ar avea șapte vocale. Graiul din Rona de Sus nu cunoaște vocala ucraineană antero-medială [y], iar în locul acesteia, atât în poziție accentuată, cât și neaccentuată, apare vocala [ы]. Astfel, sistemul vocalic conține: [i, e, a, o, u, ы]. Asupra acestei probleme vom reveni pe parcursul lucrării.

1.5. În poziție accentuată, vocalele din toate graiurile ucrainene din România se pronunță distinct și clar, chiar dacă nu sunt sub influența consoanelor palatalizate. Excepție fac unele graiuri transcarpatice (Maramureș și Banat), în care, în pozițiile respective, se întâlnește un [o] închis redus ([ô]), și cele huțule (Suceava, Maramureș și Banat), în care vocalele [e] și [y] au o articulație aparte⁹⁰.

1.5.1. Pronunția lui [ô] se poate observa în următoarele cazuri:

1.5.1.1. – înaintea silabei care conține [u] sau [i]: *hólubc'i* (lit. holubc'i) 1. „sarmale, 2. porumbei”, *vólum* (lit. volam) dat. de la „boi”, *vôžu* (lit. vōžu) „(eu) duc (cu un mijloc de transport)”, *kór'in* (lit. korin') „rădăcină”, *ós'in* „toamnă”, *kolópn'i* pl. de la „câneapă”, *u horód'i* „în grădină”, *u dorózi* loc. de la „drum”.

1.5.1.2. – înaintea lui [u] nesilabic, adică [ũ]: *holóŭn'a* (lit. holóvn'a) „1. tăciune, 2. cărbune, 3. rugină”, *póŭnyj* / *póŭnyj* adj. „plin”, *nohóŭ* (lit. nohov) instr. de la „picior”.

1.5.1.3. – înaintea silabei cu [a] (doar în unele graiuri transcarpatice): *kolód'az'* (lit. kolod'az') „fântână, puț”, *són'ašnyk* (lit. son'ašnyk) „floarea soarelui”, *pót'a* dial. „pasăre”, *prós'at* (lit. pros'at) ind. prez. pers. a 3-a pl. de la „a ruga, a invita”.

1.5.2. În graiurile huțule vocalele accentuate [e], [y] au, de obicei, o „articulare joasă”. Dacă acestea se află înaintea unei consoane dure, mai ales în timpul unei pronunții energice, [e] își transferă articularea pe locul lui [ä] (adică un [a] care și-a deplasat articularea spre seria anterioară), iar [y] se pronunță ca [y^e] sau chiar ca [ä]⁹¹: *kolášn'a* (lit. kolešn'a) „1. hambar, șură, 2. staul”, *klän* (lit. klen) „1. arțar, 2. pană, ic”, *ovás* (lit. oves) „orz”, *páčy* (lit. péču) ind. prez. pers. a 3-a sg. de la „a coace, a frige”, *be^rrâ* (lit. bery) imper., pers. a 2-a sg. de la „a lua”, *sy^en* (lit. syn) „fiu”, *polý^en* (lit. polyn) „pelin”, *zazuly^ec'a* dial. „cuc”, *ly^esk'é* (lit. lyst'o) „frunze”, *ylác'a* (lit. jalyc'a) „brad, conifer”, *kolá* (lit. koly) adv. „când”. Această trăsătură este proprie tuturor graiurilor huțule ale limbii ucrainene⁹².

1.5.3. Vocalele [e], [y] accentuate, situate după consoanele dentale [d], [t], [n] se pronunță, în unele graiuri huțule și bucovinene, cu o nuanță diftongală⁹³: *d'échto* (lit. dechto) pron. „cineva”, *kon'évy* (lit. konevi) dat. de la „cal”, *d'ym* (lit. dym) „fum”, *molod'ýcu* (lit. molodyc'u) acuz.-instr. de la „tânără căsătorită”, *plat'ýnka* (lit. platynka) „batic”, *t'ýcho* (lit. tycho) adv. „liniște”, *n'ébo* (lit. n'ebo) „cer”, *n'ýtka* (lit. nytka) „ață”, *dn'ýna* (lit. dnyna) „zi”.

Elementul de trecere nesilabic ['] situat între consoană și următoarea vocală ([e], [y]) aparține atât consoanei, arătând o ușoară palatizare a acesteia, cât și vocalei, căci cu acesta începe vocala de bază. După cum afirmă I. Pătruț, „avem de a face aici cu o diftongare a vocalei, însă după principiul coarticulației, și consoana precedentă se rostește înmuat”⁹⁴. În timp ce I. Pătruț vorbește despre o „ușoară

⁹⁰ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 599.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² A se vedea în acest sens F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 48-49.

⁹³ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

⁹⁴ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 16.

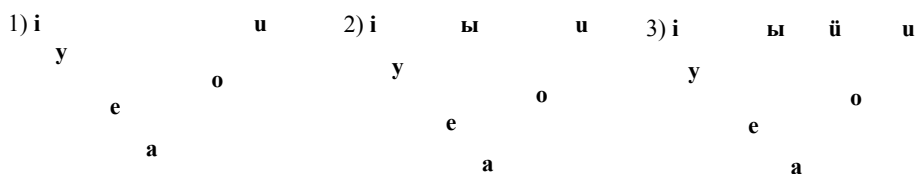
înmuierie sau început de palatizare”, N. Pavliuc și I. Robciuc sunt de părere că „tendința de contopire a elementului nesilabic cu următoarea vocală reflectă procesul de încheiere a depalatizării consoanelor înaintea lui [e], [y], care, în alte graiuri ale limbii ucrainene, s-a încheiat demult”⁹⁵.

1.6. Vocala [a] situată după consoana palatală, în poziție accentuată, are o articulare proprie.

1.6.1. În unele graiuri transcarpatice, în această situație, vocala [a] își deplasează puțin articularea spre seria medială, notată cu [ä]⁹⁶: *t’ásko* (lit. t’aško) adv. „greu”, *mn’áso* (lit. m’aso) „carne”. Dacă vocala [a] este situată între consoane palatale, aceasta își deplasează articularea spre seria anterioară, [ä]: *n’án’o* dial. „tată”, *m’áukaty^e* (lit. m’aúkaty^e) „a mieuna, a miorlăi”.

1.6.2. În graiurile huțule și bucovinene, vocala [a], situată în urma consoanelor palatale, se apropie de vocalele anterioare [é], [y] (când este accentuată) și de [i] (când nu este sub accent): *k’ésko* (lit. t’aško) adv. „greu”, *mn’ésó* (lit. m’aso) „carne”, *jébluko* (lit. jablyko) „măr (fruct)”, *jéhoda* (lit. jahoda) „frăguță”, *š’yпка* (lit. šapka) „căciulă”, *č’yc* (lit. č’as) „oră”, *pr’ysti* (lit. pr’asty) „a toarce”, *š’inuváti(y)* (lit. šanuvaty) „a cinsti”, *ičm’in’* (lit. jačm’in’) „orz”, *il’yc’a* (lit. jalyc’a) „brad”, *icé* (lit. jajce) „ou”. Excepție face [a] atunci când este morfem gramatical, el rămânând neschimbat.

1.7. Graiurilor ucrainene de pe teritoriul României le sunt proprii trei sisteme ale fonemelor vocalice accentuate, și anume⁹⁷:

1.7.1. Singurele graiuri în care apar toate cele trei sisteme de foneme vocalice accentuate sunt cele transcarpatice:

1.7.1.1. Sistemul cu șase foneme (schema 1), propriu și limbii literare, este caracteristic graiurilor transcarpatice din Maramureș (Poienile de sub Munte, Repedea, Ruscova, Lunca la Tisa, Crăciunești, Bocicoiul Mare, Tisa și Câmpulung la Tisa).

1.7.1.2. Sistemul cu șapte foneme (schema 2) se întâlnește atât în unele graiuri transcarpatice din Maramureș (Remeți, Teceul Mic), cât și în Banat (Cornuțel – Banat, Pârâu, Pădureni și Criciova).

⁹⁵ N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

⁹⁶ D. Horvath, *Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș)*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1974, p. 6.

⁹⁷ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 606.

Мати-jevičъ (Hram, 1366); *starostynъ* (Hram, 1359) – *starostinъ* (Hram, 1418); *nohi* (în *Peresopnys'ce jevanhelie*, 1556-1561) – *nohы* (*ibidem*); *inšymi, otkočылъ, zvozčылk, čын'u, odнымъ* (în *Leksykon slovenorosskyj Pamby Beryndy*, 1627); *ninešnich, činit* (în *Akty Boryspol's'ki*)¹⁰²; *pis'mo, ribu, mi* (în *Poltavs'ki lysty*, sec. XVII)¹⁰³ etc.

Asupra acestui proces fonetic, caracteristic limbii ucrainene literare și care nu a avut loc în același timp în toate dialectele, lingviștii s-au pronunțat diferit. Astfel, O. O. Șahmatov consideră că mutarea articulației sunetului [i] înapoi și puțin mai jos, iar a sunetului [ы] înainte este condiționată de durificarea consoanelor înaintea vocalelor /e/ și /i/¹⁰⁴.

P. Žytec'kyj este de părere că în perioada limbii ruse vechi tendința de apropiere a sunetului [ы] de [i] a fost „instabilă” și că o oarecare „stabilitate” în apropierea celor două sunete începe să se manifeste doar în secolul al XIV-lea, adică pe fondul formării limbii ucrainene. Contopirea vechilor sunete [ы] și [i] într-un singur sunet se explică – după cum afirmă autorul – prin tendința vechiului sunet [i] de a se îndepărta de secundarul [i] (< [o], [e])¹⁰⁵.

Din datele lingvistice de după cel de-al Doilea Război Mondial¹⁰⁶ reiese că această contopire a vechilor [ы] și [i] în [y] (ca o vocală nouă, antero-medială, cu poziția limbii înaltă-mijlocie) sunt două procese care au avut loc în dialectele vechi ale limbii ucrainene, într-o ordine precisă.

Încă în limba rusă veche, mai exact în dialectele sudice ale acesteia (actualele graiuri ucrainene de sud), sunetul [i], care avea o tendință spre o articulare mai joasă, fără să treacă de granița dintre anterior și mediu, a trecut în [y] (o vocală antero-medială). Această primă etapă, în care [i] și-a mutat articularea, a condiționat durificarea consoanei anterioare, care inițial a fost semipalatală. Următoarea etapă, a contopirii lui [ы] cu [i], care este un proces mai târziu, a fost favorizată de durificarea consoanelor. Modalitatea de realizare a acestei a doua etape este contopirea lui [ы] cu deja formată vocală [y] (antero-medială), „dar nu prin deplasarea lor reciprocă, nu prin efectuarea unei articulări „mijlocii” intermediare, ci pe calea unei deplasări unilaterale și prin alipirea uneia dintre aceste vocale, și anume a lui [ы], de vocala deja existentă ([y]), înaintea căreia consoana era deja durificată în întregime”¹⁰⁷.

¹⁰² Cf. A. A. Moskalenko, *op. cit.*, p. 32-33.

¹⁰³ Cf. N. Pavliuc, *loc. cit.*

¹⁰⁴ Apud D. H. Mazilu, *Curs de istoria limbii ucrainene (Introducere. Fonetică istorică)*, Universitatea din București, 1983, p. 123.

¹⁰⁵ Cf. A. A. Moskalenko, *op. cit.*, p. 20, și D. H. Mazilu, *loc. cit.*

¹⁰⁶ M. F. Nakonečnyj, *Do vyvčenn'a procesu stanovlenn'a j rozvytku fonetyčnoji systemy ukrajins'koji movy*, în „Pytann'a istoričnoho rozvytku ukrajins'koji movy”, XX, 1962, p. 125-165, și F. P. Medvedev, *Narysy z ukrajins'koji istoričnoji hramatyky*, Harkov, 1964, p. 70, apud D. H. Mazilu, *loc. cit.*

¹⁰⁷ M. F. Nakonečnyj, *op. cit.*, p. 143.

După părerea noastră, și în graiul din Rona de Sus, căruia îi este proprie vocala [ɫ], au avut loc aceste două etape. Prima este identică cu cea din dialectele sudice (care au constituit baza formării limbii ucrainene), iar cea de-a doua este opusă. Astfel, vocala [y] (antero-medială), formată din vechiul [i], s-a deplasat spre [ɫ], dând naștere unui „nou” [ɫ]. Acest [ɫ] nu trebuie considerat ca fiind „etimologic”, așa cum o fac dialectologii¹⁰⁸, deoarece nu îl continuă, în ceea ce privește poziția sa din cuvânt, pe [ɫ] propriu limbii ruse vechi. Astfel, pentru v. rus. *быть* / *byti*, *выдра* etc. apare, în graiul din Rona de Sus, *buty*, *vidra*. Cu atât mai mult, locul lui poate fi precis determinat comparativ cu poziția vocalei [y] din limba literară, dar mai ales din graiurile transcarpatice, cărora le este propriu sistemul vocalic cu șase foneme (schema 1), adică [ɫ] apare aproape întotdeauna în locul lui [y] literar, astfel putând fi numit un „ɫ reorganizat”. De exemplu, pentru lit. *робыты*, *byla*, *уу*, *my*, *чотыры*, *lypa*, *myr*, *syn*, *syla*, *ryba*, *tycho*, în graiul din Rona de Sus avem: *robûty* „a lucra”, *bûla* „(ea) a bătut”, *vyû* „el a vuit”, *my* pron. pers. „noi”, *čotûry* num. „patru”, *lûpa* „tei”, *myr* „pace”, *syn* „fiu”, *syla* „putere”, *rûba* „pește”, *tûcho* adv. „liniște”. Trebuie menționat faptul că graiului din Rona de Sus îi este caracteristică păstrarea vechiului grup [či], care în limba literară a trecut în [čy]: *čistotá* (lit. *čystota*) „curățenie, puritate”, *čiščenyj* (lit. *čyščenyj*) adj. „curățat”, *čisló* (lit. *čyslo*) „număr”, *čitáty* (lit. *čytaty*) „a citi”, *čístyty* (lit. *čystyty*) „a curăța”. Din exemplele de mai sus se poate observa că, în acest grai, [i] din grupul [či] nu a trecut la [ɫ].

Se poate afirma cu certitudine că trecerea vechiului [i] la [y] (cf. prima etapă), iar a acestuia din urmă la [ɫ] este încheiată în graiul din Rona de Sus. Nu același lucru putem afirma despre graiul din Remeți, Teceul Mic și Cornuțel – Banat, unde această trecere se pare că nu s-a terminat încă. Astfel, pentru lit. *volы*, *synы*, întâlnim în graiul din cele două sate formele *volû* și *synû*, etc., dar și *d'idý* „bătrâni”, *vóučy* „lupi”, *kún'my* instr. pl. de la „cal”, *núcht'amy* instr. pl. de la „unghie”, identice cu cele din limba literară. După cum se poate observa, în acest grai diferențierea fonematică /ɫ/ : /y/ există, spre deosebire de graiul din Rona de Sus și pentru care, totuși, dialectologii dau exemple în acest sens¹⁰⁹. O situație asemănătoare, dar numai pentru sistemul vocalic al fonemelor accentuate, o întâlnim în unele graiuri lemkiene ale limbii ucrainene¹¹⁰.

În ceea ce privește vocala [ɫ] din graiurile huțule ale Sucevei, aceasta are o situație aparte, ea apărând doar în locul etimologicului [o] din noile silabe închise: *kыt* „pisică”, *выn* pron. pers. „el”, *kыś* „coș”, *śkûra* „piele”, *kыў* „par”, *hыm* „tunet”, *kûl'ko* adv. „cât”.

1.7.1.4. Sistemul cu opt foneme (schema 3) este propriu doar câtorva graiuri transcarpatice din Banat (Copăcele, Zorile, Cireșul Nou și Criciova).

¹⁰⁸ Ca de exemplu: N. Pavliuc, *op. cit.*, p. 92 și 94; I. Robciuc, *op. cit.*, p. 49; alți lingviști.

¹⁰⁹ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 607, și I. Robciuc, *op. cit.*, p. 49.

¹¹⁰ A se vedea F. T. Żylko, *op. cit.*, p. 119-220.

1.7.1.5. Opozițiile fonemelor vocalice accentuate sunt proprii tuturor grupelor de graiuri transcarpatice. Aducem în acest sens exemple pentru fiecare opoziție:

- /i/ – /y/: *v'ije* „suflă vântul” – *výje* „urlă”, *um'íla* „(ea) a știut” – *umýla* „(ea) a spălat”, *b'íla* „albă” – *býla* „(ea) a bătut (pe cineva)”; *č'ir* „burete, iască” – *č'yr* „terci, cir”;
- /y/ – /e/: *krýše*^v „fărâmițează” – *kréše*^v dial. „idem”, *sýla* „putere” – *séla* „sate”, *try* „trei” (sau „pisează!”) – *tre* „(el) pisează”, *klyn* „pană, ic” – *klen* „arțar”;
- /e/ – /a/: *séla* „sate” – *sála* gen.-acuz. de la „osânză”, *pes* „câine” – *pas* „(el) a păscut”, *péra* „pene” – *pára* „pereche” sau „abur”, *kert* dial. „livadă” – *kart* gen. de la „cărți (de joc)”;
- /o/ – /u/: *hróši* „bani” – *hrúši* „pere”, *dóty* „până atunci” – *dúšu* gen.-acuz. de la „suflet”, *dól'i* gen. de la „soartă” – *dúl'i* „sortiment de pere”;
- /u/ – /i/: *múhcy* „muște” – *míchy* „saci”, *búla* „(ea) a fost” – *b'íla* „albă”, *músy^emo* „(noi) trebuie să, suntem nevoiți” – *m'ísy^emo* „(noi) frământăm”.

Aceste opoziții sunt valabile și pentru graiul din Rona de Sus, doar că în locul fonemului /y/ apare, după cum era normal, fonemul /ɨ/.

1.7.1.6. Unele dintre graiurile transcarpatice au în structura lor fonologică vocala [ɨ], iar altele [ɨ] și [ü]. În cazul acesta mai apar trei perechi de opoziții fonematice, și anume: /ɨ/ – /y/, /ü/ – /i/ și /ü/ – /u/:

- /ɨ/ – /y/: *mɨ* pron. pers. „noi” – *my* dat. de la „eu” („mie”), *ty* „tu” – *ty* „ție”, *búla* „(ea) a fost” – *býla* „(ea) a bătut (pe cineva)”, *súna* gen.-acuz. de la „fiu” – *sýn'a* „albastră”;
- /ü/ – /i/: *müch* „(el) a putut” – *m'ich* „sac”, *u s'üm* „în acesta” – *s'im* „șapte”, *müst* „pod” – *m'ist* „locuri”, *büh* „zeu” – *b'ih* „(el) a alergat”;
- /ü/ – /u/: *hrüb* „mormânt” – *hrub* (lit. hrubyj) adj. „mare; gras, gros”, *bük* „parte, latură” – *buk* „fag”, *küt* „pisică” – *kut* „unghi, colț”.

1.7.2. Majorității graiurilor huțule, bucovinene și bucovineano-huțule îi este propriu sistemul cu șase foneme a vocalismului accentuat (schema 1)¹¹¹. Opoziția acestor foneme reiese din următoarele exemple:

- /i/ – /y/: *um'íti(y)* „a ști” – *um'yíti(y)* „a spăla”, *p'üü* „jumătate” – *pyü* „(el) a băut”, *v'üü* „bou” – *vyü* „(el) a urlat”, *hr'ib^p* „mormânt” – *hryb^p* „ciupercă”;
- /y/ – /e/: *my* pron. pers. „noi” – *me* forma scurtă a viitorului, pers. a II-a sg. de la *imáty* „a avea”, *klyn* „pană, ic” – *klen* „arțar”, *lyp* gen. pl. de

¹¹¹ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 49-50.

la „tei” – *lep* „jeg”, *myš* „șoarece” – *meš* viitor pers. a II-a sg. de la *imaty*;

/e/ – /a/: *oréŭ* „corb” – *oráŭ* „(el) a arat”, *der / d'er* „(el) a zgâriat” – *dar* „dar, cadou”, *vérti(y)* „a arunca” – *várti(y)* „pază”, *len* „feudă, obligație” – *lan* „lan, câmp”;

/a/ – /o/: *práti(y)* „a spăla rufele la râu” – *próti(y)* „împotriva, contra”, *páčka* „tutun” – *póčka* „rinichi”, *draŭ* „(el) a zgâriat” – *droŭ* gen. de la „lemn”, *koráva* „tare, scorțos” – *koróva* „vacă”, *náša* „a noastră” – *nóš'a*, *nóš'ê* „1. port, îmbrăcăminte populară; 2. sarcină, povară”;

/o/ – /u/: *tot* „acela” – *tut* „aici”, *moch* „mușchi (de copac)” – *much* gen. de la „muscă”, *kórka* gen. de la „plută” – *kúrka* „găină”;

/u/ – /i/: *buk* „fag” – *bik* „parte, latură”, *much* gen. pl. de la „muscă” – *m'ich* „sac”, *mur* „zid” – *m'ir* gen. pl. de la „măsură”, *puk* „(el) s-a spart” – *p'ik* „(el) a fript”.

1.7.3. Unor graiuri huțule ale Sucevei (Izvoarele Sucevei, Moldova-Sulița, Breaza, Paltin, Ciurmirna, Lupcina, Brodina)¹¹² le este propriu un sistem aparte de foneme vocalice. Acestor graiuri le este caracteristică și vocala [ɨ], care apare în locul vechiului [o] din noile silabe închise (în poziție accentuată). Drept urmare, mai apar următoarele opoziții fonematice:

/ɨ/ – /y/: *vɨŭ* „bou” – *výŭ* „(el) a urlat”, *pyŭ* „jumătate” – *pyŭ* „(el) a băut”, *fɨst* „coadă” – *fyst* adv. „tare”, *stɨŭ* „masă” – *styŭ* „(el) îngheța, se prindea”;

/ɨ/ – /i/: *vɨŭ* „bou” – *v'ŭ* „(el) a condus (de mână)”, *vɨz* „car” – *v'iz* „(el) a cărat”.

1.7.4. Graiurilor de stepă ale Dobrogei le este propriu, ca și majorității graiurilor ucrainene de pe teritoriul României, sistemul cu șase vocale (schema 1). Iată opozițiile fonematice ale acestora:

/i/ – /y/: *v'ijim* „(noi) suflăm” – *výjim* „(noi) urlăm”, *hub'ŭ* gen. pl. de la „buză” – *hubyŭ* „(eu) pierdeam”;

/y/ – /e/: *try* „trei” – *tre* „pisează”, *syl* gen. pl. de la „putere” – *sel* gen. pl. de la „sat”;

/e/ – /a/: *bent* „pârâu” – *bant* gen. de la „funde, panglici”, *den'* „zi” – *dan'* „bir, tribut”, *cep* „lanț” – *cap* „țap”;

/a/ – /o/: *znaŭ* „(el) a știut” – *znoŭ* adv. „din nou, iarăși”, *mak* „mac” – *mok* „dîg”;

/o/ – /u/: *tóže'* adv. „de asemenea” – *túže'* „(el) e mâhnit”, *vótka* „vodcă” – *vútka* „undiță”;

¹¹² N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 608.

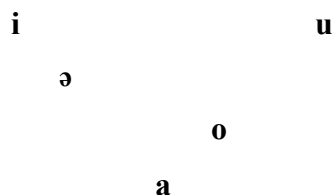
/u/ – /i/: *búla* „(ea) a fost” – *b’íla* „albă”, *buk* „fag” – *b’ík* „parte, latură”.

1.8. Fonemele vocalice neaccentuate, în comparație cu cele accentuate, au câteva caracteristici, și anume unele „își pierd marca de diferențiere, iar altele, proprii poziției accentuate, nu se întâlnesc deloc în cea neaccentuată”¹¹³.

În toate graiurile ucrainene din România, cu excepția celui din Rona de Sus, în poziție neaccentuată apar fonemele: [i], [a], [o] și [u], iar opoziția fonematică /y/ – /e/ se neutralizează într-un singur arhifonem, [ə], care este redat prin semnele [y^e] sau [e^y]: *hóre^e* (lit. hore) „necaz, jale, mâhnire” – *hóry^e* „munți”, *me^ené* „(pe) mine” – *my^ené* „va trece (timpul)”, *hre^eby^y* „greblează!” – *hry^eby^y* „hribe”, *bráte^e* acuz. de la „frate” – *bráty^e* „a lua”¹¹⁴.

Trăsăturile acustico-articulatorii ale arhifonemului [ə] sunt unele de diferențiere, fiind opuse altor foneme vocalice doar în poziția neaccentuată. Trebuie semnalat, aici, că opoziția /y/ – /e/ nu servește niciodată la deosebirea cuvintelor sau formelor gramaticale în poziție neaccentuată.

1.9. Sistemul neaccentuat al fonemelor vocalice este reprezentat prin următorul triunghi, identic pentru toate graiurile ucrainene din România¹¹⁵ (fără cel din Rona de Sus):

Iată câteva exemple pentru opoziția fonematică a vocalelor în poziție neaccentuată:

/a/ – /o/: *zar’á* (lit. zar’) acuz. sg. de la „broasca de la ușă” – *zor’á* (lit. zirka) „stea, rază”, *raby^y* „robi” – *robý^y* „lucrează!”, *valý^y* „doboară!” – *volý^y* „boi”, *témna* „închisă (la culoare)” – *témno* adv. „întuneric” (în graiurile transcarpatice); *zaly^yti(y)* (lit. zalyty) „1. a inunda, 2. a vărsa, 3. a stinge, 4. a turna, 5. a polei” – *zoly^yti(y)* „a cenușări, a zoli, a fierbe rufele cu leșie” (în graiurile huțule), *darý^y* „daruri” – *dory^y* gen. de la „cuminecătură”, *rána* „rană” – *ráno* adv. „dimineață” (în graiurile de stepă);

/o/ – /u/: *pótok* „țeavă, burlan” – *pótuk* (lit. potik) „pârâu”, *doby^yty* „a omorî în bătaie” – *duby^yty* „a vopsi (lâna)”, *koréc* „insectă” – *kuréc*

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ În graiul din Rona de Sus, fonemul [ɨ] apare atât în poziția accentuată, cât și în cea neaccentuată, iar opoziția fonematică /ɨ/ – /e/ nu se neutralizează: *hóre* „necaz” – *hóry* „munți”, *mené* „(pe) mine” – *myné* „va trece”.

¹¹⁵ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 609.

„fumător” (în graiurile transcarpatice); *dory* gen. de la „cuminecătură” – *dury* „păcăleşte!”, *ukosýti(y)* „a cosi” – *ukusyti(y)* „a muşca” (în graiurile huţule şi bucovinene);

/ul/ – /i/: *rudká* „oişte” – *r'idká* „rară”, *budy* „trezeşte, scoală!” – *b'idý* „nenorociri” (în graiurile transcarpatice); *buzý* / *budy* „afumă (carnea!)” – *b'izý* „fugi!”, *zasuváti(y)* „1. a vârî, 2. a zăvorî (uşa)” – *zas'iváti(y)* „a semăna, a presăra” (în graiurile huţule şi bucovinene), *ruká* „mână” – *r'iká* „fluviu, râu” (în graiurile de stepă).

Sistemul fonemelor vocalice în poziţe neaccentuată din graiul satului Rona de Sus este identic cu sistemul accentuat:

i   ы   u

o

e

a

Iată opoziţia fonematică a vocalelor în acest caz:

/ul/ – /ы/: *michu* gen. de la „saci” – *michы* „saci”, *múchu* acuz. de la „muscă” – *múchы* „muşte”;

/yl/ – /i/: *u hóry* loc. de la „munţi” – *u hóri* loc. de la „necaz”.

1.10. În toate graiurile ucrainene de pe teritoriul României fonemul [o] are, în poziţie neaccentuată, variantele [ô], [o^u], [u^o], [u]¹¹⁶.

1.10.1. Astfel, în unele graiuri transcarpatice, în cele huţule şi bucovinene, înaintea silabei accentuate care conţine o vocală închisă ([i] şi [u]) sunetul [o] se închide spre [u] (ukanie parţială) sau, câteodată, se contopeşte cu acesta (ukanie pronunţată): *nôčúje* „înnoptează”, *hôr'í* adv. „sus”, *ko"žúch* „cojoc”, *to"bí* pron. pers în dat. „þie”, *kuhút* „cocoş”, *ubrúč*¹¹⁷ (lit. obruč) „cerc de butoi” (în graiurile transcarpatice); *u^onúč'i* (lit. v noči) adv. „noaptea”, *hulubýj* (lit. holubyj) „albastru”, *huduváti(y)* (lit. hoduvaty) „a hrăni”, *ubrúč* „cerc de butoi” (în graiurile huţule şi bucovinene).

1.10.2. În graiurile de stepă variantele [o^u], [u^o], [u] ale fonemului [o] apar şi înaintea altor vocale accentuate (nu numai înaintea lui [i] şi [u]): *mo"lo"du* (lit. molodu) gen. de la „mireasă”, *o"dn'í* (lit. odn'i) „unii”, *zu"zúl'a* (lit. zozul'a) „cuc”, *čuluv'ík* (lit. čolovik) „bărbat”, *turhújut'* (lit. torhújut') „(ei) fac comerţ, negociază”, *čutýry* (lit. čotyry) num. „patru”, *u slubud'í* „în libertate”, *pužár* (lit. požar) „foc, incendiu”.

Răspândirea acestui fenomen fonetic (ukanie) în graiurile de stepă ale Dobrogei, într-o măsură mai mare decât în masivul principal al dialectului

¹¹⁶ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 52.

¹¹⁷ Închiderea lui [o] spre [u] sau chiar contopirea cu acesta se observă în graiurile transcarpatice din Crăciuneşti, Tisa (cf. D. Horvath, *loc cit.*, p. 6) şi Lunca la Tisa.

sud-estic, le apropie pe acestea de unele graiuri ale dialectului sud-vestic, care sunt cunoscute prin fenomenul de „ukanie pronunțată”¹¹⁸.

1.11. În poziție neaccentuată, vocala [a] după consoană palatală își deplasează articularea spre seria central-anterioară, notată cu [ǎ]: *t'ǎškýj* (lit. t'áškyj) adj. „greu”, *d'ǎký* (lit. d'aky) pl. de la „diac”, *m'ǎkýj* (lit. m'akyj) „moale” (în unele graiuri transcarpatice), *jǎrók* (lit. jarok) „râpă, vǎgǎună mică”, *s'ǎtyj* (lit. sv'atyj) „sfânt”, *bly^ézn'ǎta* (lit. blyzn'ata) „gemenii” (în graiurile de stepă). Atunci când se găsește între consoane palatale, [a] își deplasează articularea spre seria anterioară, [ǎ]: *z'ǎtí* (lit. z'ati) „gineri”, *l'ǎl'á* dial. „copil mic” (în graiurile transcarpatice), *chód'ǎt'* (lit. chod'at') „(ei) umblă”, *láz'ǎt'* (lit. l'azut') „(ei) urcă, se cațără”, *m'ís'ǎc'* (lit. mis'ac') „lună”, *chrýst'ǎt'* (lit. chryst'at') „(ei) botează” (în graiurile de stepă)¹¹⁹.

1.12. În unele graiuri transcarpatice (Rona de Sus, Lunca la Tisa, Crăciunești, Tisa, Remeți și Teceul Mic), [a] după consoana palatală a trecut la [i]¹²⁰: *l'íháty* (lit. l'ahaty) „a se culca”, *s'íháty^é* (lit. s'ahaty) „a tinde (spre ceva), a se întinde (după ceva)”, *nat'íháty* (lit. nat'ahaty) „a îmbrăca, a trage peste”, *dos'íháty* (lit. dos'ahaty) imperfectiv pentru lit. s'ahaty, *st'íháty* (lit. st'ahaty) „a dezbrăca, a da jos”. Trecerea aceasta se poate observa și în terminația unor numerale cardinale: *ody^énác'c'ít'* (lit. odyńadc'at') „unsprezece”, *dvanác'c'ít'* (lit. dvanádc'at') „doisprezece”, *trynác'c'ít'* (lit. trynadc'at') „treisprezece”, *p'atnác'c'ít'* (lit. p'atnadc'at') „cinsprezece” *us'ímnác'c'ít'* (lit. vis'ímnadc'at') „optsprezece”, *dvát'c'c'ít'* (lit. dvadc'at') „douăzeci”.

1.12.1. Acest fenomen este mult mai răspândit în graiurile huțule și pocuto-bucovinene¹²¹: *jéhn'í* (lit. jahn'a) „miel”, *kólídn'ek* (lit. kol'adnyk) „colindător”, *tre'íésič'i* (lit. try tys'ači) „trei mii”, *úpríž* (lit. upr'až) „ham”, *vód'(g')ínij* (lit. vod'anyj) „de apă, acvatic”¹²².

1.12.2. În graiurile de stepă, acest fenomen se observă doar în unele forme ale numeralului: *dév'(j)ít'* (lit. dev'at') „nouă”, *d'és'ít'* (lit. des'at') „zece”, *dvanác'c'ít'* (lit. dvanadc'at') „doisprezece”, *čo(u)tyrnác'c'ít'* (lit. čotyřnadc'at') „paisprezece”, *dvác'(c'c')ít'* (lit. dvadc'at') „douăzeci”, *tryc'c'ít'* (lit. trydc'at') „treizeci”. După cum afirmă N. Pavliuc și I. Robciuc, existența acestui fenomen fonetic apropie aceste graiuri de cele ale dialectului sud-vestic¹²³.

¹¹⁸ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 42 și 177-178.

¹¹⁹ I. Robciuc, *Schiță a sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (județul Tulcea)*, în SCL, XIX, 1968, p. 178.

¹²⁰ Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p. 6.

¹²¹ C. Reguș, *Graiul ucrainean din Ipotești – Suceava*, în *Studii de slavistică*, vol. I, București, 1969, p. 262.

¹²² Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 32.

¹²³ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 600-601.

1.13. O trăsătură specifică graiurilor huțule și bucovinene este închiderea lui [e] (mai ales în poziție neaccentuată) până la [i]. De obicei, aceasta are loc în cazul în care [e] este situat înaintea consoanelor palatale: *blahoviščin'ê* (lit. blahoviščen'a) „Buna Vestire”, *ščin'úk* „cățeluș”.

1.13.1. I. Pătruț a găsit exemple în care închiderea lui [e] până la [i] are loc și după unele sunete palatale: *pláci(t)* (lit. plăce) „(el, ea) plânge”, *plésči* (lit. pleșce) „(el, ea) aplaudă”, *me búd'i* (lit. my budemo) „(noi) vom fi”. Prin această închidere, graiul din valea Sucevei – după cum afirmă autorul – este singular, fiindcă de la ceilalți huțuli avem atestată închiderea lui [e] numai înainte, nu și după sunete palatale¹²⁴.

1.13.2. Închiderea lui [e] până la [i], înaintea consoanelor palatale din silabele neaccentuate, o întâlnim și în unele graiuri transcarpatice: *dúrin'* (lit. duren') „prost, neghiob, nătărău”, *kútín'* (lit. kuten') „colț”, *mín'í* (lit. meni) pron. pers. în dat. „mie”, *svúrin'* (lit. svoren') „1. cui, piron, pivot, 2. cuiul inimii de la car”.

1.14. Tendința deplasării articulării lui [u], mai ales în poziție neaccentuată, se întâlnește și în graiurile transcarpatice, deși nu se realizează în gradul în care aceasta se întâlnește în graiurile huțule, bucovinene sau de stepă, ca și în alte graiuri ucrainene¹²⁵. Astfel, după consoanele palatale, sunetul [u] își deplasează articularea spre seria medială, notat cu [ú]: *búrd'úchy* dial. „burți”, *l'úbýty^e* (lit. l'ubyty) „a iubi” (în graiurile transcarpatice); *p'útkóva* „potcoavă”, *v'úknó* (lit. vikno) „geam”, *m'úšéj* gen. de la „șoareci” (în graiurile huțule și bucovinene); *l'údej* (lit. l'udej) gen. de la „oameni”, *bát'úška* dial. „stareț, popă”, *be'nd'úhú* „loitră suplimentară” (în graiurile de stepă).

Vocala [u], situată între consoanele palatale, are tendința de a-și deplasa articularea spre seria anterioară, [ü]: *z l'úd'mý* „cu oameni”, *kl'úči* „chei” (în graiurile transcarpatice); *l'úbl'ú* „(eu) iubesc”, *posvátajüt'c'a* „(ei) se vor peți” (în graiurile huțule și bucovinene); *darújüt'* (lit. darujut') „(ei) dăruiesc”, *t'út'un'* „tutun”, *prý^eb'ihájüt'* „(ei) vin în fugă” (în graiurile de stepă)¹²⁶.

2. SISTEMUL CONSONANTIC

2.0. Consoanele din graiurile ucrainene de pe teritoriul României au câteva trăsături specifice, prin care acestea se deosebesc atât de limba literară, cât și de alte graiuri. Astfel de particularități depind, în principiu, de poziția consoanelor în cuvânt.

2.1. Consoanele labiale (bilabiale și labiodentale) [p], [b], [m], [v], [f], din graiurile ucrainene de pe teritoriul României, „apar dure în toate pozițiile, cu

¹²⁴ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 25.

¹²⁵ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 44.

¹²⁶ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 180.

excepția celei în care acestea se află înaintea lui [i]¹²⁷: *pásty* (lit. pasty) „a paște”, *u polúdny* „(la) amiază”, *polonyná* (lit. polonyná) „pășune”, *plákaty* (lit. plakaty) „a plânge”, *kolyba* (lit. kolyba) „colibă”, *béčka* „trestie”, *bús'ok* „barză”, *blýskaty* (lit. blyskaty) „a fulgera”, *mýska* (lit. myska) „1. blid, 2. lighean”, *móže* „(el, ea) poate”, *majétok* (lit. majetok) „moșie, domeniu”, *vátra* (lit. vatra) „foc, rug”, *vójna* (lit. v'ijna) „război”, *fartúch* (lit. fartuch) „șorț”, *fírtka* (lit. chvirtka) „portiață”; *sop'il(ũ)ka* (lit. sop'ilka) „fluiet”, *ob'id* „prânz”, *um'iti(y)* „a ști”, *v'ichot'* (lit. v'ichot') „legătură, mănunchi”, *f'úkaty(i)* „a fluiera”.

2.1.1. În graiurile transcarpatice, huțule și în unele bucovinene, după labiala [m] apare [n] epentetic (întotdeauna palatal)¹²⁸: *zemn'á* (lit. zeml'a) „pământ”, *iz zemn'i* „din pământ”, *mn'áso* (lit. m'aco) „carne”, *mn'atá* (lit. m'ata) „mentă”, *imn'á* (lit. im'a) „nume”, *mn'aká* (lit. m'aka) adj. fem. „moale” (în graiurile transcarpatice); *na zémn'i* „pe pământ”, *mn'etá* „mentă”, *emn'é* „nume”, *mn'eká* „moale” (în graiurile huțule și bucovinene).

2.1.2. Consoana [v] se pronunță, în anumite poziții, fie ca un [u] nesilabic, notat [ũ], fie ca [v] bilabial, notat cu [w].

2.1.2.1. Astfel, în graiurile transcarpatice¹²⁹, huțule și bucovinene [v] trece în [ũ] în următoarele situații: a) la început de cuvânt sau în interiorul lui (la sfârșit de silabă), înaintea consoanelor: *ũsýpaty*^e (lit. vsypaty) „a turna (ceva lichid)”, *ũtyráty*^e (lit. vtyraty) „a șterge”, *ũčéra* (lit. včera) „ieri”, *záũtra* (lit. zavtra) „mâine”, *póũnyj* (lit. povnyj) adj. „plin”, *dóũhyj* (lit. dovhyj) adj. „lung”, *voũk* (lit. vovk) „lup”; b) la sfârșitul cuvântului: *ũz'áũ* (lit. vz'av) „(el) a luat”, *znaũ* (lit. znav) „(el) a știut”, *hadáũ* dial. „(el) a crezut”, *s'idáũ* (lit. s'idav) „(el) se așeza”, *spiũáũ* (lit. spivav) „(el) a cântat”, *žonóũ* instr. de la „soție, femeie”, *sestroũ* instr. de la „soră”.

2.1.2.2. În aceleași graiuri, [v], la început de cuvânt și în interiorul lui, se pronunță ca și [w] (bilabial): *wenó* (lit. vyno) „vin”, *owás* (lit. oves) „ovăz”, *zabáw(ũ)a* (lit. zabava) „distracție, petrecere”, *práwo* adv. „drept”, *sw(ũ)atú* voc. sg. „cuscrule!”.

2.1.2.3. Există însă cazuri, în unele graiuri transcarpatice și huțule¹³⁰, când consoana [v] a trecut în vocala [u]: *učéra* „ieri”, *u kopúc'u* „în clăie”, *uz'áũ* „(el) a luat”, *uz'éla* „(ea) a luat” etc.

2.1.2.4. Prezența lui [v] protetic (propriu limbii ucrainene literare) înaintea unor vocale apare în unele graiuri transcarpatice facultativ, iar în unele nu apare deloc: *oz'mý* – *voz'mý* „ia!”, *úcho* – *vúcho* „ureche”, *uknó* (lit. vikno) „geam”, *udrázu* (lit. vidrazu) adv. „deodată” (această formă apare doar în graiul din Rona de Sus).

¹²⁷ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602.

¹²⁸ Cf. I. Pătruș, *op. cit.*, p. 49.

¹²⁹ Vezi D. Horvath, *op. cit.*, p. 9.

¹³⁰ Cf. I. Pătruș, *op. cit.*, p. 51.

2.1.3. În majoritatea cazurilor, „labiala fricativă [f] apare în locul grupurilor [chv], [kv] din limba literară”¹³¹: *fúrka, fúrka, f’irtka* (lit. chvurtka) „portiță”, *fasól’a, fasúl’a* (lit. kvasol’a) „bob de fasole”, *fartúch* „sorț” (în graiurile transcarpatice); *f’ist, fbist* (lit. chvist) „coadă”, *f’irtka* „portiță”, *falyti(y)* (lit. chvalyty) „a lăuda”, *fatáti(y)* (lit. chvataty) „a apuca, a prinde”, *foróst* (lit. chvorost) „vreascuri”, *fasúl’a* „bob de fasole”, *fartúch* (în graiurile huțule și bucovinene); *falyty* „a lăuda”, *fátaty, foróst, fartúch, fasól’a* (în graiurile de stepă).

De asemenea, consoana labială [f] apare și în unele cuvinte împrumutate, numărul acestora fiind mai mare decât în limba literară: *fyst, fest, fbist* (< germ.) adv. „tare”, *furt* (< germ.) „mereu”, *fájno* (< germ.) adv. „frumos”, *findža* (< magh.) „cană”, *faradnýj* (< magh.) „obosit” (în graiurile transcarpatice); *f’in, fina* (< rom.) „fin, fină”, *f’ira* (< germ.) „car”, *fyst, furt, fájno, bufét* (< rom.) (în graiurile huțule și bucovinene).

2.2. Consoanele dentale [d], [t], [n] se pronunță atât dur cât și palatalizat¹³².

2.2.1. În comparație cu limba literară, dentala [t] se pronunță dur la formele verbale de persoana a III-a singular și plural ale verbelor de conjugarea a II-a, și la cele de persoana a III-a plural ale verbelor de conjugarea I (doar în graiurile transcarpatice)¹³³: *stojít* „(el, ea) stă” – *stoját* „(ei) stau”, *nósyt* (și *nósyt*) „(el, ea) cară” – *nós’at* „(ei) cară”; *kládut* „(ei) pun”, *be’rút* „(ei) iau”, *čytájut* „(ei) citesc”, *púšut* „(ei) scriu”, *róbl’at* „(ei) muncesc”.

2.2.1.1. Există, în unele graiuri transcarpatice (din Maramureș și Banat), cazuri în care apare [t] și la persoana a III-a singular a verbelor de conjugarea I: *znat* (lit. znaje) „(el, ea) știe”, *dúmat* (lit. dumaje) „(el, ea) gândește”, *slúchat* (lit. sluchaje) „(el, ea) ascultă”, *spivát* (lit. spivaje) „(el, ea) cântă”, *z’v’ídat* „(el, ea) întrebă”, *me’vét* (lit. mete) „(el, ea) mătură”, *be’vét* (lit. bere) „(el, ea) ia”.

2.2.1.2. În graiurile huțule și bucovinene [t] dur apare la persoana a III-a plural a verbelor de conjugarea I și la aceeași persoană, singular și plural, a verbelor de conjugarea a II-a: *znájut* „(ei) știu”, *kladút* „(ei) pun”, *b’ížýt* „(el, ea) aleargă” – *b’ízút* „(ei) aleargă”, *stojít* „(el, ea) stă” – *stojút* „(ei) stau”¹³⁴, *nósit* (el, ea) cară, poartă” – *nós’ut* „(ei) cară”.

2.2.1.3. Atât în unele din aceste graiuri, cât și în cele transcarpatice, la persoana a III-a singular a verbelor de conjugarea I se păstrează [t] dur: *znájet* (lit. znaje) „(el, ea) știe”, *dúmajet* (lit. dumaje) „(el, ea) se gândește”, *slúhajet* (lit. slúchaje) „(el, ea) ascultă”.

2.2.1.4. În toate graiurile ucrainene de pe teritoriul României care aparțin dialectului sud-vestic, [t] dur apare în locul lui [t’] literar la unele verbe de persoana a II-a singular, modul imperativ: *robít* „lucrați!”, *klad’ít* „puneți!”, *pyšít* „scrieți!”, *ne’v’sít* „duceți!”.

¹³¹ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ Cf. D. Horvath, *loc. cit.*

¹³⁴ N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

2.2.2. Există unele cuvinte, în majoritatea graiurilor transcarpatice, în care înaintea lui [i] (dar și în alte poziții) consoana [t] trece, în urma unei puternice palatalizări, în [k]: *kisto* (lit. *tisto*) „aluat, cocă”, *klije* (lit. *tlie*) „1. a se descompune, 2. a mocni”, *skiná* (lit. *st'ina*) „perete”.

2.2.3. În graiurile huțule și bucovinene acest fenomen este mult mai pronunțat și mai răspândit. Astfel, sunetele [d'], [t'] își mută câteodată articularea înapoi, pe locul velarelor [g'], [k']¹³⁵: *g'iuška* (lit. *d'ivka*) „fată”, *g'ékuvati(y)* (lit. *d'akuvaty*) „a mulțumi”, *g'id* (lit. *d'id*) „bunic”, *m'ig'* (lit. *mid'*) „cupru”, *g'ég'a* (lit. *d'ed'a*) „1. unchi, 2. moș, nene”, *g'óchkati(y)* dial. „a bate (inima)”, *k'ilo* (lit. *t'ilo*) „corp, trup”, *k'éško* (lit. *t'aško*) adv. „greu”, *k'uk'un* (lit. *t'ut'un*) „tutun”, *dvác'ik'* (lit. *dvadc'at'*) num. „douăzeci”, *bahak'óch* (lit. *bahat'och*) gen. de la „mulți”¹³⁶.

2.3. Consoanele fricative [z], [s] apar în graiurile ucrainene din România atât dure, cât și moi.

2.3.1. În comparație cu limba literară, sunetul [s'] apare dur în graiurile huțule, bucovinene¹³⁷ și în graiul transcarpatic din Rona de Sus în următoarele poziții:

a) în finalul absolut al cuvântului (la unele adverbe și pronume): *d'es* (lit. *des'*) „undeva”, *kolýs* (lit. *kolys'*) „cândva”, *chtos* (lit. *chts'*) „cineva”, *šos* (lit. *šcos'*) „ceva”, *ces* „acesta”, *cesá* „aceasta” (în graiurile huțule și bucovinene); *des*, *kolús*, *chtos*, *šcos* (în graiul din Rona de Sus);

b) în sufixul -s'k al adjectivului: *s'íl'sk'ij* (lit. *sil's'kyj*) „sătesc, rural”, *m'ísk'ij* (lit. *mís'kyj*) „orășenesc, urban”, *rúsk'ij* (lit. *rus'kyj*) „rusesc” (în graiurile huțule și bucovinene); *síl'sk'ij*, *rúsk'ij*, *romún'sk'ij* „românesc” (în graiul din Rona de Sus);

c) în forma scurtă a pronomelui reflexiv s'a (< se): *ja sy kupáũ* „eu m-am scădat”, *ja ubráũ sy* „eu m-am îmbrăcat”, *kolýc mu sy str'itily* „când noi ne-am întâlnit” (în graiurile huțule și bucovinene); *ja sa kupáũ*, *ja ubráũ sa*, *kolũ my sa str'ityly* (în graiul din Rona de Sus).

2.3.2. În unele graiuri transcarpatice din Banat se observă câteodată o palatalizare totală a fricativei [s'], și, ca rezultat, această consoană este percepută cu o nuanță „șuierătoare”¹³⁸: *s''im* (lit. *sim*) „șapte”, *s''ino* (lit. *sino*) „fân”, *s''vit* (lit. *svit*) „lume”, *s''p'iváty* (lit. *spivaty*) „a cânta”, *ós''in'* (lit. *osin'*) „toamnă”, *s''at'ýj* (lit. *sv'atyj*) „sfânt” etc. Același fenomen, dar într-o formă mai redusă, se întâlnește și în graiul transcarpatic din Lunca la Tisa: *ús''im* „opt”, *s''at'ýj* „sfânt”, *s''ino* „fân”.

¹³⁵ I. Robciuc, *Studii...*, p. 68.

¹³⁶ I. Pan'kevč a observat existența acestor două sunete ([g'], [k']), rezultate din cele două dentale palatalizate, în toate părțile unde trăiesc huțuli; cf. *op. cit.*, p. XXIII, 114, 392.

¹³⁷ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602-603.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 603.

Existența lui [c''] (și a lui [z'']) este mult mai răspândită în graiurile carpatice de vest (lemkiene)¹³⁹.

2.4. Consoanele africcate [dz], [c] se pronunță și ele atât dur, cât și înmuiat. În locul lui [c'] din limba literară, în graiurile huțule, bucovinene, ca și în majoritatea graiurilor transcarpatice, apare [c] dur:

a) în sufixul substantivului, **-ec'**: *kupéc* (lit. kupec') „cumpărător, negustor”, *stoléc* (lit. stolec) „scaun”, *kly^évéc* „ciocan”, *rubéc* (lit. rubec') „țiv, cusătură”, *chlópec* „băiat”, *h(v)orobéc* (lit. horobec') „vrabie”, *ovéc* gen. pl. de la „oaie”, *hó(ó)lubec* (lit. holubec') „porumbel; sarma”. Excepție fac doar unele graiuri din Banat, în care, în poziția dată, se păstrează vechea palatalizare a sunetului [c]: *stólýc'*, *chlópyc'* (lit. chlopec') „băiat”, *otýc'* „tată”¹⁴⁰.

I. Pan'kevyč susține că depalatalizarea lui [c] final, fiind cunoscută doar în graiurile carpatice periferice, este o influență a limbilor vecine, și anume, în graiurile lemkiene ar fi o influență slovacă, iar la huțuli una românească¹⁴¹. Însă existența lui [c] în graiul dialectului nordic, după cum afirmă F. T. Žylko¹⁴², nu ne îndreptățește să considerăm acest fenomen ca fiind local, propriu doar graiurilor carpatice.

b) în sufixul adjectivelor, **-c'k-**: *n'iméck'ij* (lit. n'imc'kyj) „german”, *turéck'ij* „turcesc”, *g'ivócka* „feciorelnică”, *kupéck'ij* „negustoresc” (doar în graiurile huțule din Moldova); *n'iméckyj*, *turéckyj*, *d'ivóckyj* „feciorelnic”, *l'údckyj* „omenesc” (în graiul din Rona de Sus).

c) la formele de acuzativ singular ale substantivelor cu tema în **-a**: *te^v(i)lýcu* „junincă”, *polý^écu* „etajeră”, *palaniýcu* „colțunaș”, *kopy^écu* „clai”, *hranýcu* „graniță” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova)¹⁴³.

2.5. Consoanele fricative [ž], [š] și africata [č] apar în graiuri atât dure, cât și moi. În toate graiurile ucrainene din România, înaintea lui [i] aceste consoane apar palatalizate. În graiurile huțule și bucovinene [ž], [š], [č] sunt moi și în alte poziții: *sáž'a* (lit. saža) „funingine”, *dúž'a* (lit. duža) adj. „puternică”, *ž'yba* (lit. žaba) „broască”, *hrýž'a* (< rom.) „grija”; *duš'á(é)* (lit. duša) „suflet”, *dóš'ka* (lit. doška) „scândură”, *š'yпка* (lit. šapka) „căciulă”; *kúč'a(é)* (lit. kuča) „1. grămadă, 2. cușcă (pentru câine)”, *č'ys* (lit. čas) „oră, timp”, *chóč'u* (lit. choču) „(eu) vreau”, *č'oló* (lit. čolo) „frunte”.

2.6. Africata [dž] se pronunță, de obicei, în toate graiurile, dur, și apare mai ales în cuvintele împrumutate: *džý(é)rha* (< rom.) „cergă”, *f'índža* (< magh.) „ceașcă”, *tándžur* (< magh.) „farfurie”, *džm'il'* (lit. džm'il') „bondar, bărzăun” (în graiurile transcarpatice); *bdžolá* (lit. bdžola) „albină”, *badžókura* (< rom.)

¹³⁹ Cf. F.T. Žylko, *op. cit.*, p. 221.

¹⁴⁰ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 603.

¹⁴¹ I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 131, 169, 392.

¹⁴² F. T. Žylko, *op. cit.*, p.143.

¹⁴³ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

„batjocură” (în graiurile huțule și bucovinene); *badžák* (< turc.) „țevă”, *bdžóla* „albină” (în graiurile de stepă)¹⁴⁴.

2.7. Consoana lichidă [l] se pronunță, în toate graiurile, atât dur, cât și înmuiat. Înaintea lui [i], [l] este moale în majoritatea graiurilor și doar în unele transcarpatice (Rona de Sus, Ruscova, Remeți) și huțule (Izvoarele Sucevei, Moldova-Sulița, Dănilă etc.), în poziția dată, acesta se pronunță dur¹⁴⁵: *chlib* (lit. chlib) „pâine”, *cybúli* (lit. cybul’i) pl. de la „ceapă”, *kolíno* (lit. kol’ino) „genunchi”, *linúvbyj* (lit. linyvyj) „leneș” (în Rona de Sus); *lito* (lit. l’ito) „vară”, *cybúli* „cepe”, *lisy^e* „păduri”, *lísti(y) b’ili* „foi albe” (în graiurile huțule).

2.8. Vibranta [r] din graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre nu are aceeași pronunție, putând să apară atât dur, cât și moale.

2.8.1. În comparație cu limba literară, în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, „sunetul [r] păstrează vechea sa palatalizare, atât la sfârșit de cuvânt, mai ales în sufixul **-ar**, cât și în interiorul acestuia, înaintea consoanelor”¹⁴⁶: *kosár’* (lit. kosar) „cosaș”, *vozár’* „cărăuș”, *učar’* „cioban”, *byr’* „podeț”, *zv’ir’* „fiară, animal sălbatic”, *vyr’ch* „vârf”, *tyr’ch* „greutate” (în graiurile transcarpatice); *vypér’* „vier”, *v’iúč’ér’* „cioban”, *stol’yr’* „tâmplar”, *ver’ch* „vârf”, *dóktor’* „medic”, *v’ir’ti* „credeți!”, *dz(z)ér’kalo* „oglinďă” (în graiurile huțule și bucovinene).

2.8.2. Consoana [r] din graiurile de stepă se pronunță dur la sfârșit de cuvânt și în interiorul acestuia, atunci când se află înaintea consoanelor (ca și în limba literară). Există însă și multe cazuri când, înaintea vocalelor posterioare [a], [o], [u], acolo unde în limba literară avem în aceste condiții [r’], apare [r] dur¹⁴⁷: *burák* „sfeclă”, *pradém* „(noi) toarcem”, *zorá* „rază”, *rabyj* (lit. r’abyj) „peștiș”, *prámo* adv. „drept (înainte)”, *troch* gen. de la „trei”, *orút* „(ei) ară”.

Întâlnim în aceste graiuri și fenomenul invers, adică păstrarea la sfârșit de cuvânt sau prin palatalizarea vechilor consoane dure ([r]) la mijlocul și sfârșitul silabei: *hór’kyj* „amar”, *komór’a* „cămară”, *bazár’* „bazar”¹⁴⁸.

2.9. Consoana medio-linguală [j] apare, ca și în limba literară, la început de cuvânt și între vocale: *jahóda* (lit. jahoda) „boabă, bacă”, *jehóda* „idem”, *znáju* „(eu) știu”, *dóju* „(eu) mulg”.

2.9.1. În majoritatea graiurilor se observă dispariția lui [j], în următoarele cazuri¹⁴⁹:

a) în desinența cazului acuzativ singular a substantivelor feminine, a adjectivelor și pronomelor, când acesta este situat între vocale: *žonóů*, *žínkoů* (lit. žinkoju) „soție”, *holovóů* (lit. nolovoju) „cap”, *rukóů* (lit. rukoju) „mână”, *velúkóů* (lit. velykoju) „mare”, *ho^ulubóů* (lit. holuboju) „albastră”, *tóů* (lit. tijeju) „aceea”, *neů* (lit. neju) „ea” (în graiurile transcarpatice); *mukóů* (lit. mukoju) „făină”, *chátóů*

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 69.

¹⁴⁷ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 604.

¹⁴⁸ I. Robciuc, *loc. cit.*

¹⁴⁹ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

(lit. chatoju) „casă”, *dušéú* (lit. dušeju) „suflet”, *ze'mn'ěú* (lit. zemneju) „pământ”, *žóútoú* (lit. žoutoju) „galbenă”, *malóú* (lit. maloju) „mică”, *mójoú* (lit. mojeju) „(cu) a mea” (în graiurile huțule și bucovinene);

b) la început de cuvânt, mai ales în poziție neaccentuată, în unele graiuri huțule și bucovinene: *ičm'in* (lit. jačmin') „bondar”, *ilyc'a* (lit. jaluc'a) „brad”, *izýk* (lit. jazyk) „limbă”, *iž'ýk* (lit. jižak) „arici”, *icé* (lit. jajce) „ou”, *ikyj* (lit. jakyj) „care”, *isty* (lit. jisty) „a mânca”¹⁵⁰;

c) la persoana a II-a și a III-a singular, timpul prezent al verbelor de conjugarea a II-a în **-aješ**, **-aje**, în unele graiuri transcarpatice (Maramureș și Banat) și huțule (Suceava): *znaš* (lit. znaješ) „(tu) știi” – *znat* (lit. znaje) „(el) știe”, *dúmaš* (lit. dumaješ) „(tu) gândești” – *dúmat* (lit. dumaje) „(el) gândește”, *slúchaš* (lit. sluchaješ) „(tu) ascuți” – *slúchat* (lit. sluchaje) „(el) ascultă” (în graiurile transcarpatice); *tremáš* (lit. trymaješ) „(tu) ții” – *tremát* (lit. trymaje) „(el) ține”, *sp'iv(ŭ)áš* (lit. spivaješ) „(tu) cânti” – *sp'iv(ŭ)át* (lit. spivaje) „(el) cântă” (în graiurile huțule).

2.9.2. În graiurile huțule și bucovinene din Moldova s-a păstrat, după consoanele labiale **[b]**, **[p]**, **[v]**, **[m]**, vechiul **[j]** din formele verbale de persoana I singular și a III-a plural, în timp ce în graiurile transcarpatice și de stepă, ca și în limba literară, s-a dezvoltat **[I]** epentetic¹⁵¹: *l'úbjú* (lit. l'ubl'u) „(eu) iubesc” – *l'úbjut* (lit. l'ubl'at') „(ei) iubesc”, *róbju* (lit. robl'u) „(eu) muncesc” – *róbjut* (lit. robl'at) „(ei) lucrează”, *lóuju* (lit. lovl'u) „(eu) prind” – *lóujut* (lit. lovl'at) „(ei) prind”.

2.10. Consoanele velare **[g]**¹⁵², **[k]**, **[ch]** și laringala (fricativă) **[h]** se pronunță în toate pozițiile dur, ca și în limba literară; fac excepție când acestea se află înaintea lui **[i]**: *gánok* (lit. hanok) „gang, pridvor”, *skátyrka*, *skátyrt'* (lit. skatert') „față de masă”, *chólod* (lit. cholod) „umbră”, *hor'áčka*, *hor'yčka* (lit. hor'ačka) „febră”, *g'ips* „gips”, *tak'i* pron. pl. de la „așa, asemenea”, *such'i* „uscați”, *toh'it* „anul trecut” (în graiurile transcarpatice *to'hút*, *to'hút*)¹⁵³. Doar în graiurile huțule și bucovinene ale Sucevei, consoanele palatale **[g']**, **[k']**, apărute în locul labialelor **[d']**, **[t']**, ca rezultat al palatalizării ultimelor, pot să apară și în alte poziții (a se vedea **2.2.3.**).

2.11. Consoanele sonore din graiurile transcarpatice, huțule, bucovinene și, parțial, în cele de stepă, atunci când se află la sfârșit de silabă și înaintea consoanelor surde sau la sfârșit de cuvânt, se desonorizează sau își pierd această calitate în întregime, trecând în perechile surde corespunzătoare¹⁵⁴: *prúďko* „repede, iute”, *sóloďko* adv. „dulce, plăcut”, *dub^p* „stejar”, *ruh^{ch}* „corn”, *putpértı*, *putpértı* (lit. pidperty) „a sprijini”, *opchodútı* (lit. obchodyty) „a înconjura, a ocoli”, *blýs'ko*, *blūs'ko* (lit. blyz'ko) „aproape” (în graiurile transcarpatice);

¹⁵⁰ Acest fenomen se observă și în graiul din Rona de Sus: *ižák* „arici”, *isty* „a mânca” etc.

¹⁵¹ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 95, 227, și N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

¹⁵² În graiurile transcarpatice, velara oclusivă **[g]** are răspândire destul de mare, datorită împrumuturilor: *gúša*, *grun'*, *grápa*, *gips*, *gúmi*, *gestún'a*.

¹⁵³ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 605.

¹⁵⁴ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 69-70.

prúďko, *zub^p* „dinte”, *p'íďb'ich* „(el) s-a apropiat în fugă”, *susíd'* „vecini”, *klátka* „comoară”, *bápka* „bunicuță”, *vóchko* adv. „umed”, *hrys* „(el) a ros”, *by^es* prep. „fără”, *kruch* „cerc”, *v'it* prep. „de la, din” (în graiurile huțule și bucovinene).

În graiurile de stepă, asurzirea consoanelor sonore poate fi observată și în mijlocul cuvântului înaintea consoanelor surde, în timp ce la sfârșitul cuvântului acest fenomen se întâlnește mai rar: *bih^{ch}ty* „a alerga”, *rih^{ch}* „corn”, *v'iz^s* „car”, *ho^ulúpka* „1. porumbiță, 2. puică”, *solótkyj* „dulce”, *vochkýj* adj. „umed”, *morós* „ger”, *lóska* „lingură”, *be^rríska* „mesteacăn (dim.)”, *hot* „an”¹⁵⁵.

2.12. Sistemul fonemelor consonantice al graiurilor ucrainene de pe teritoriul României, ca și cel al limbii literare, prezintă două corelații: a) corelația de timbru (dur – moale) și b) corelația de sonoritate (sonor – surd)¹⁵⁶.

a) Corelația de timbru

2.12.1. În majoritatea graiurilor ucrainene din România, la corelația de timbru participă următoarele foneme consonantice:

dure:	/d/	/t/	/n/	/z/	/s/	/c/	/dz/	/l/	/r/
moi:	/d'/	/t'/	/n'/	/z'/	/s'/	/c'/	/dz'/	/l'/	/r'/

Din această schemă rezultă că graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre (fără cele huțule și bucovinene), ca și limba literară¹⁵⁷, au 9 perechi de foneme consonantice în seria consoană dură – consoană moale. Fonemele dure /b/, /p/, /v/, /m/, /f/, /ž/, /š/, /č/, /dz/, /g/, /k/, /ch/, /h/ nu au corespondente moi, iar fonemul /j/ nu are corespondent dur.

Opoziția fonologică dintre consoanele dure și cele moi se realizează în diferite poziții, ca de exemplu:

/d/ – /d'/: *vodá* „apă” – *vod'ánbyj* „de apă, acvatic”; *vódaŭka* „bășică” – *vód'aŭka* „soi de pere, pară zemoasă” (în graiurile transcarpatice); *vódu* acuz. sg. de la „apă” – *vód'u* „(eu) conduc” (în graiurile huțule și bucovinene); *rad* „bucuros” – *rad'* „sfătuiește!” (în graiurile de stepă);

/t/ – /t'/: *tam* „acolo” – *t'am* „ține minte!”, *ta* conj. „și” – *t'a* forma scurtă a pron. pers., gen. sg. „tu” (în graiurile transcarpatice); *bátka* „bătătură” – *bát'ka* gen. sg. de la „naș”, *užýti* „a învia” – *u žýt'i* loc. sg. de la „seară” (în graiurile huțule și bucovinene); *tik* „arie” – *t'ik* „(el) curgea”, *brat* „frate” – *brat'* „a lua” (în graiurile de stepă);

¹⁵⁵ Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

¹⁵⁶ În prezentarea acestor două corelații am avut la bază articolele din N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonolohičeskich...*, p. 610-616; idem, *Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din R.S.R.*, în *Omăgiu lui Al. Rosetti*, București, 1965, p. 671-676, și I. Robciuc, *op. cit.*, p. 53-60.

¹⁵⁷ *** *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*. Sub redacția lui M. Plušč, Kiev, Vyšča škola, 2001, p. 80.

/n/ – /n'/: *dna* gen. sg. de la „fund (de oală)” – *dn'a* gen. sg. de la „zi”, *na* prep. „pe” – *n'a* forma scurtă a pron. pers., gen. sg. „eu” (în graiurile transcarpatice); *nis* „nas” – *n'is* „(el) a dus”, *nimá* „nu este” – *n'ima* „mută” (în graiurile huțule și bucovinene); *sýna* gen. sg. de la „fiu” – *sýn'a* „albastră” (în graiurile de stepă);

/z/ – /z'/: *zát'aũ* „(el) a înfipt (toporul)” – *z'át'a* gen. sg. de la „ginere” (în graiurile transcarpatice); *zýmy* pl. de la „iarnă” – *z'ýmy* gen. sg. de la „zeamă” (în graiurile huțule și bucovinene);

/s/ – /s'/: *usóm* instr. sg. de la „ovăz” – *us'óm* „tuturor”, *sudý* „judecă!” – *s'udý* adv. „încoace” (în graiurile transcarpatice); *krasú* acuz. sg. de la „frumusețe” – *kras'ú* „(eu) colorez, vopsesc” (în graiurile huțule și bucovinene); *sudý* „judecă!” – *s'udý* „încoace” (în graiurile de stepă);

/c/ – /c'/: *cókaty* „a ciocăni” – *c'ókaty* „a înfige (toporul)” (în graiurile transcarpatice); *cápnuty* „a apuca” – *c'ápnuty* „a vorbi obraznic cuiva”, *cap* „țap” – *c'ap* (onomatopee) (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova);

/dz/ – /dz'/: *dzórkaty* „a zăngăni” – *dz'óbaty* „a ciuguli” (în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene); *dzyhárok* „țigară” – *dz'ýma* „zeamă” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova);

/l/ – /l'/: *kul* „par” – *kul'* gen. de la „gloanțe”, *prála* „(ea) a spălat rufele la râu” – *prál'a* „spălătoreasă” (în graiurile transcarpatice); *s'il* gen. de la „sate” – *s'il'* „sare” (în graiurile huțule, bucovinene și de stepă); *dúla* „(ea) a suflat” – *dúl'a* „sortiment de pere” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova);

/r/ – /r'/: *rad* „bucuros” – *r'ad* „rând (la stână după brânză sau de fân într-un car)”, *prál'a* „spălătoreasă” – *pr'ál'a* „torcătoare” (în graiurile transcarpatice și huțule din Maramureș și Banat); *m'ir* gen. pl. de la „măsură” – *m'ir'* „măsoară!”, *tróchy* „puțin” – *tr'och* gen. de la „trei” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova).

2.12.2. Pe lângă corelațiile de timbru prezentate mai sus, în graiurile huțule, bucovinene și bucovineano-huțule „se păstrează vechile foneme șuierătoare moi /ž'/, /š'/, /č'/, care intră în perechi corelative cu corespunzătoarele lor dure /ž/, /š/, /č/'¹⁵⁸. Iată exemple de opoziții ale șuierătoarelor moi și dure:

/ž/ – /ž'/: *žyti(y)* „a trăi” – *ž'ýti(y)* „a secera”, *žabrák* „cerșetor” – *sáž'a* „funingine”, *žartuváty* „a glumi” – *schóž'a* „asemănătoare”;

/š/ – /š'/: *dúšu* acuz. de la „suflet” – *dúš'u* „(eu) sufoc (pe cineva)”, *šýti* „a coase” – *š'ýs'k'i* „fericire”, *šyná* gen. de la „șină” – *š'ýn'i* „cățel”;

¹⁵⁸ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Cu privire la corelațiile consonantice...*, p. 673.

šypka „geam” – *š'ypka* „căciulă”, *dašók* „acoperiș (dim.)” – *doš'ók* gen. pl. de la „scândură”;

/č/ – /č'/: *čysto* „curat” – *č'ys* „timp”, *čaj* „ceai” – *klóč'a* gen. de la „câlți”, *pečý* „coace!” – *na peč'ý* „(pe) cuptor”.

În majoritatea graiurilor huțule, bucovinene și bucovineano-huțule din nordul Moldovei se întâlnește fonemul */k'/*. Spre deosebire de celelalte graiuri, în care */k'/* apare numai într-o singură poziție (înaintea lui *[i]*, fiind doar o variantă a fonemului */k/*), în graiurile din Suceava și Botoșani, */k'/* (< */t'/*) apare în diferite poziții (înaintea vocalelor posterioare, la sfârșit de cuvânt), el fiind un fonem aparte, care intră în opoziție cu */k/*:

/k/ – /k'/: *k'il'kóch* gen. de la „câțiva” – *bahak'óch* gen. de la „mulți”, *til'kóch* gen. de la „atăția” – *š'isk'óch* gen. de la „sase”, *čolov'ik* „om” – *dés'ik'* „zece”.

2.12.3. Schema corelației de timbru a fonemelor consonantice din graiurile huțule, bucovinene și bucovineano-huțule este următoarea:

dure:	<i>/d/</i>	<i>/t/</i>	<i>/n/</i>	<i>/z/</i>	<i>/s/</i>	<i>/c/</i>	<i>/dz/</i>	<i>/l/</i>	<i>/r/</i>	<i>/ž/</i>	<i>/š/</i>	<i>/č/</i>	<i>/k/</i>
moi:	<i>/d'/</i>	<i>/t'/</i>	<i>/n'/</i>	<i>/z'/</i>	<i>/s'/</i>	<i>/c'/</i>	<i>/dz'/</i>	<i>/l'/</i>	<i>/r'/</i>	<i>/ž'/</i>	<i>/š'/</i>	<i>/č'/</i>	<i>/k'/</i>

După cum se poate observa din schemele de mai sus, corelația de timbru a fonemelor consonantice din graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre nu este identică. Astfel, în graiurile huțule și bucovinene se întâlnesc, față de celelalte graiuri și limba literară, cu 4 perechi corelative mai mult (*/ž/ – /ž'/*, */š/ – /š'/*, */č/ – /č'/*, */k/ – /k'/*).

b) Corelația de sonoritate

2.12.4. În graiurile ucrainene de pe teritoriul României corelația de sonoritate se prezintă în felul următor:

sonore:	<i>/b/</i>	<i>/d/</i>	<i>/d'/</i>	<i>/z/</i>	<i>/z'/</i>	<i>/dz/</i>	<i>/dz'/</i>	<i>/ž/</i>	<i>/dž/</i>	<i>/g/</i>	<i>/h/</i>
surde:	<i>/p/</i>	<i>/t/</i>	<i>/t'/</i>	<i>/s/</i>	<i>/s'/</i>	<i>/c/</i>	<i>/c'/</i>	<i>/š/</i>	<i>/č/</i>	<i>/k/</i>	<i>/ch/</i>

Astfel, la corelația de sonoritate participă, ca și în limba literară, 11 perechi consonantice¹⁵⁹. Fonemele */m/*, */n/*, */n'/*, */l/*, */l'/*, */r/*, */r'/*, */j/* nu au corespondente surde. Nici fonemele consonantice */v/* și */f/* nu pot forma opoziția fonematică în cadrul corelației de sonoritate, deoarece „*[v]* este o consoană bilabială, iar *[f]* – o labiodentală, ceea ce înseamnă că cele două foneme se deosebesc nu printr-un element diferențial, ci prin două”¹⁶⁰.

¹⁵⁹ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich...*, p. 613.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

Iată exemple în care se realizează opoziția fonologică dintre consoanele sonore și surde:

- /b/ – /p/:** *býty* / *bûty* „a bate” – *pýty* / *pûty* „a bea”, *rýba* / *rûba* „pește” – *rýpa* / *rûpa* „râpă”, *bráty* „a lua” – *práty* „a spăla rufele la râu” (în graiurile transcarpatice); *banuváti(y)* „a regreta” – *panuváti(y)* „a domni”, *v’ibyti(y)* „a bate” – *v’ipyti(y)* „a bea până la fund”, *b’ik* „parte, latură” – *p’ik* „(el) a copt, a fript” (în graiurile huțule și bucovinene); *brat’* „a lua” – *prat’* „a spăla rufele (la râu)”, *tub’i* „ție” – *tup’i* „tocite” (în graiurile de stepă);
- /d/ – /t/:** *dam* „(eu) voi da” – *tam* „acolo”, *dym* / *dym* „fum” – *tym* / *tym* dat. de la „acei”, *podáty* „a da, a pune la îndemână (ceva)” – *potáty* „a se împotmoli în apă sau în noroi” (în graiurile transcarpatice); *duš* gen. de la „suflete” – *tuš* „vită tăiată”, *idy* „mergi!” – *ity* „a merge” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova); *róda* „genului” – *róta* gen. de la „gură” (în graiurile de stepă);
- /d’/ – /t’/:** *d’ilo* „treabă” – *t’ilo* „corp”, *d’ity* „copii” – *chot’ity* „a vrea” (în graiurile transcarpatice și de stepă); *vód’u* „(eu) port” – *kót’u* „(eu) rostogolesc”, *had’é* „șerpi” – *chot’é* „(ei) vor” (în graiurile huțule și bucovinene); *syd’át* „(ei) stau” – *chot’át* „(ei) vor” (în graiurile de stepă);
- /z/ – /s/:** *zvystý* „a duce, a conduce, a coborî” – *svystý* „flurieră!” (în graiurile transcarpatice); *v zadú* „în spate” – *v sadú* „în grădină” (în graiurile transcarpatice și bucovinene); *zv’ij* „val de pânză” – *sv’ij* „al său”, *zl’iz* „(el) a coborât” – *sl’iz* gen. de la „lacrimi” (în graiurile huțule și bucovinene); *l’iz* „(el) urca” – *l’is* „pădure” (în graiurile de stepă);
- /z’/ – /s’/:** *z’at’* „ginere” – *s’ad’* „așază-te!”, *vóz’at* „(ei) cară” – *nós’at* „(ei) poartă, cară” (în graiurile transcarpatice); *z’ila* „(ea) a mâncat” – *s’ila* „(ea) s-a așezat”, *kaz’má* „târnăcop” – *p’is’má* gen. de la „scrisoare”, *ű doróz’i* „în (la) drum” – *ű volós’i* „în păr” (în graiurile huțule și bucovinene); *vóz’u* „(eu) duc, car” – *kós’u* „(eu) cosesc” (în graiurile de stepă);
- /dz/ – /c/:** *dzýr’kalo* „oglină” – *cýrkaty* „a țâșni” (în graiurile transcarpatice); *dzéřkalo* „oglină” – *céřkva* „biserică” (în graiurile huțule, bucovinene și în cele transcarpatice din Maramureș); *dzv’in* „clopot” – *cv’it* „floare”, *dzéřtra* „zestre” – *ces* „acesta” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova); *gúdzyc* „nod” – *kúcyk* „cățel” (în graiurile de stepă și în cele huțule și bucovinene din Moldova);
- /dz’/ – /c’/:** *brýndz’a* „brânză” – *chlópc’a* gen. de la „băiat”, *dz’áma* „zeamă” – *c’átka* „punct” (în graiurile transcarpatice); *dz’óbati(y)* „a ciuguli” – *pac’órka* „mărgea”, *dz’yma* „zeamă” – *c’yítka* „mărgea” (în graiurile huțule și bucovinene);

/ž/ – /š/: *lyžáty / lyžáty* „a sta culcat” – *lyšáty / lyšáty* „a lăsa”, *u žúr’i* loc. de la „întristare” – *u šúr’i* „în șură”, *mež* gen. pl. de la „1. hotar, 2. limită” – *meš* formă scurtă de viitor, pers. a II-a sg. de la *imati* „a avea” (în graiurile transcarpatice din Maramureș); *žóůč* „pancreas” – *šóůk* „mătase” (în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene);

/dž/ – /č/: *džyrha/džerga* „cergă” – *čyrknuty/čérknuty* „1. a fircăli, 2. a da cu bățul de chibrit peste fosfor”, *džúmar’* „jumări” – *čúma* „ciumă” (în graiurile transcarpatice); *frýdžu* „(eu) educ” – *klýču* „(eu) chem” (în graiurile huțule și bucovinene din Moldova);

/g/ – /k/: *gúl’a* „ciurdă, turmă” – *kúl’a* „1. pari, 2. gloanțe” (în aproape toate graiurile); *gára* „gară” – *kára* „pedeapsă”, *gúma* „cauciuc” – *kúma* gen. de la „naș”, *grunt* „pământ” – *krúhlyj* „rotund” (în graiurile huțule și bucovinene); *gúša* „gușă” – *kúšat’* „a mânca”, *gradýna* „grădină” – *kradút’* „(ei) fură” (în graiurile de stepă);

/h/ – /ch/: *hólod’* „foamete” – *chólod’* „umbră” (în toate graiurile); *hodýty / hodúty* „a face pe plac” – *chodýty / chodúty*, *chodúty* „a umbla” (în graiurile transcarpatice); *hrab’* „carpen” – *chram* „hram” (în graiurile huțule și bucovinene); *hóda* gen. de la „an” – *chóda* gen. de la „mers”, *hád’ka* „stăvilar” – *chátka* „căsuță”, *hod’* „an” – *chod’* „mers” (în graiurile de stepă).

2.12.5. În afară de perechile corelative prezentate mai sus, în graiurile huțule, bucovinene și bucovineano-huțule se întâlnește în plus perechea corelativă consoană surdă – consoană sonoră /g’/ – /k’/, ca urmare a trecerii dentalelor palatale [d’], [t’] în [g’] și [k’]. Alături de perechea corelativă /g’/ – /k’/, acestor graiuri le este proprie și perechea /ž’/ – /š’/¹⁶¹:

/g’/ – /k’/: *chóg’at* „(ei) umblă” – *chók’at* „(ei) vor”, *g’ilo* „treabă” – *k’ilo* „corp”, *g’itký* „copii” – *k’itký* „mătuși”, *m’ig’* „cupru” – *dés’ik’* „zece”;

/ž’/ – /š’/: *ž’ypka* „broscuță” – *š’ypka* „căciulă”, *sáz’a* „funingine” – *náš’a* „a noastră”, *dúž’u* gen. de la „puternică” – *dúš’u* „(eu) sufoc (pe cineva)”.

Astfel, schema corelației de sonoritate a fonemelor consonantice din graiurile huțule, bucovinene și bucovineano-huțule are cu 4 foneme mai mult (/ž’/, /š’/, /g’/, /k’/), putând fi reprezentată în felul următor:

sonore:	/b/	/d/	/d’/	/z/	/z’/	/dz/	/dz’/	/ž/	/ž’/	/dž/	/h/	/g/	/g’/
surde:	/p/	/t/	/t’/	/s/	/s’/	/c/	/c’/	/š/	/š’/	/č/	/ch/	/k/	/k’/

¹⁶¹ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 58-59.

2.12.6. În toate graiurile de pe teritoriul țării noastre, opoziția fonematică dintre consoanele sonore și cele surde are loc înaintea sonorelor și a sonantelor /r/, /l/, /m/, /n/, /v/, /r'/, /l'/, /n'/, /j/. Neutralizarea parțială sau totală a opoziției consoanelor după corelația surd – sonor se face prin asurzirea sonorelor sau sonorizarea surdelor, având loc în următoarele situații:

a) înaintea consoanelor surde, în toate pozițiile din cuvânt: *l'úb^pka* „drăguță” – *kúpka* „grămăjoară”; *klád^fka* „punte” – *látka* „petic”, *vóh^{ch}kyj* „umed” – *kry^ehkýj* „fragil”, *voróz^ška* „vrăjitoare” – *volóška* „româncă”, *kázka* „poveste” – *páska* „pască”;

b) în finala absolută a cuvântului sau a silabei: *ryb^p* gen. de la „pești” – *ryp* gen. de la „râpe”, *prud^f* „râu mic” – *prut* „băț”, *bud^f'* „fii” – *mut'* forma scurtă a viitorului, pers. a III-a pl. de la *imáti* „a avea”, *orság* „șosea” – *hucák'* „gâscan”, *búz^ska* gen. de la „barză” – *kús'ka* „os”.

Asurzirea consoanelor sonore de la sfârșitul cuvântului se observă și în cuvintele împrumutate din limba română: *gart* „gard”, *gl'ak* (și *gl'ek*) „cheag”, *burd'úch* „burtă, stomac” (în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene).

c) înaintea consoanelor sonore, în toate pozițiile din cuvânt: *próz'ba* „rugăminte”, *ve^ylygdin'* „Paște”, *jágbu* (și *jégby*) conj. „dacă”. Dacă în primele două cazuri (a, b) se observă asurzirea consoanelor sonore, în cel de-al treilea (c) are loc un proces invers, sonorizarea consoanelor surde. Acest tip de neutralizare (sonorizarea surdelor) este „mai puțin răspândit decât primul (a, b), deși amândouă sunt condiționate de o asimilare regresivă”¹⁶².

2.12.7. În toate graiurile ucrainene din țara noastră, perechile de foneme consonantice care intră în corelația de sonoritate nu au o încărcătură funcțională identică. Astfel, perechile /dz/ – /c/, /dz'/ – /c'/, /dž/ – /č/ au o frecvență redusă în graiurile ucrainene (ca și în limba literară), fapt pentru care nu avem exemple care să demonstreze neutralizarea acestora.

2.12.8. În toate graiurile, cele două corelații (de timbru și de sonoritate) „se întrepătrund, formând serii paralele pentru majoritatea fonemelor care intră în componența lor”¹⁶³:

$\begin{array}{c} /d/ \quad \text{---} \quad /d'/ \\ \qquad \qquad \\ /t/ \quad \text{---} \quad /t'/ \end{array}$	$\begin{array}{c} /z/ \quad \text{---} \quad /z'/ \\ \qquad \qquad \\ /s/ \quad \text{---} \quad /s'/ \end{array}$	$\begin{array}{c} /dz/ \quad \text{---} \quad /dz'/ \\ \qquad \qquad \\ /c/ \quad \text{---} \quad /c'/ \end{array}$
--	--	--

În graiurile huțule și bucovinene (din Suceava și Botoșani), la aceste serii se adaugă încă trei:

$\begin{array}{c} /ž/ \quad \text{---} \quad /ž'/ \\ \qquad \qquad \\ /š/ \quad \text{---} \quad /š'/ \end{array}$	$\begin{array}{c} /g/ \quad \text{---} \quad /g'/ \\ \qquad \qquad \\ /k/ \quad \text{---} \quad /k'/ \end{array}$	$\begin{array}{c} /dž/ \quad \text{---} \quad \text{---} \\ \qquad \qquad \\ /č/ \quad \text{---} \quad /č'/ \end{array}$
--	--	---

¹⁶² N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 615.

¹⁶³ Idem, *Cu privire la corelațiile consonantice...*, p. 676.

Opozițiile /g/ – /k/, /h/ – /ch/, care participă la corelația de sonoritate, nu au corespondente moi, cu excepția fonemului /k/, care poate intra în opoziție cu /k'/ numai în unele graiuri huțule și bucovinene din nordul Moldovei. Însă opozițiile /n/ – /n'/, /r/ – /r'/, /l/ – /l'/, care intră în corelația de timbru, sunt indiferente față de caracterul surd – sonor (corelația de sonoritate).

2.13. Graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre se caracterizează printr-o slabă prezență a consoanelor lungi, care în limba literară au apărut după consoanele situate înaintea vechiului grup **-ьje** (*žytt'á* < *žitъje* „viață”). Consoanele lungi din aceste graiuri au apărut la îmbinarea a două morfeme provenite din două sunete identice: *obbyty(i)* „1. a bate (ceva), 2. a căptuși”, *v'iddáty, uddáty* „1. a înapoia, 2. a mărita”, *v'ynna / v'ynna* „vinovată”, *v'ynny^ej / v'ynnūj* „acrișor” (în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene).

2.13.1. La persoana a III-a singular și plural a verbelor reflexive se întâlnește, în graiurile de stepă ale Dobrogei, consoana lungă [c'c']. Aceasta a apărut ca urmare a asimilării regresive din grupurile **t' + s' (-t'c'a)** și **č + c:** *naródyč'c'a* „se va naște”, *končájec'c'a* „se termină”, *sm'ijéc'c'a* „(el, ea) râde”, *povérnyč'c'a* „(ei) se vor întoarce”, *doc'c'i, duc'c'i* dat. de la „fiică”.

2.13.2. În cazul de față, consoanele lungi nu formează foneme separate, căci au apărut la joncțiunea a două morfeme și „reflectă o opoziție morfematică și nu una fonematică”¹⁶⁴.

IV. CARACTERISTICI MORFOLOGICE

1. Morfologia graiurilor ucrainiene din România prezintă numeroase particularități, atât în ceea ce privește arhaicitatea formelor, care se manifestă prin păstrarea vechilor morfeme (în cele mai multe cazuri, cu aspect schimbat), cât și în privința inovațiilor, prin dezvoltarea de noi trăsături flexionare locale (ca de exemplu reconstrucția unor desinențe ale paradigmelor substantivelor și verbelor).

În pofida condițiilor proprii de dezvoltare a graiurilor ucrainiene pe teritoriul țării noastre (izolarea lor de masivul ucrainean, bilingvismul), sistemul flexionar al acestora nu a suferit influențe importante ale altor limbi. Acest lucru este normal, deoarece „...sistemul gramatical, cu deosebire cel morfologic, constituie compartimentul cel mai închis, deci cel mai puțin expus penetrabilității din partea influenței străine...”¹⁶⁵. Consecințele influenței limbilor română, maghiară, germană, rusă etc. asupra graiurilor ucrainene constau în împrumuturi de cuvinte, de sintagme, de unități semantice, de sunete (într-o măsură mai mică) și de unele morfeme, despre care vom vorbi în paginile următoare.

În cele ce urmează vom prezenta caracteristicile flexiunii acestor graiuri. Prezentarea faptelor este sincronică, însă când va fi nevoie vom face incursiuni în

¹⁶⁴ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich...*, p. 616.

¹⁶⁵ I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974, p. 95.

istoria limbii ucrainene și chiar în stadiile mai vechi ale acesteia, întrucât multe forme sunt rămășițe vechi în evoluția lor diacronică.

Individualitatea structurii morfologice a graiurilor ucrainene de pe teritoriul României va fi evidențiată prin raportarea acesteia la structurile limbii literare și ale celorlalte graiuri înrudite.

2. Substantivul. Declinarea substantivelor în graiurile ucrainene din țara noastră s-a stabilit prin reconstruirea vechilor teme ale acestora atât în funcție de gen, cât și ținând cont de interacțiunea dintre temele dure și cele moi. Prin depalatalizarea consoanelor, în unele graiuri, temele moi ale substantivelor au dispărut, ceea ce a favorizat ca substantivele cu temă dură să-și impună desinențele și pentru cele cu temele în consoană șuierătoare, [r] și [j]¹⁶⁶. În alte graiuri, substantivele cu tema în consoană șuierătoare își păstrează terminațiile specifice temelor moi.

2.1. În graiurile transcarpatice (Maramureș și Banat), huțule (Maramureș și Suceava) și bucovinene (Suceava și Botoșani), substantivele de declinarea I cu tema moale sau în consoană șuierătoare păstrează în cazurile dativ și locativ, numărul singular vechea desinență, schimbată fonetic, **-y** (sau în poziție neaccentuată **-y^e**)¹⁶⁷, față de desinența **-i** din limba literară: *(na) potýlycy^e* (lit. *(na) potýlyci*) „(pe) ceafă”, *(po, u) pšy^enýcy^e* (lit. *pšenyč’a*) „(prin, în) lan de grâu”, *(na) ilýcy^e* (lit. *(na) vulyci*) „(pe) stradă, uliță”, *(na) ze^vmlý*, „pe pământ”, *(na) oranýcy^e* „(pe) arătură”, *(u) kyrnýcy^e* „(în) fântână, puț”, *(na) lavy^ecy^e* „(pe) laviță, bancă”, *(na) hrúšy^e* „(pe, în) păr (pom)”, *(na) dušy^e* „(pe) suflor”. În unele graiuri transcarpatice din Maramureș (Lunca la Tisa, Crăciunești, Tisa și Remetei) avem însă și **-i**¹⁶⁸: *(na) hrúši*, *(na) duši*, iar în graiul din Rona de Sus, în paralel cu desinența **-i** se folosește și **-ы**: *(na) hrúši – (na) hrúšы*, *(na) duši – (na) dušы*.

2.2. Aceeași desinență **-y** (în poziție neaccentuată, **-y^e**) o întâlnim și la unele substantive masculine de declinarea a II-a în cazul locativ singular (față de limba literară, unde avem două desinențe, **-evi** și **-i**, care se folosesc în paralel)¹⁶⁹, ca de exemplu: *(na) koný* (lit. *(na) konevi, koni*), „(pe) cal”, *(u) k’incý* (lit. *(u) kinci, kincevi*) „(la, în) sfârșit”, *(na) pálcy* (lit. *(na) pal’cevi, pál’ci*) „(pe) deget”.

2.3. În majoritatea graiurilor transcarpatice, huțule și bucovinene, la substantivele de declinarea I (feminine) desinența cazului instrumental singular l-a pierdut pe **[j]** intervocalic din vechile desinențe **-oju**, **-eju** (care se păstrează în limba literară), iar **[u]**, rămas după vocală, s-a redus parțial, trecând la **[ũ]**¹⁷⁰: *doróhoũ* (lit. *dorohoju*) „(pe) drum”, *rukóu* (lit. *rukoju*) „(cu) mână”, *holovóũ* (lit. *holovoju*) „(cu) capul”, *žonóũ*, „cu nevasta”, *solómoũ* „(cu) paie”, *vodóũ/wodóũ* „(pe) apă”, *ze^vmní^eũ/ze^vmní^eũ* (lit. *zemleju*) „(pe) pământ”, *dušéũ* (lit. *dušeju*) „cu

¹⁶⁶ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 108-109.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 109.

¹⁶⁸ D. Horvath, *Observații asupra declinării substantivelor în graiurile ucrainene din Maramureș*, în BȘt, seria A, vol. II, 1970, p. 101.

¹⁶⁹ M. I. Pentel’uc, O. V. Ivașenko, *Ukrajins’ka mova*, Kiev, Lenvit, 2001, p.86.

¹⁷⁰ I. Robciuc, *loc. cit.*, p. 109.

sufletul”, (*put*) *hrúšeŭ* (lit. (pid) hrušeju) „(sub) păr (pom)”. După cum se poate observa, pentru substantivele cu teme moi avem desinența **-eŭ**, iar pentru cele cu teme dure, desinența **-oŭ**. Existența acestei particularități morfologice este o dovadă că aceste graiuri sunt apropiate atât de graiurile dialectului sud-vestic¹⁷¹, cât și de limbile slave de apus: cehă (*babou, klinou, branou*), cât și de slovacă (*ženou, ulicou, gazdinou*)¹⁷².

2.3.1. În unele graiuri transcarpatice din Maramureș (Crăciunești, Tisa, Remeți, Rona de Sus, Ruscova) și Banat, ca și în graiul huțul din Bistra (Maramureș), vechile terminații **-eju, -oju** s-au contopit într-una singură, **-oŭ**¹⁷³: *dušóŭ* (lit. dušeju), *zŷml'óŭ/zemn'óŭ* (lit. zemleju), *oran'yc'oŭ* (lit. oranyeju) „pe arătură”, *uc'óŭ* (lit. vŷvc'eju) „(cu) oaia”, *svy^en'óŭ* (lit. svyneju) „(cu) porcul”, *kos'yc'oŭ* (lit. kosyc'eju) „(cu) floarea”.

2.3.2. Și în graiurile de stepă (din Dobrogea) diferențierea dintre desinențele temelor dure și cele moi la cazul instrumental singular al substantivelor de declinarea a II-a a dispărut. Desinența proprie substantivelor cu temă dură (**-oju**) s-a impus la substantivele cu temă moale¹⁷⁴ (care în limba literară au tema **-eju**): *molod'yc'oju* (lit. molodyc'eju) „cu nevastă (tânără)”, *dolón'oju* (lit. dolon'eju) „(cu) palma”, *kartópl'oju* (lit. kartopleju) „(cu) cartofi”, *zy^emn'óju* (lit. zemleju) „(cu) pământul”, *odéždoju* (lit. odeždeju) „(cu) haine, îmbrăcăminte”, *téščóju* (lit. teščeju) „(cu) soacra”, *dušóju* (lit. dušeju) „(cu) sufletul”.

2.4. Trebuie subliniat faptul că în unele graiuri ucrainene ale Dobrogei, la unele substantive feminine de declinarea I cu temă în **[h, k, ch]** nu are loc trecerea acestora, în cazurile dativ și locativ singular, în **[z, c, s]**, ca în limba literară și în majoritatea celorlalte graiuri ucrainene: *nohá – noh'i* (lit. noha – nozi) „picior”, *ry^ebálka – ry^ebálk'i* (lit. rybalka – rybalci) „pescuit”, *múcha – múchi* (lit. mucha – musci) „muscă”. Absența acestei alternanțe se explică prin influența limbii ruse, ai cărei vorbitori ori trăiesc împreună cu ucrainenii (Mahmudia, Chilia Veche, Gorgora, Sulina), ori în sate vecine (Ciucorova, Bașpunar, Letea)¹⁷⁵.

2.5. În afară de aceasta, în graiurile de stepă, la substantivele de declinarea I, în cazul genitiv plural, alături de desinența zero (*bab* „bunicilor”, *ruk* „mâinilor”,

¹⁷¹ Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 182.

¹⁷² I. Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Măriștea (jud. Suceava)*, în *Studii de slavistică*, vol. II, București, 1971, p. 277.

¹⁷³ Desinența **-oŭ** este foarte răspândită în multe graiuri ucrainene ale dialectului sud-vestic (cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 80).

¹⁷⁴ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observații asupra flexiunii nominale în unele graiuri ucrainene din Dobrogea*, în RS, XVIII, 1972, p. 142.

¹⁷⁵ Cf. I. Robciuc, *Vyvčenn'a ukrajins'kych hovirok v Rumuniji. Slovozmına*, în „Obrii”, nr. 2, București, 1981, p. 221.

ke'rnyc' „fântânilor”, *chat* „caselor”, *verb* „trestiilor”) este foarte răspândită și desinența **-iũ** (*bab'iũ*, *borozn'iũ* „brazdelor”, *ko'ruviũ* „vacilor”, *séstr'iũ* „surorilor”, *zémn'iũ* „pământurilor”, *méz'iũ* „granițelor”), ca rezultat al influențelor desinențelor proprii substantivelor de declinarea a II-a (cu vechile teme în **-ũ¹**) la genitiv plural (*stoliũ* „meselor”, *step'iũ* „stepelor”, *mor'iũ* „mărilor”) ¹⁷⁶. În comparație cu limba literară, desinența **-iũ** este mult mai productivă, ea putând să apară în același timp la mai multe substantive în paralel cu desinența **zero** (*dor'ih – doróhiũ* „drumurilor”, *bab – babiũ*, *te'lyc' – te'lyc'iũ* „junincilor”, *mez – méz'iũ*).

2.6. În toate graiurile ucrainene din România, substantivele masculine și neutre de declinarea a II-a au, în cazul dativ, tendința de simplificare și unificare a celor două desinențe, proprii substantivelor cu tema dură și cu cea moale. Astfel, graiurilor huțule și bucovinene, în situația dată, le sunt caracteristice desinențele, schimbate fonetic, **-ovy^e**, **-evy^{e177}**, față de limba literară, unde, pe lângă desinențele sus-menționate (schimbate fonetic, **-ovi**, **-evi**), întâlnim și desinențele **-u**, **-ju**, folosite în paralel ¹⁷⁸: *čolov'ikovy^e* (lit. čelovikovi, čoloviku) „omului”, *brátovy^e* (lit. bratovi, bratu) „fratelui”, *bát'kovy^e* (lit. bat'kovi, bat'ku) „tatălui”, *újkovy^e* (lit. vujkovi, vujku) „unchiului”, *kon'évy^e* (lit. konevi, kon'u) „calului”, *v'ikn'óvy^e* (lit. viknovi, viknu) „geamului”. În majoritatea graiurilor transcarpatice, desinența **-ovy^e**, proprie substantivelor cu tema dură, s-a impus și la substantivele cu tema moale: *sýnovy^e* „fiului”, *svátovy^e* „cuscrului”, *kon'óvy^e* (lit. konevi) „calului”, *kupc'óvy^e* (lit. kupcevi) dial. „cumpărătorului”, *chlópc'ovy^e* (lit. chlopcevi) „băiatului”. Însă, în graiurile transcarpatice din Poienile de sub Munte, Ruscova, Lunca la Tisa, substantivele de tipul *kon'*, *kraj* „ținut, parte” au desinența **-evy^e**: *kon'évy^e*, *krajévy^{e179}*, iar în Rona de Sus și Remeți: **-ovy**, **-evy** (*súnovy*, *kon'évy*). Trebuie menționat faptul că în paralel cu aceste desinențe se întrebunțează și desinența **-u**, proprie și limbii literare (*stolu*, *synu* / *synu*, *bratu*, *bat'ku*).

În ceea ce privește desinența **-u** din limba literară, O. Ponomariv consideră că ea este proprie doar dialectelor sudice ale limbii ucrainene, cazului genitiv (al multor substantive) și, mai ales, vocativului. Pe baza acestor „motive”, lingvistul ucrainean consideră că desinența **-u** a substantivelor masculine de declinarea a II-a în cazul dativ singular nu ar trebui considerată ca normă a limbii literare ucrainene ¹⁸⁰ (cf. rom. dial. *I-am dat tatălui.* / *I-am dat tatii*).

2.7. Substantivele de genul neutru, în această situație, și-au păstrat în graiurile transcarpatice vechile desinențe **-u** / **-ju**: *mór'u* „mării”, *pól'u* „câmpiei”, *selú* „satului”, dar întâlnim și forme paralele ca: *selóvy*, *mór'ovy* / *mórevy^e(u)*, *pól'ovy^e* /

¹⁷⁶ V. Rițko, *Morfolojični osoblyvos'ti ukrajinis'koji hovirky sela Ciucurova Tul'čans'koho povitu*, în „Obrii”, nr. 9, București, 1982, p. 190, și N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 143-144.

¹⁷⁷ Cf. I. Pan'kevyc', *op. cit.*, p. 199, și I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 280.

¹⁷⁸ * *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*, p. 222.

¹⁷⁹ Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p. 103.

¹⁸⁰ O. D. Ponomariv, *Kul'tura slova. Movnostylistyčni porady*, Kiev, Lebid, 2001, p. 159-160.

pólevy, și chiar forme paralele triple: *po čolú* – *po čolový* – *po čolí* „(pe, peste) frunte” (în Lunca la Tisa, Crăciunești, Tisa, Remeți)¹⁸¹.

2.8. Influența desinențelor substantivelor cu tema dură asupra celor cu temă în vocală palatală se poate remarca și în cazul instrumental al substantivelor de declinare a II-a: *stolóm* (lit. stolom), *kon'óm* (lit. konem), *selóm* (lit. selom), *pólom* (lit. polem), *sýnom* (lit. synom), *dn'om* (lit. dnem) „(cu) ziua” (în graiurile transcarpatice din Remeți, Tisa, Crăciunești); *kon'óm*, *krajóm* (lit. krajem), *hájom* (lit. hajem) „(prin) pădure”, *kórin'om* (lit. korinjem) „(cu, pe) rădăcini” (în graiurile de stepă)¹⁸².

2.9. O atenție deosebită necesită și forma de vocativ. Alături de formele cunoscute, la substantivele de declinare a II-a apar forme scurte (apocopate) atât pentru substantivele comune, cât și pentru cele proprii: *ma* (mamó), *ta* (tatú), *ba* (babó), *Pará* (Parásko), *Vasý* / *Vasú* (Vasýl'u), *My* (Mýtre), *Pe* (Pétry^o), *Nykolá* (Nykolájú), *Ivá* (Ivány^o / Iváne), *Féd'a* (Fédore) – în graiurile transcarpatice; *ba* (bábo), *ma* (mámo), *ta* (tátu), *Varvá* (Varváro), *Yvá* (Yváne^y), *Fedú* (Fedús'u), *Haf'i* (Haf'ije), *Vasy^ely* (Vasy^elyno), *Ilé* (Iléno), *Kostá* (Kostáne^y), *Mar'i* (Mar'ije) – în graiurile huțule și bucovinene¹⁸³. După cum se observă, vocativul din aceste graiuri se poate forma fără vocala finală (*Haf'i* < *Haf'ije*, *Mar'i* < *Mar'ije*) sau chiar fără ultima silabă (*Pará* < *Parásko*, *My* < *Mýtre*). După cum afirmă I. Robciuc¹⁸⁴ – citându-l pe L. A. Buchalovs'kyj (*Z istoriji komentarijiv do ukrajins'koji movy*, Kiev, Movoznavstvo, 1952, vol. X, p. 93) – existența acestor forme în graiurile sus-amintite este rezultatul influenței limbii ruse dialectale, în care întâlnim formele *Van'!*, *Man'!* etc. Trebuie menționat faptul că aceleași forme scurte de vocativ le întâlnim și în graiurile românești din Maramureș și Suceava: *ma* (mamă), *ta* (tată), *matú* (mătușă), *Toa* (Toadere), *Vasi* (Vasile), *Pa* (Pavele)¹⁸⁵; *hăi ma* (hăi mamă), *hăi ta* (hăi tată), *măi Grigó* (măi Grigóre), *măi Pe* (măi Petre), *măi Vasi* (măi Vasile), *tu Savé* (tu Savetă)¹⁸⁶. Același lingvist consideră că existența acestor forme în graiurile românești ale regiunilor limitrofe (Maramureș și Suceava) trebuie raportată la același fenomen caracteristic graiurilor ucrainene vecine, ținând cont că între românii și ucrainenii din nordul României există contacte lingvistice intense.

2.10. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, substantivele de declinare a III-a își păstrează desinențele, schimbate fonetic, ale vechilor teme în *-i* (< 1) în cazurile genitiv, dativ și locativ singular: *l'ubóvy^e* (lit. l'ubovi), „dragostei”, *króŭly^e* (lit. krovi) „sângelui”, *sóly^e* (lit. soli) „sării”, (*na*) *pe'čý* (lit.

¹⁸¹ I. Pan'kevych, *op. cit.*, p. 236, și D. Horvath, *loc. cit.*

¹⁸² N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observații asupra flexiunii...*, p. 144-146.

¹⁸³ C. Reguș, *Considerații privind graiurile ucrainene din județul Suceava*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1976, apud I. Robciuc, *Studii...*, p. 111.

¹⁸⁴ I. Robciuc, *Studii...*, p. 111-112.

¹⁸⁵ Cf. I. Dan, *Un vocativ românesc*, în LR, 1963, nr. 3, p. 527, apud I. Robciuc, *op. cit.*, p. 112.

¹⁸⁶ Cf. I. Faiciuc, *Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 71-73.

(na) peci) „(pe) cuptor”, (na) *póstilye* / *póstelby* „pe pat”, (na) *mýšy^e* (lit. myši) „(pe) șoarece”. În același timp, pe lângă desinența -y se mai întânește și varianta -i, care a apărut în poziția neaccentuată în urma consoanelor dentale: (na) *pečí*, (u) *nočí* „noaptea”, *kóryest'i* „folos, profit, avantaj” (în graiurile transcarpatice), *nápasti* „nenorocirii”, *šérsti* „lânii, părului”, *má'sti* „unturii” (în unele graiuri huțule și bucovinene¹⁸⁷). Desinența -i este mai puțin productivă.

2.11. În cazul instrumental al aceluiași substantive, întâlnim în graiuri mai multe desinențe. Astfel, în graiurile transcarpatice (Maramureș, Banat), ca și în unele huțule și bucovinene, apare desinența -oũ: *níčoũ* (lit. ničč'u) „(cu) noaptea”, *skátert'oũ* (lit. skatert'u) „(cu) fața de masă”, iar în cele bucovineno-huțule se remarcă o variantă a acesteia, și anume -e'ũ: *póstil'e'ũ*, *n'íce'ũ*, *sile'ũ* „(cu) forță, putere”¹⁸⁸. În graiurile de stepă, în aceeași situație, întâlnim desinența -oju, proprie substantivelor de declinarea I: *sól'oju*, *nóčoju*, *króvl'oju*¹⁸⁹.

2.12. Substantivele neutre, care în limba literară aparțin declinării a IV-a, și-au însușit, în graiurile de stepă, la singular, desinențe proprii substantivelor neutre de declinarea a II-a. Astfel, formele de dativ și locativ au pierdut sufixul derivațional -at-¹⁹⁰, dar le-a apărut desinența -ov'i: *jáhn'ov'i* (lit. jahn'at'i) „mielului”, *té'l'ov'i* (lit. tel'at'i) „vițelului”, *lós'ov'i* (lit. lošat'i) „mânzului”, *póros'ov'i* (lit. poros'at'i) „purcelului”. La instrumental singular, în graiurile de stepă, ca și în cele de pe Niprul mijlociu (seredn'onad-dnopr'ans'ki)¹⁹¹, întâlnim desinența -om, față de -am / -jam din limba literară: *jáhn'om* (lit. jahn'am), *lósom* (lit. lošam), *té'l'om* (lit. tel'am), *póros'om* (lit. poroš'am). În aceeași situație, în unele graiuri huțule și bucovinene, se întâlnește desinența -im (o variantă a desinenței -om): *t'él'im*, *lós'im*, *jéhn'im*, *kúr'im* „găinei”, *póros'im*¹⁹².

2.13. În graiurile transcarpatice, în cazul dativ singular al aceluiași substantive, se întâlnesc formele *týe'l'ovy^e*, *póros'ovy^e*, *lósovy^e*. Folosirea paralelă a acestor două forme se poate întâlni în vorbirea uneia și aceleiași persoane.

2.14. Vechile forme de dual, proprii și altor graiuri ucrainene¹⁹³, se păstrează în cazurile nominativ și acuzativ, mai ales în graiurile huțule și bucovinene. Astfel de forme ale cazurilor amintite se folosesc doar atunci când acestea sunt în combinație cu numeralele *dv'i* „două”, *obýdv'i* / *ubýdv'i* „amândouă”, *try* „trei”, *štýry^e* / *štýry^e* „patru”¹⁹⁴. De cele mai multe ori, vechile forme de dual prezintă urme la substantivele feminine de declinarea I și, mai rar, la cele neutre de declinarea a II-a.

¹⁸⁷ Cf. I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 282.

¹⁸⁸ C. Reguș, *op. cit.*, p. 15.

¹⁸⁹ V. Rițko, *op. cit.*, p. 192.

¹⁹⁰ În graiurile bucovineno-huțule, acest sufix are variantele -êť- (în poziție accentuată), și -it- (în cea neaccentuată): *til'êti*, *kúr'iti* (cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 283).

¹⁹¹ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 83.

¹⁹² I. Robciuc, *op. cit.*, p. 283.

¹⁹³ Vezi F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 84.

¹⁹⁴ I. Robciuc, *Studii...*, p. 113.

2.14.1. În funcție de caracterul temei, dură sau moale, formele de dual pot să aibă două desinențe. Substantivele la care consoana finală are timbrul nepalatalizat au desinența **-i** (< Š): *dv'i bábi*, *dv'i rúc'i* „două mâini”, *obýdv'i nóz'i* „amândouă picioarele”, *try chát'i* „trei case”, *štýrye / štýrye sé'stri* „patru surori”, *dv'i se'l'í* „două sate”, *try v'ikn'i* „trei geamuri”, iar cele a căror consoană este palatală au desinența **-y / -y^e** (*dv'i v'úcy* „două oi”, *dv'i nid'ilye* „două duminici”, *štýrye jic'y* (lit. čotyry jajc'a) „patru ouă”¹⁹⁵).

2.14.2. Alte forme de dual s-au păstrat, în graiurile transcarpatice, doar în cazul nominativ plural al unor substantive de genul masculin și neutru: *dny* „zile”, *óčy^e* „ochi”, *vóúcy^e* „lupi”¹⁹⁶. Vechile forme de dual se întâlnesc, în aproape toate graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, și în cazul instrumental plural, ca de exemplu: *dve^vryma* „cu ușile”, *ple^včy^vma* „cu spatele”, *očy^vma* „cu ochii”, dar întâlnim și forme ca: *dve^vr'mý*, *ple^včmý*, *očmý*.

3. Adjectivul. În comparație cu limba literară (și cu graiurile de stepă ale Dobrogei), în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, ca și în multe alte graiuri ale dialectului sud-vestic¹⁹⁷, se întâlnește doar tipul de declinare a adjectivelor cu tema în consoană nepalatalizată (căci cele două tipuri de flexiune a adjectivelor, cel cu tema dură și cel cu tema moale s-au contopit în favoarea primului): *rány'j* (lit. ranij) „timpuriu”, *žýtmyj* (lit. žytnij) „de secară”, *šútyj* dial. „fără coarne” (în graiurile transcarpatice); *vérchni^í* „superior, de sus”, *l'ítni^í* „de vară”, *poróžni^í* „gol, fără conținut”, *dáŭni^í* „vechi”, *sýni* (lit. synij) „albastru” *zádni* (dial.) adj. „ultimul” (în graiurile huțule și bucovinene)¹⁹⁸.

3.1. Din exemplele de mai sus se poate observa că în majoritatea graiurilor au apărut forme ale cazului nominativ cu desinența **-i^í** sau chiar **-i**. Contragerea desinențelor a avut loc și în cazurile dativ și locativ singular la adjectivul de genul feminin: *fájn'í molod'ýcy^e* „nevestei frumoase”, *star'í báb'i* „babei bătrâne”, *na ze^vlén'í trav'í* „pe iarba verde”, *na vy^esóki hor'í* „pe muntele înalt” (în graiurile huțule și bucovinene); *čuž'í ž'inc'í* „femeii străine”, *báby^en'í doc'c'í* „fiica babei”, *hly^ebók'í vod'í* „(în) apa adâncă” (în graiurile de stepă). În aceste graiuri formele necontrase se întâlnesc mai rar, ele fiind mai răspândite în graiurile transcarpatice, la adjectivul neutru. Astfel, în graiul din satul Pădureni (Banat) se întâlnesc următoarele exemple: *malóje jahn'á* (lit. malé jahn'a) „miel mic”, *bohátóje se^vló* (lit. bohate selo) „sat bogat”, *dóuhoje póle^v* „câmp lung”¹⁹⁹.

3.2. În celelalte graiuri, desinențele cazurilor oblice ale adjectivelor se deosebesc de cele din limba literară numai fonetic. Astfel, în unele graiuri transcarpatice (Rona de Sus, Crăciunești, Tisa²⁰⁰, Remeți), în cazul dativ singular,

¹⁹⁵ I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 284.

¹⁹⁶ D. Horvath, *Graiul ucrainean...*, p. 13.

¹⁹⁷ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 83.

¹⁹⁸ Cf. I. Robciuc, *Studii...*, p. 114.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p. 14.

la adjectivele feminine avem desinența **-uj** (în care [u] este reflexul vechiului [o] din noile silabe închise): *dóbru**uj***, (lit. dobrij) „bună”, *šyrókuj* (lit. šyrokij) „largă”, *kučir’ávuj* (lit. kučer’avij) „creață”, *čuzú**uj*** (lit. čuzij) „străină”.

3.3. În graiurile de stepă, după cum afirmă N. Pavliuc și I. Robciuc²⁰¹, desinențele adjectivele feminine în cazurile dativ și locativ singular l-au pierdut pe [j] și-l păstrează doar pe **-i**, în timp ce în limba literară avem **-ij**: *čuz’**i*** „străinei”, *zolat’**i*** / *zo^ulo^ut’**i*** „de aur”, *mo^ulo^ud’**i*** „tinerei”, *hly^ebók’**i*** / *hlubók’**i*** „adâncă” (dar întâlnim și forme în care consoana finală apare nepalatalizată: *moló**di***, *hlubó**k**i*).

Adjectivele masculine din aceleași graiuri au la instrumental singular, pe lângă desinența **-im** (proprie și limbii literare), și desinența **-ym**, schimbată fonetic: *tých**ym*** „liniștit”, *dáv**nym*** „vechi”, *bahát**ym*** „bogat”, dar și *šyrók’**im*** „larg”, *zдорóv’**im*** „sănătos”, *sam’**im*** „singur”²⁰².

3.4. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, adjectivele feminine au la instrumental singular desinența **-oũ**: *dóbro**ũ***, (lit. dobroju) „bună”, *šy^eróko**ũ*** (lit. šyrokiju) „largă”, *dóũho**ũ*** (lit. dovhoju) „lungă”, *poróžno**ũ*** (lit. porožnoju) „goală, fără conținut”, *sýn’o**ũ*** (lit. syn’uju) „albastră”, *maló**ũ*** (lit. maloju) „mică”. Desinența de instrumental, identică cu cea a substantivelor aparținând primului tip de flexiune, a apărut în urma dispariției lui [j] semivocalic, iar vocala [u] a devenit consonantică, formând într-o fază precedentă diftong cu vocala precedentă: *šyróko**ũ*** < *šyrókou* < *šyrókoju*.

3.5. În graiurile de stepă, adjectivele cu temă dură (precum pronumele și numerele adjectivele) au în cazurile oblice la plural variantele de desinențe **-ich**, **-im** / **-ym**.

3.5.1. Astfel, în cazurile genitiv și locativ întâlnim desinența **-ich**, cu palatalizarea consoanei precedente, în timp ce în limba literară avem desinența **-ych**: *malén’k’**ich*** „mici”, *star’**ich*** „bătrâni”, *čuz’**ich*** „străini”; *tak’**ich***; *pérv’**ich*** „primii”, dar și *molodí**ch*** „tineri”, *náš**ich*** „ai noștri” (fără palatalizarea consoanei anterioare desinenței).

Prezența desinenței **-ich** la adjectivele cu tema în consoană dură se explică, probabil, prin analogie cu desinența corespunzătoare adjectivele cu tema în consoană palatalizată.

3.5.2. Desinența **-im** (alături de **-ym**, proprie limbii literare) o întâlnim în cazul dativ plural la unele adjective cu tema dură și în consoană șuierătoare: *čuz’**im*** „străini”, *dó(ũ)h’**im*** „lungi”, *zo^ulo^ut’**im*** „de aur”, *tých’**im*** „liniștiți”, *korótk’**im*** „scurte”. Varianta **-im** pentru dativ, „ca și în cazul formelor de genitiv-locativ, se poate să fi apărut prin analogie cu forma corespunzătoare adjectivele cu tema în consoană palatalizată”²⁰³. Astfel de forme, proprii atât graiurilor dialectului sud-

²⁰¹ N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observații asupra flexiunii...*, p. 151.

²⁰² Cf. V. Rițko, *op. cit.*, p. 193.

²⁰³ N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 152.

vestic, cât și celor ale dialectului sud-estic, sunt considerate, în lingvistică, „fenomene hiperbolice care au dus la formarea unor contacte interdialectale”²⁰⁴.

3.6. O trăsătură caracteristică unei mari părți a graiurilor ucrainene din România o reprezintă formarea gradelor de comparație ale adjectivelor: comparativul și superlativul. În graiurile transcarpatice huțule și bucovinene, formarea comparativului sintetic este rar întâlnită: *molóččyj* (lit. moločšyj) „mai tânăr”, *stáršyj / stáršɔj* (lit. staršyj) „mai bătrân”, *húršyj / húršɔj* (lit. hiršyj) „mai urât”, *búlšeʲj* (lit. bil’šyj) „mai mare” (în graiurile transcarpatice); *l’ipšeʲj* (lit. l’ipšej) „mai bine”, *ménšyj* (lit. ménšyj) „mai mic”, *lékšeʲj* (lit. lekšyj) „mai ușor” (în graiurile huțule și bucovinene)²⁰⁵. În graiurile sus-amintite, comparativul sintetic a fost înlocuit cu cel analitic (propriu și adverbilor), similar cu cel din limba română, și anume la forma de pozitiv se adaugă particula (adverbul) *maj* (< rom. *mai*): *maj fájny^e(ɔ)j* „mai frumos”, *maj rózúmny^e(ɔ)j* „mai deștept”, *maj tonký(ú)j* „mai subțire”, *maj čeʲllénj* „mai roșu”, *maj sériozny^ej* „mai serios”; *maj dúže* „mai tare”, *maj dóbre^v* „mai bine”, *maj skóro* „mai repede” (în graiurile transcarpatice); *maj dorohýj* „mai scump, drag”, *maj fájni^l* „mai frumos”, *maj zeʲlén^l* „mai verde”, *maj ráni^l* „mai timpuriu”; *maj zlá* „mai rău”, *maj hl’ibóko* „mai adânc” (în graiurile huțule și bucovinene). Menționăm faptul că, în graiurile transcarpatice, particula *maj*, în această situație, este neaccentuată.

3.7. Cu ajutorul particulei *maj* pot fi întărite formele de comparativ sintetic existente în graiuri²⁰⁶: *maj stáršy^e(u)j*, *maj húršuj*, *maj molóččy^ej*, *maj búlšeʲj* (în graiurile transcarpatice); *maj l’ipšy^ej*, *maj ménšy^ej*, *maj doróščyj* „mai scump”; *maj lékše^v*, *maj h’írše^v* (în graiurile huțule și bucovinene). În această situație, formele sintetice ale comparativului (*stáršy^e(u)j*, *húršuj*, *molóččy^ej*, *búlšeʲj*; *lékše^v*, *h’írše^v* au devenit adjective (respectiv adverbe) obișnuite (adică, din punct de vedere semantic, acestea sunt echivalente cu formele de pozitiv).

3.8. În graiurile transcarpatice (Maramureș și Banat), gradul superlativ al adjectivelor (și adverbilor) se formează, de obicei, prin adăugarea la forma de pozitiv a acestora a particulei accentuate sintactic *máj*²⁰⁷: *máj fájny^e(ɔ)j* „cel mai frumos”, *máj zdoróvy^ej* „cel mai sănătos”, *máj malý(ú)j* „cel mai mic”; *máj dúže* „cel mai tare”, *máj dóbre^v* „cel mai bine”, *máj púzno* „cel mai târziu”. De asemenea, în aceste graiuri se remarcă superlativul analitic format cu ajutorul cuvintelor *fest* (< germ.) „tare”, *pre* „prea”, *dúže* „tare”: *fest fájny^e(ɔ)j* „foarte frumos”, *pre pohány^ej* „foarte urât”, *pre toúštýj* „foarte gras, foarte gros”, *fest vy^elýky^ej / fest velúkyj* „foarte mare”.

În ceea ce privește formele superlativului de tipul *máj fájnyj*, *máj dóbryj*, *máj dorohýj^ej*, acestea se întâlnesc, după cum atestă V. V. Nimčuk (*Stupen’uvann’a u*

²⁰⁴ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 253-254.

²⁰⁵ Cf. I. Robciuc, *loc. cit.*

²⁰⁶ D. Horvath, *op. cit.*, p. 15.

²⁰⁷ *Ibidem*.

verchn'onadboržavs'kych hovirkach, în *Pytann'a hramatyky i leksikolohiji ukrajins'koji movy*, Kiev, 1963, p. 24-26), și în graiurile borjave superioare, cu care graiurile transcarpatice din Maramureș și Banat sunt înrudite²⁰⁸.

4. Pronumele. În comparație cu limba literară, pronumele din graiurile ucrainene prezintă multe trăsături arhaice și diferite inovații atât cazuale, cât și în ceea ce privește derivarea formelor pronominale.

4.1. O caracteristică generală a graiurilor ucrainene transcarpatice, care le diferențiază de multe graiuri ale limbii ucrainene, este aceea a folosirii frecvente în vorbire a formelor enclitice ale pronumelor personale în paralel cu cele pline (obișnuite). Astfel, pentru cazurile genitiv și acuzativ întâlnim formele: *n'a* (< *mja*)²⁰⁹ / *me'né* (*mené*) – pers. I sg. (lit. *mene*), *t'a* / *ty^ebé* (*tebé*) – pers. a II-a sg. (lit. *tebe*), *ho* / *je'hó* (*jehó*) – pers. a III-a masculin și neutru sg. (lit. *joho*, *n'oho*), *i* (*ji*) / *ji*j*i* (*je*j*i*) – pers. a III-a feminin sg. (lit. *iji*, *neji*), iar pentru dativ: *my* (*my^emy*) / *myn'i* (*men'i*) – pers. I sg. (lit. *men'i*), *ty* (*ty^e*, *ty*) / *tobi* (*to^ebí*) – pers. a II-a sg. (lit. *tobi*), *mu* / *jemú* (*jymú*) – pers. a III-a masc. și neutru, sg. (lit. *jomu*)²¹⁰. Pronumele personal de genul feminin singular nu are în cazul dativ formă enclitică, ci doar o formă schimbată fonetic, *juj* (lit. *ji*j**). Trebuie menționat faptul că, la plural, pronumele personale nu au nicio formă enclitică.

În afară de graiurile sud-vestice, în toate celelalte graiuri ucrainene și în limba ucraineană literară „formele enclitice au ieșit din uz, excepție făcând forma *s'a*, care s-a păstrat ca afix reflexiv”²¹¹.

4.2. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene pronumele personal de persoana a III-a, la numărul singular are forme arhaice.

4.2.1. Astfel, în cazul genitiv masculin și neutru se întrebunțează formele *je^vhó* (*je^ehó*, *jehó*) – în graiurile transcarpatice, și (*j*)*ihó*, (*ho*)*ného* – în graiurile huțule și bucovinene, în timp ce în limba literară există formele: *johó*, *n'óho*. În cazul dativ, aceleași pronume au următoarele forme: *je^vmú* (*jemú*, *je^emú*), în graiurile transcarpatice, și (*j*)*imú* în cele huțule și bucovinene (lit. *jomu*).

4.2.2. Pronumele personal de genul feminin, la aceeași persoană și număr, are în acuzativ următoarele forme: (*za*) *n'u*, (*na*) *n'u* (lit. (*na*) *ji*j**, *néji*), identice pentru toate cele trei graiuri, iar în cazul instrumental: *z nyũ* (lit. (*z*) *n'éju*) – în graiurile

²⁰⁸ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 117.

²⁰⁹ Cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 252.

²¹⁰ Menționăm faptul că forme enclitice ale pronumelor personale, schimbate fonetic, se întâlnesc și în graiurile huțule din Maramureș (Valea Vișeuului, Crasna, Bistra). Astfel, pentru cazurile genitiv-acuzativ, avem următoarele forme: *n' é* pers. I sg., *t' é* – pers. a II-a sg., *ho* – pers. a III-a sg. masc., *ji* – pers. a III-a sg. fem., iar pentru dativ întâlnim: *my^e* – pers. I sg., *ty^e* – pers. a II-a sg., *mu* – pers. a III-a sg. masc. Credem că aceste forme au apărut ca urmare a contactului interdialectal dintre vorbitorii graiului huțul, respectiv, celui transcarpatic, care formează o unitate lingvistică aparte.

²¹¹ D. Horvath, *Pronumele personale enclitice în graiurile ucrainene din Maramureș*, în BȘt, seria A, vol. IV, 1972, p. 107.

transcarpatice, și (*z*) *neŭ* – în graiurile huțule și bucovinene²¹², ca și în graiurile transcarpatice, cărora le este propriu sunetul [ɫ]: Rona de Sus, Remeți și Teceul Mic.

4.3. O caracteristică a graiurilor de stepă o constituie declinarea pronumelor personale, masculine și feminine, la persoana a III-a singular. Atunci când se folosesc împreună cu prepoziții, formele de genitiv, acuzativ, instrumental și locativ pot să apară atât cu fonemul /n'/, cât și fără acesta: *u n'óho / u j'óho* la gen.-acuz. (lit. n'oho / joho), *z nym / z jim* la instr. (lit. nym), *na n'ómu, n'im / na jómu, jim* în loc. (lit. na n'omu / n'im); *u néji / u jiji* în gen.-acuz. (lit. iji / neji), *na n'ij / na jij* în loc. (lit. na n'ij)²¹³. Forme paralele se întâlnesc, ca și în limba literară, și la plural, în cazurile genitiv-acuzativ: *u nych / u jich*. Toate aceste caracteristici sunt proprii multor graiuri de pe Niprul Mijlociu (seredn'ovad-dn'ipr'ans'ki)²¹⁴, care au constituit baza formării limbii literare ucrainene.

4.4. În majoritatea graiurilor ucrainene din România, pronumele demonstrative au structuri locale. Astfel, în graiurile transcarpatice pronumele demonstrative de apropiere și de depărtare au următoarele forme: *sys' (ses), sys'á (sis'á, ses'á, is'á), sy^esé (sesé), sy^es'i (sis'i, is'i, sesi)* (lit. sej, s'a, se, s'i); *tot, totá (otá), totó (otó), tot'i (toty^e, totû, otû)* (lit. toj, ta, te, t'i)²¹⁵.

4.4.1. Pronumele demonstrativ de apropiere din graiurile huțule și bucovinene are forme identice cu cele din limba literară, excepție făcând forma de masculin singular *cés* (lit. cej), în timp ce la cel de depărtare, pe lângă formele *tot, totá, totó, totí / totû* (proprii și graiurilor transcarpatice), întâlnim și formele: *ototá (otá), ototó (otó), ototí (otí)*²¹⁶.

4.4.2. Dintre inovațiile acestor pronume trebuie menționată contragerea, în cazurile oblice, a unor forme de feminin ale acestora. Astfel, pronumele demonstrative de apropiere *sycs'á / c'a* are următoarele forme contrase: în cazul dativ și locativ singular, în graiurile transcarpatice întâlnim forma (*na*) *s'i* (lit. s'ij), iar în cele huțule, bucovinene și de stepă (*na*) *c'i* (lit. (na) c'ij); în cazul instrumental singular întâlnim formele *syŭ* (în graiurile transcarpatice), *ceŭ* (în graiurile huțule și bucovinene) și *c'óju* (în graiurile de stepă), în timp ce în limba literară avem formele *s'ijeju*, respectiv, *c'ieju*.

4.4.3. În graiurile transcarpatice, ca și în unele huțule, pronumele demonstrativ de depărtare *ta* (lit. ta) are la instrumental singular forma contrasă *toŭ*, față de limba literară, unde avem *t'ijeju*.

²¹² Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 118.

²¹³ Vezi V. Rițko, *op. cit.*, p.194 și O. Horbač, *Dijalektnyj slovnyk pivnično-dobružaus'koji hovirky s. Verchnij Dunaveč bil'a Tul'či, Vidbytko z Naukovyeh Zapysok*, T. XV (XVIII), München, 1968, p. 11.

²¹⁴ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 254.

²¹⁵ Cf. *Sučasna ukrajins'ka mova*, sub redacția lui O. D. Ponomariv, Kiev, Lebid, 2001, p. 164.

²¹⁶ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 118-119.

4.4.4. Pronumele demonstrative *c'ej* „acesta”, *toj* „acela”, din graiurile de stepă, au, în cazurile oblice, următoarele forme de plural: *c'ich* (lit. cych), *c'im* (lit. cym), *c'ich* și *c'i* (lit. cych), *c'imy^e* (lit. cymy), *na c'ich* (lit. na cych); *t'ich* (lit. tych), *tim* (lit. tym), *t'ich* și *ti* (lit. tych), *t'imy^e* și *t'ymy^e* (lit. tymy), *na t'ich* (lit. na tych). „Apariția lui [i] în locul lui [y] literar se pare că este cauzată de influența formelor de nominativ”²¹⁷ ale acestor pronume (*c'i*, *t'i*).

4.5. În toate graiurile ucrainene din România „a avut loc contragerea desinențelor pronomelor posesive”²¹⁸. De exemplu, pronumele posesive de genul feminin au în cazul genitiv singular formele *móji*, *tvóji*, *svóji* (în graiurile transcarpatice, de stepă și în unele bucovinene) și *moj*, *tvoj*, *svoj* (în graiurile huțule și în cele bucovineano-huțule), în loc de cele literare: *moieji*, *tvojeji*, *svojeji*. La aceleași pronume, în cazul dativ singular întâlnim: *mójoŭ*, *tvójoŭ*, *svójoŭ* (în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene) și *móju*, *tvóju*, *svóju* (în graiurile de stepă), în timp ce în limba literară avem formele *mojeju*, *tvojeju*, *svojeju*.

4.6. Se remarcă, în unele graiuri, prezența formelor arhaice ale pronomelor determinative, la toate genurile și numerele. Astfel, în graiurile transcarpatice, huțule și în unele bucovinene, se întâlnesc forme ca: *kóždyj* (lit. kožnyj, kožen) „fiecare”, *kózda* (lit. kožna), *kózde* (lit. kožne), *kóžd'i* (lit. kožn'i), în timp ce *káždyj* / *káždyj*, *kážda*, *kážde^v*, *kážd'i* le întâlnim „numai în graiurile transcarpatice”²¹⁹. Tot în aceste graiuri întâlnim și formele *ýncyj* (lit. inšyj) „altul”, *ýnča* (lit. inša) „alta”, *ýnce* (lit. inše) „altul” (neutru), *ýnči* (lit. inši) „alții” (iar în graiul din Rona de Sus întâlnim următoarele forme, schimbate fonetic: *únčyj*, *únča*, *únče*, *únči*).

4.7. În unele graiuri transcarpatice se întâlnesc structuri proprii ale pronomelor interogative: *kto* (lit. chto) „cine”, *što*, *šo* (lit. ščo) „ce”. Forma *šo* este singura care se folosește în graiurile huțule și bucovinene, ea putând fi întâlnită, la genitiv singular, și în formă scurtă: *Čo t'ý chóc'is?* (lit. Čoho ty chočeš?) „Ce vrei tu?”²²⁰.

5. Numeralul. În graiurile ucrainene din România numeralul prezintă numeroase forme arhaice și inovații, atât morfologice, cât și fonetice, descrierea acestora reprezentând un mare interes pentru dialectologie.

5.1. Forma de nominativ a numeralului cardinal *odyn* „unu” apare în graiurile ucrainene din țara noastră în variantele: *odyn*, *odén*, *od'én*, *jedén*, dar forma de bază care se remarcă teritorial este *odyn*. Varianta *jedén* se întâlnește doar în unele graiuri transcarpatice, iar *od'én* în cele huțule și bucovinene²²¹.

5.2. Pentru numeralul cardinal *čotýry* „patru”, forma de nominativ înregistrează variantele: *čtýry^e* (*čotûry^e*, *čotûry*) – în graiurile transcarpatice; *štýry^e*

²¹⁷ V. Rițko, *op. cit.*, p.195.

²¹⁸ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 119.

²¹⁹ D. Horvath, *Graiul ucrainean...*, p. 15.

²²⁰ Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 119-120.

²²¹ *Ibidem*, p. 120.

(*št'ýry^e*) – în graiurile huțule și bucovinene; *čutíri*²²² (*čotýry, četúr'i*) – în graiurile de stepă.

5.3. La nominativ numeralul *šist'* „șase” are următoarele variante fonetice: *š'ist'* (în graiurile transcarpatice și în majoritatea celor huțule și bucovinene), *šbist'*, *šbisk'* (în unele huțule și bucovinene) și *š'is'c'*, *šes'c'* (în graiurile de stepă).

5.4. Numeralul *vísim* „opt” apare în graiurile ucrainene din țara noastră în următoarele forme: *v'ís'im* (care este cea mai răspândită), *ús'im*, *vós'im*, *vúsim*. Varianta *ús'im* apare doar în graiurile transcarpatice, în care vechiul [o] a trecut la [u] (Crăciunești, Tisa și Lunca la Tisa), iar variantele *vúsim* și *v'ís'im* se întâlnesc în acele graiuri transcarpatice în care sistemului fonetic îi este proprie vocala [ɥ] (Rona de Sus, Remeți și Teceul Mic). În graiurile de stepă în care trecerea vechiului [o] la [i] nu a avut loc în mod consecvent, este răspândită varianta *vó'si'm*²²³.

5.5. Diferite schimbări fonetice au cunoscut și numeralele cardinale *odynác'at'*, *dvanác'at'*, ...*dev'atnác'at'* „unsprezece, doisprezece, ... nouăsprezece”. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene sunt răspândite formele: *jedynác'it'* (și *odynác'c'it'*, *ody^enác'c'it'*, *odbynácc'it'*), *dvanác'it'* (și *dvanác'c'it'*, *dvanácc'it'*). Următoarele numerale, adică până la *nouăsprezece*, sunt apropiate ca formă cu cele exemplificate mai sus. Formele în care are loc trecerea lui [a] la [i] (cf. *odynác'it'* – lit. *odynadc'at'*) se păstrează și în graiurile de stepă: *dvanác'it'*, *try^enác'it'* (lit. *trynedc'at'*), *čoty^ernác'it'* / *čutirnác'it'* (lit. *čotyrmadc'at'*) etc. Prin această trăsătură, graiurile ucrainene din Dobrogea sunt apropiate de unele graiuri ale dialectului sud-vestic.

5.6. O caracteristică morfologică o reprezintă formarea numeralelor „compuse necontopite”, de tipul *douăzeci și unu, douăzeci și doi, ...nouăzeci și nouă* (lit. *dvadc'at'odyn, dvadc'at'dva, ...dev'anosto dev'at'*). În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene zecile se leagă de unități cu ajutorul conjuncției *i* (*dvác'c'it' i ody^en, dvác'c'it' i dva, try^ec'c'it' i pjat* etc. – în graiurile transcarpatice; *dvác'ik' i try, try^ec'ik' i v'ís'im, sórok i pjét'* etc. – în graiurile huțule și bucovinene), în timp ce în limba literară această legătură se face direct, fără conjuncția *i*²²⁴ (*dvadc'at' odyn, dvadcat' pjat, trydc'at' try, sorok odyn*, ș.a.m.d.). Ținând cont că acest procedeu de formare a unor astfel de structuri era caracteristic limbii slave vechi²²⁵, se poate considera că prezența conjuncției *i* în această situație constituie un arhaism. În același timp, dat fiind contactul strâns dintre aceste graiuri și limba română, care cunoaște construcții similare²²⁶, această trăsătură ar putea fi

²²² Cf. V. Rițko, *op. cit.*, p. 194.

²²³ I. Robciuc, *loc. cit.*

²²⁴ * * *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*, p. 250.

²²⁵ M. I. Oros, *Paleografie și limbă slavă veche*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996, p. 96.

²²⁶ În limba română numerale cardinale de tipul douăzeci și unu, douăzeci și doi, treizeci și trei ș.a.m.d. s-au format după modelul slav, ca de exemplu: șestă deșetă i(ti) trîje: șaizeci și trei (cf. Al.

și rezultatul influenței celei din urmă. Între dialectologii români care s-au ocupat de studierea graiurilor ucrainene din țara noastră, părerile sunt împărțite. D. Horvath consideră că existența acestor structuri în graiurile transcarpatice (în special în cele din Crăciunești și Tisa) se explică prin influența limbii române²²⁷, în timp ce I. Robciuc este de părere că în graiurile huțule (și în cele bucovineano-huțule, n.n.) „în cazul de față avem de-a face cu un arhaism a cărui menținere a fost favorizată de mediul românesc”²²⁸. Asupra acestor structuri din graiurile huțule nu ne putem, deocamdată, pronunța, dar în ceea ce privește formele din graiurile transcarpatice suntem de părere că ele sunt arhaice. Ca dovadă, menționăm faptul, că pentru numeralele cardinale de tipul *unsprezece*, *doisprezece*, ... *nouăsprezece* întâlnim în graiul din Rona de Sus (la populația vârstnică) formele *odén na dés'at'*, *dva na dés'at'* etc., care le continuă pe cele din slava veche (*jedinŭ na desęte*, *dŭva na desęte* ș.a.m.d.). În afară de aceasta, e cunoscut faptul că în limba română respectivele numerale s-au format după modelul slav vechi (unu spre zece > unsprezece)²²⁹.

5.7. Numeralul cardinal *dev'anósto* „nouăzeci” apare în graiurile ucrainene din România cu două variante lexico-morfologice, plus câteva variante fonetice: *de'v'addýs'at'* (*dyv'addýs'at'*, *deŭjik'dis'ét'*, *dev'idis'ét'*, *d'eŭjik'dis'ék'*) și *dy^ev'anósto*. Prima formă, cu variantele sale fonetice, este răspândită în graiurile transcarpatice (în care se folosesc și formele *dy^ev'anósto*, *dejanósto*), huțule și bucovinene, iar cea de-a doua (proprie și limbii literare) se întâlnește în graiurile de stepă²³⁰.

5.8. Forma de nominativ a numeralului cardinal *dvísti* „două sute” are în graiurile ucrainene din țara noastră mai multe variante. Astfel, în graiurile transcarpatice se remarcă forma *dvásto*, în cele huțule și bucovinene *dv'ísta* (se pare, prin analogie cu *trýsta*, *štýry^esta*), iar în unele graiuri de stepă, *dv'ís'c'i*.

5.9. În graiurile huțule, bucovinene și de stepă numeralele cardinale compuse de la *pjat'sót* „cinci sute” până la *dev'at'sót* „nouă sute” se formează ca și în limba literară, adică la forma de nominativ a numeralului *pjat'* se adaugă forma de genitiv a lui *sto* (*sot*): *pjat'sót*, *s'ist'sót* / *s'isc'sót*, *s'imsót*, *vi'simsót*, *d'ev'at'sót* / *d'eŭjiksót*. În graiurile transcarpatice aceste numerale sunt alcătuite numai din forme de nominativ, adică *sto* nu apare la genitiv: *pját'sto*, *s'ist'sto*, ... *dy^ev'at'sto*.

5.10. Trebuie menționat faptul că în graiurile transcarpatice, numeralele *sto*, *dvásto*, *trýsto* / *trŭsto*, *čotŭrysto* / *čotŭrysto*, *pját'sto*, *šís'sto* / *šíst'sto*, *s'imsto*, *ús'imsto* / *vúsimsto*, *dy^ev'at'sto* nu se declină, cu excepția lui *sto* (pentru care, în

Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 304).

²²⁷ D. Horvath, *op. cit.*, p. 16.

²²⁸ I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 294.

²²⁹ Și în limba română contemporană numeralele compuse contopite începând cu *unsprezece* până la *nouăsprezece* s-au format după modelul slav vechi (*jedinŭ na desęte...*) unu spre zece > unsprezece, doi spre zece > doisprezece etc., unde lui *na* îi corespunde rom. *spre*. (cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956, p. 357-358, și Al. Rosetti, *loc. cit.*).

²³⁰ Cf. I. Robciuc, *Studii...*, p. 121.

unele graiuri avem la dativ *stom*, și la instrumental *stomá*), ca și a variantelor acestuia: *sótka / stótka, stóúka*. Cazul lor se deduce din forma substantivală²³¹: *u sto l'uděj* „la o sută de oameni”, *dvásto chlópč'am* „la două sute de băieți”, *pját'sto d'ivčátamy(ы)* „(cu) cinci sute de fete”.

5.11. În toate graiurile, la numeralele de la *cinci* (lit. *pjat'*) până la *douăzeci* (lit. *dvadc'at'*), și, de asemenea, *treizeci* (lit. *trydc'at'*), *patruzeci* (lit. *sorok*), *cincizeci* (lit. *pjades'at'*), *șaizeci* (lit. *šistdes'at'*), *șaptezeci* (lit. *simdes'at'*) și *optzeci* (lit. *visimdes'at'*), desinența de genitiv, dativ și locativ, *-y*, proprie limbii literare, nu apare. Aceste numerale au la cazurile sus-amintite desinențe identice cu numeralele *doi* (lit. *dva*), *trei* (lit. *try*), *patru* (lit. *čotyry*). De exemplu, în locul formelor literare pentru genitiv *pjaty* și *pjat'och*, întâlnim în graiuri doar forma *pjat'óch* (cu variantele *pjet'óch*, *pjit'óch*); în locul formelor literare de dativ *šesty* și *š'ist'yčh*, avem forma dialectală *š'ist'óch* (cu varianta *š'yst'óch*), iar în locul formelor literare de instrumental *s'oma* și *simoma* avem în graiuri doar forma *s'imá* (cu varianta *sid'má*) etc.

5.12. Toate numeralele ordinale, ca și numeralul *trétyj / trétij* (lit. *trétij*) „al treilea”, se declină ca și adjectivele și pronumele de tip adjectival, despre care am vorbit în paginile anterioare.

6. Verbul. În graiurile ucrainene din România există atât forme verbale care coincid cu cele din limba literară, cât și forme care se deosebesc în totalitate de acestea, adică dialectale. Trăsături arhaice și inovații se găsesc la toate modurile și timpurile verbale.

6.1. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene infinitivul se formează cu ajutorul sufixelor *-ty* (cu variante fonetice) și *-čy* (la verbele cu tema în [g, k]), în timp ce în limba literară avem doar *-ty*: *chodýty^e* (lit. *chodyty*) „a umbla”, *sokotyty* „a păzi”, *reváty* „a plânge”; *stryčy^e* (lit. *stryhty*) „a tunde”, *pečy^e* (lit. *pekty*) „a coace, a frige” (în graiurile transcarpatice); *ity^e* „a merge”, *práty^e* „a spăla rufele la râu”, *rváty* „a rupe”, *ve'stý^e* „a căra”, *toučy^e* „a toca, a bate”, *l'ičy^e* „a se culca”, *stryčy^e* „a tunde” (în graiurile huțule și bucovinene)²³². În graiurile transcarpatice, în care întâlnim vocala [ɨ] și vechiul grup [či] (Rona de Sus, Remeți și Teceul Mic), întâlnim sufixele *-ty* și *-čy*: *chodúty*, *sokotúty* „a păzi”, *reváty*, *hadkuváty* „a avea grijă”, *strúčy*, *pečy* etc.

6.1.1. Folosirea în paralel a celor două sufixe (*-ty* și *-čy*) cu variantele lor (*-ti*²³³ și *-čy*) se remarcă doar în graiurile huțule și în unele bucovinene. În aceste graiuri, *-ty*, cu varianta fonetică *-tý^e*²³⁴, apare la verbele al căror sufix este accentuat (*hre^ybstý^e* „a grebla”, *itý^e*, *ve'stý^e*, *ple'stý^e* „a împleti”), în timp ce *-ti* apare la cele cu sufix neaccentuat (*chodýti*, *práti*, *kolóti* „a crăpa”, *klásti* „a pune, a așeza”,

²³¹ D. Horvath, *op. cit.*, p. 16-17.

²³² Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 122.

²³³ Sufixul *-ti* se întâlnește și în alte graiuri ucrainene ale dialectului sud-estic (cf. I. Pan'kevych, *op. cit.*, p. 300).

²³⁴ În poziție accentuată, /y/ din desinența *-ty* se realizează ca /ý/ (cf. I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul...*, p. 16, și C. Reguș, *Formele verbale arhaice în graiurile huțule și bucovinene ale limbii ucrainene*, în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 96).

stulýti „a ascunde”. Varianta **-ti** cuprinde cel mai mare număr de verbe în graiurile huțule și în cele bucovineano-huțule. Ca și în limba rusă veche, verbele cu tema în [g, k] formează infinitivul cu sufixul **-čy**, atunci când acesta este sub accent: *močý* (lit. mohty), *toučý* (lit. tovkty) „a bate, a toca, a sfărâma”, *l'ičý* (lit. l'ahty), *pomočý* (lit. pomohity) „a ajuta”, *p'ičý* (lit. pekty), și cu **-č'i**, în poziție neaccentuată: *b'ič'i* (lit. bihty) „a alerga”, *stryč'i* (lit. stryhty)²³⁵.

6.1.2. În graiurile de stepă infinitivul are sufixul **-t'** (dar poate apărea și forma cu **-ty**): *kazát'* (lit. kazaty) „a spune”, *v'ib'irát'* (lit. vybraty) „a scoate afară, a alege”, *hovoryt'* (lit. hovoryty) „a vorbi”, *nazyvát'* (lit. nazyvaty) „a numi”, *orát'* (lit. oraty) „a ara”, *pysát'* (lit. pysaty) „a scrie”, *nar'ikát'* (lit. narikaty) „a cârți, a reproșa, a mustra”.

6.2. La timpul prezent, în graiurile huțule, bucovinene și de stepă, formelor de persoana I singular ale verbelor de conjugarea a II-a nu le sunt proprii alternanțele consonantice /s/ – /š/, /z/ – /ž/, /t/ – /č/, /d/ – /dž/, caracteristice limbii literare²³⁶: *prós'u* „(eu) rog”, *nós'u* „(eu) duc (în spate)”, *kós'u* „(eu) cosesc”, *vóz'u* „(eu) duc, car”, *le't'ú* „(eu) zbor”, *krút'u* „(eu) răsucesc, întorc”, *molót'u* „(eu) scutur”, *vód'u* „(eu) duc (de mână)”, *chód'u* „(eu) umblu” (în graiurile huțule și bucovinene); *hološ'ú* „(eu) anunț”, *kras'ú* „(eu) vopsesc”, *nos'ú*, *l'áz'u* „(eu) mă culc”, *vóz'u*, *le't'ú*, *krut'ú* „eu amestec, agit”, *chod' ú*, *horod' ú* „(eu) îngrădesc”. Aceste forme au apărut prin analogie cu radicalul verbelor respective: *prosyty^e(i)*, *nosyty^e(i)*, *kosyty^e(i)*, *vozyty^e(i)*, *le't'ity^e(i)*, *krutyty^e(i)*, *molotyty^e(i)*, *vodyty^e(i)*, *chodyty^e(i)*, *krasyty^e(i)* etc. În locul alternanțelor sus-menționate, în graiurile huțule, bucovinene și de stepă, precum și în multe graiuri ale dialectelor sudice (sud-estice și sud-vestice)²³⁷ se realizează alternanțele: /s/ – /s'/, /z/ – /z'/, /d/ – /d'/, /t/ – /t'/, după cum se poate observa din exemplele de mai sus. Trebuie menționat faptul că la unii vorbitori ai graiurilor huțule și bucovinene, paralel cu formele de tipul *nos'ú*, *prós'u*, *vóz'u*, *chód'u*, *krút'u*, se întâlnesc și forme ca: *noš'ú*, *próš'u*, *vóž'u* *chóž'u*, *krúč'u* etc.²³⁸.

6.2.1. În unele graiuri ucrainene din România, la persoana I singular și a III-a plural prezent, după consoanele labiale ale temei nu apare [l] epentetic, ca în limba literară, în care labialele /b/, /p/, /m/, /v/ alternează cu grupurile /bl'/, /pl'/, /ml'/, /vl'/.

6.2.1.1. Astfel, în unele graiuri transcarpatice, în locul grupului /ml'/, propriu limbii literare, apare grupul /mn'/, adică vechiul [j] din grupul /mj/ (lit. </ml'/) se

²³⁵ I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 287.

²³⁶ * Cf. *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*, p. 287.

²³⁷ Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 95-96, 185, 246.

²³⁸ Aceste situații au fost remarcate de A. Vraciu în graiul huțul din Benea (cf. *Note de dialectologie slavo-română. (Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.)*, în RS, VII, 1963 p. 135), și de C. Reguș în anchetele pe care le-a întreprins în valea Sucevei între anii '66 – '67 (cf. *Flexiunea verbală în graiul huțul din valea Sucevei*, în *Studii de slavistică*, vol. II, București, 1971, p. 253-274.).

nazalizează și apare [n'] epentetic în locul lui [l] literar: *drímn'u* (lit. driml'u) „(eu) ațipesc”, *lómnn'u* (lit. loml'u) „(eu) rup”.

6.2.1.2. În graiurile huțule și bucovinene vechea palatalizare a labialelor a trecut într-o nouă articulare iotată (adică, în locul lui [l] epentetic apare [j]), având ca rezultat următoarele alternanțe: /b/ – /b'/: *l'ubýti* – *l'úb'u* – *l'úb'i* „a iubi”; /p/ – /p'/: *spáti* – *sp'u* – *sp'ut* „a dormi”; /m/ – /m'/: *lomýti* – *lóm'u* – *lóm'é* „a rupe”; /v/ – /v'/: *lóvyti* – *lów'u* – *lów'é* „a prinde”²³⁹.

6.2.2. La formele de persoana a II-a singular prezent ale verbelor de conjugarea I, în multe graiuri, apare desinența **-iș** în locul celei neaccentuate **-eș**, din limba literară: *znájíš* „(tu) știi”, *(i) hrájíš* „(tu) joci”, dar întâlnim și *dúmaješ* „(tu) gândești, ascuți” (în unele graiuri transcarpatice); *d'ýchajíš* „respiri”, *l'ítajíš*, „(tu) zbori”, *sp'ivá(j)iš* „(tu) cânti” (în graiurile huțule și bucovinene); *dúmajiš* „(tu) gândești”, *slúchajíš* „(tu) ascuți”, *hrájíš* „(tu) joci”, *py'étajíš* „(tu) întrebi” (în graiurile de stepă).

6.2.3. Reducerea sau chiar dispariția lui [e] neaccentuat situat după [j] se păstrează și în desinențele de prezent ale persoanei I și a II-a plural: *znájimo* – *znájite'(i)* (lit. znajemo – snajete) „știm – știți”, *rubájimo* – *rubájite'(i)* (lit. rubajemo – rubajete) „tăiem – tăiați”, *slúchajmo* – *slúchajte'(i)* (lit. sluchajemo – sluchajete) „ascultăm – ascultați”. După cum afirmă I. Robciuc, această caracteristică este proprie unor graiuri huțule și bucovinene²⁴⁰.

6.2.4. În graiurile ucrainene din România, forma persoanei a III-a singular prezent a verbelor de conjugarea a II-a reprezintă un interes deosebit datorită particularităților sale morfologice și a variantelor fonetice ale desinențelor care o caracterizează.

6.2.4.1. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, verbele la persoana a III-a singular prezent apar cu două variante: *vózy^et*, *stély^et*, *róby^et*, *prósy^et*, *chódy^et* și *vózy^e*, *stély^e*, „(el, ea) așterne”, *róby^e*, „(el, ea) muncește”, *prósy^e*, „(el, ea) roagă”, *chódy^e*. Cea de-a doua formă, proprie numai verbelor cu accentul pe temă, apare sub influența verbelor de conjugarea I, ale cărei forme sunt preferate în defavoarea formelor corespunzătoare celei de-a II-a conjugări (adică dispăre desinența **-t**, iar sufixul **-y-** se realizează ca **-y^e**: *stély^et* > *stély^e*). Din punct de vedere morfologic, aceste două forme sunt echivalente. Această „trecere” a verbelor de la o conjugare la alta este proprie și altor graiuri ale dialectului sud-vestic și ale celui sud-estic²⁴¹.

6.2.4.2. Față de graiurile transcarpatice, în care folosirea acestor forme este mai redusă, în unele graiuri huțule și bucovinene acestea implică, la rândul lor, și variante fonetice. Astfel, pe lângă sufixul **-y^e** (care apare atunci când accentul este pe temă), întâlnim în varianta fonetică **-i**, care apare după dentalele [d, t, n]: *vódi*, *chódi*, *krúti*, *hóni* „(el, ea) conduce, mână”. Atât în graiurile transcarpatice, cât și în

²³⁹ Cf. C. Reguș, *Flexiunea verbală...*, p. 258.

²⁴⁰ I. Robciuc, *Studii...*, p. 124.

²⁴¹ F. T. Żylko, *op. cit.*, p. 98-99.

cele huțule și bucovinene, aceste forme sunt folosite paralel, ele putând fi întâlnite chiar și în limba uneia și aceleiași persoane.

6.2.4.3. În graiurile de stepă, forma de persoana a III-a singular apare la timpul prezent în următoarele variante: *chóde^v*, *nóse^v*, *próse^v*, *vóze^v*, *báče^v* „(el, ea) vede” și *chódyt^t*, *nósy^t*, *prósy^t*, *vózy^t*, *báčyt^t*. Mai des întâlnită este prima formă, cea fără **-t^t**, care este și cea de bază. Dispariția lui **-t^t** are loc, ca și în celelalte graiuri, atunci când accentul cade pe tema verbului²⁴².

6.2.4.4. O trăsătură specifică graiurilor de stepă constă în faptul că, pentru forma de persoana I plural prezent, întâlnim două variante care funcționează în paralel: *rvy^emó* „(noi) rupem”, *sy^edymó* „(noi) stăm”, *róby^emo* „(noi) muncim”, *čýstymo / čýstym* „(noi) curățăm”, *rⁱžy^emo / rⁱžy^em* „(noi) tăiem”, *sapájemo / sapájem* „(noi) săpăm”, *mⁱsy^em* „(noi) frământăm”, *prⁱadém* „(noi) toarcem”, *krasy^em* „(noi) vopsim”. Forma cu desinența **-mo** (identică cu limba literară) se remarcă, în majoritatea cazurilor, doar atunci când flectivul [o] este accentuat: *rvymó*, *oremó*, *cydymó*, iar în poziție neaccentuată întâlnim, de obicei, **-m²⁴³**: *vyzém*, *rvem*, *mⁱsy^em*.

6.2.4.5. Desinența **-me** (în poziție neaccentuată **-me^v**), proprie limbii ruse vechi, se remarcă (la persoana I plural, prezent), în unele graiuri transcarpatice, mai exact în cel din Rona de Sus, unde avem **-me** indiferent de accent (*róby^vme*, *chódy^vme*, *nesemé*), și în graiul din Remeți și Teceul Mic, unde întâlnim și desinența **-me^v**: *róby^vme^v*, *chódy^vme^v*, *nesemé^v*. Această desinență apare și în unele graiuri huțule de pe valea Sucevei²⁴⁴.

6.2.4.6. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene se remarcă existența la persoana a II-a plural, spre deosebire de limba literară, a lui **-t** dur, trăsătură proprie multor graiuri ucrainene sud-vestice: *dajút* „(ei) dau”, *pe^včút*, *čytájut*, *chód^vat*, *id^vát* „(ei) mănâncă”; *kážut* „(ei) spun”, *spⁱvájut* „(ei) cântă”, *dojút* „(ei) mulg”, *prós^vut* „(ei) roagă”. Aceeași situație (cu **-t**, față de **-t^t** din limba literară) o întâlnim și la imperativ: *byr^vít!* „luați!”, *ne^vs^vít!* „duceți!”, *chód^vít* „umbrați!”.

6.2.4.7. Un element distinctiv, în graiurile huțule și bucovinene, îl reprezintă tendința avansată de reorganizare a celei de-a II-a conjugări, reflectată prin substituirea sufixului **-a-** de la persoana a III-a plural cu sufixul **-u-**, propriu primului tip de conjugare: *bižút* (lit. bižat^v) „(ei) aleargă”, *krⁱčút* (lit. kričat^v) „(ei) strigă”, *stél^vut* (lit. stel^vat^v) „(ei) aștern”, *sól^vut* (lit. sol^vat^v) „(ei) sărează”. Procesul de „trecere”, după cum afirmă I. Robciuc²⁴⁵, nu poate fi socotit încheiat, deoarece, alături de verbele definitiv contopite cu cele de la primul tip de conjugare (*bižút*, *krⁱčút*, etc.), sunt destul de frecvente formele care prezintă un anumit paralelism: *var^vút / var^vé* „(ei) fierb”, *nós^vut / nós^vi*, *vóz^vut / vóz^vi*, *sy^eg^vút / sy^eg^vé*²⁴⁶. Forma care nu conține fonemul /t/ prezintă la rândul ei variante fonetice (datorate

²⁴² V. Rițko, *op. cit.*, p. 196.

²⁴³ I. Robciuc, *loc. cit.*

²⁴⁴ Cf. C. Reguș, *Flexiunea verbală...*, p. 261.

²⁴⁵ I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 303.

²⁴⁶ Sunetul [g^v] este varianta fonemului /d^v/ (cf. C. Reguș, *Flexiunea verbală...*, p. 257).

trăsăturilor fonetice locale), în care vocalele [ê] și [i] din formele *var'ê*, *nós'i* sunt reflexele sufixului tematic **-a-**.

6.3. Verbele la timpul trecut nu țin cont de categoria persoanei, în schimb ele se modifică, la numărul singular, după gen.

6.3.1. În graiurile ucrainene din România, forma timpului trecut este o continuare a vechiului „participiu trecut activ II”²⁴⁷ (numit și participiul în *-lŭ*, *-la*, *-lo*), schimbat fonetic. Altfel spus, forma sintetică a trecutului, proprie și limbii literare, se formează de la tema infinitivului, la care se adaugă sufixul **-ŭ**²⁴⁸ pentru genul masculin (*braŭ* „(el) lua”, (*i*)*hráŭ* „(el) juca”, *spáŭ* „(el) dormea”), **-l(a)** pentru genul feminin (*brála*, (*i*)*hrála*, *spála*), **-l(o)** pentru genul neutru (*brálo*, *hrálo*, *spálo*), și **-l(y^e)**²⁴⁹ pentru plural (*brály^e*, *hrály^e*, *spály^e*).

Trebuie menționat faptul că forma de masculin prezintă (ca și în limba literară) unele neregularități. Sufixul **-ŭ** este caracteristic numai verbelor al căror sufix tematic (tema de infinitiv) se termină în vocală (cf. *braŭ*, *ihráŭ*, *spovidáŭ* etc.). Verbele cu sufixul tematic **-Ø-** și cu radicalul terminat în consoană, precum și unele verbe cu sufixul tematic **-nu-** au la timpul trecut (masculin) desinența **-Ø-**: *vézty* – *viz*, *nésty^e* – *n'is*, *pečí* – *pik*, *zamérznuty* „a îngheța” – *zamérz* (în graiurile transcarpatice); *v'ėsti* – *vy'iz*, *n'ėsti* – *n'is*, *trė'stí* – *tr'ės*, *strýč'i* – *stryh*, *pe'čí* – *p'ik*, *púknuty* „a pocni, a sparge” – *puk*, *zachrýpnuty* „a răguși” – *zachrýp* (în graiurile huțule și bucovinene).

6.3.2. O trăsătură specifică graiurilor transcarpatice, huțule și bucovinene este folosirea, în paralel cu formele de trecut sintetic, a celor de perfect însoțite de enclitice. Acest al doilea tip de trecut include o formă identică cu primul, la care se adaugă formele personale contrase ale vechiului auxiliar *búty^e*, la prezent: *kosýŭ-(j)ym* „(eu) am cosit”, *kosýŭ-(j)ys* „(tu) ai cosit”, *kosýla-m* „(eu) am cosit” (fem.), *kosýla-s* „(tu) ai cosit” (fem.), *kosýly^e-sme^v* „(noi) am cosit”, *kosýly^e-ste^v* „(voi) ați cosit” (în graiurile transcarpatice), *výd'iuŭ-(j)im* „(eu) am văzut”, *výd'iuŭ-(j)ys* „(tu) ai văzut”, *výd'ila-m* „(eu) am văzut” (fem.), *výd'ila-s* „(tu) ai văzut” (fem.), *výd'ily^e-sme^v* „(noi) am văzut”, *výd'ily^e-ste^v(i)* „(voi) ați văzut” (în graiurile huțule și bucovinene). Formele compuse de acest tip reprezintă urme ale vechiului perfect, în care auxiliarul *buty* arăta raportarea acțiunii trecute la momentul vorbirii și, în același timp, indica persoana care săvârșea acțiunea. Treptat, *buty* încetează să mai exprime raportarea trecutului la prezent, păstrându-se doar ca morfem în determinarea persoanei²⁵⁰.

6.3.3. Verbul arhaic *búty^e* (< *jesmĭ*), față de graiurile huțule și bucovinene (unde întâlnim doar rămășițe ale acestuia la persoana I și a II-a singular și plural), are în graiurile transcarpatice paradigma prezentului completă, în cazul în care are

²⁴⁷ M. I. Oros, *op. cit.*, p. 115.

²⁴⁸ Sufixul */-ŭ/* este o variantă pozițională a lui **l > lŭ** (în limba ucraineană literară, **-v**).

²⁴⁹ În funcție de caracteristicile fonetice ale graiurilor, **[-y^e]** poate avea următoarele variante: **/-e^v/**, **/-u/**, **/-i/**, ultima fiind înregistrată la huțulii din Brodina (cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 18), în exemple ca: *izmišėli* „au amestecat”, *dálĭ* „au dat”, *zrobėli* „au făcut”.

²⁵⁰ Cf. F. T. Żylko, *op. cit.*, p. 100.

valoare predicativă: *jem, jes, je, jesmó(é), jesté, sut*. De la același verb, există în unele graiuri transcarpatice cazuri când forma *je* se folosește pentru toate persoanele la singular și plural prezent²⁵¹: *ja je* „eu sunt”, *ty je* „tu ești”, *un (oná) je* „el (ea) este”, *my je* „noi suntem”, *vy je* „voi sunteți”, *oný je* „(ei, ele) sunt”.

6.3.4. Formele conservate ale verbului atematic *jesmí* își modifică poziția față de verb atât la singular, cât și la plural, ele putând fi atașate altor cuvinte apropiate din propoziție. Față de verbul predicativ, acestea pot fi enclitice sau proclitice: *Čohó-s spaũ?* „De ce ai dormit?”; *Kudú-c chodúla?* „Pe unde ai umblat?”; *Mý-smo s'a ne' vȳd'ily^e daũnó!* „Noi nu ne-am văzut de mult!”; *Vu jesté dóbri* „Dumneavoastră sunteți bun”. (în graiurile transcarpatice); *Dⁱe-s chod'ýũ?* „Pe unde ai umblat?”; *Čimú-s pr'islá?* „De ce ai venit?”; *U kóho-sti búly^e?* (în graiurile huțule și bucovinene)²⁵².

6.3.5. În graiurile transcarpatice, la persoanele I și a II-a singular și plural, pe lângă formele scurte de perfect analitic (prezentate mai sus) apar și cele lungi. Acestea se folosesc atunci când „persoana care săvârșește acțiunea este scoasă în evidență sau este pusă în opoziție cu alta”²⁵³: *Ty jes buĩ dóma, a ne ja!* „Tu ai fost acasă, nu eu!”; *My jesmó vȳd'ily^e, a ne vy!* „Noi am văzut, iar nu voi!”; *Vy jesté kazály šo prȳjdyty^e skóro* „Voi ați spus că o să veniți devreme”.

6.4. Pe lângă perfect, în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, formele enclitice ale auxiliarului *buty^e* apar și ca părți componente ale mai mult ca perfectului. Acestea se folosesc doar la persoana a II-a singular și la cele de I și a II-a plural: *-jys / -jes, -s, -smo(e), -sty^e(e)* (în graiurile transcarpatice); *-jis, -s, -smy, -stȳ* (în graiurile huțule); *-(j)is, -s, -sme^v, -sti* (în graiurile bucovinene). Acestea sunt intercalate între formele auxiliarului *buty^e* și verbul predicativ, ambele la trecut: *buĩ jys pry^e(j)šóũ* – pers. a II-a sg. masc. de la „a veni”, *búla-s pry^ejslá* – pers. a II-a sg. fem., *búly^e-smo pry^ejšly* – pers. I pl. (în graiurile transcarpatice); *buĩ-(j)is p'isóũ* – pers. a II-a sg. masc. de la „a pleca”, *búla-s p'islá* – pers. a II-a sg. fem., *búly^e-sme^v p'isly* – pers. II pl., *búly^e-ste(i) p'isly* – pers. a II-a pl. (în graiurile huțule și în unele bucovinene)²⁵⁴.

6.4.1. Pe lângă acest tip de formare a mai mult ca perfectului mai există două. Cel de-al doilea, propriu tuturor graiurilor ucrainene, ca și limbii literare, este compus din formele de trecut sintetic ale auxiliarului *buty^e* (*buĩ, búla, búlo, búly^e*), asociate cu trecutul sintetic al verbului de conjugat: (*ja, ty, on*) *buĩ učynýũ*, (*ja, ty, oná*) *búla učynýla*, (*ja, ty, onó*) *búlo učynýlo*, (*my, vy, oný*) *búly^e učynýly^e* (de la *učynúty* dial. „a face”).

6.4.2. Cel de-al treilea tip de mai mult ca perfect este propriu doar graiurilor transcarpatice, fiind constituit din „formele reduplicate ale verbului ajutător *buty^e*”

²⁵¹ D. Horvath, *Aspecte arhaice ale timpurilor verbale în graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa*, în BȘt, seria A, vol. V, 1980, p. 73.

²⁵² I. Robciuc, *op. cit.*, p. 304.

²⁵³ D. Horvath, *loc. cit.*

²⁵⁴ Cf. I Robciuc, *Studii...*, p. 126.

(sau alte verbe auxiliare atașate acestuia) și un verb predicativ sau la infinitiv, când predicatul este compus²⁵⁵: 1. (*ja, ty, un*) *buŭ buŭ učynýŭ*, (*oná*) *búla búla učynýla*, (*onó*) *búlo búlo učynýlo*, (*my, vy, oný*) *búly búly učynýly*; 2. (*ja*) *maŭ buŭ učynýty^e* „eu avusesem de făcut”; 3. (*ty*) *chot'íŭ buŭ učynýty^e* „tu vrusei să faci”; 4. (*un*) *tréba buŭ učynýŭ* „el trebuise să facă”; 5. (*oná*) *tréba búla učynýla*, (*onó*) *tréba búlo učynýlo*. De asemenea, între formele reduplicate ale verbului *búty^e* poate fi intercalat elementul *jesm*: *buŭ jym buŭ učynýŭ*; *buŭ jys buŭ učynýŭ*; *búla-s búla učynýla* etc.

6.5. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene este răspândită forma analitică a viitorului, „proprie numai verbelor cu aspect imperfectiv, compusă din infinitiv și afixele mobile provenite din vechiul auxiliar *jati*, schimbate fonetic²⁵⁶. În comparație cu limba literară, unde vechiul auxiliar s-a contopit cu verbul la infinitiv și stă în urma acestuia (dând naștere formei sintetice, care se întâlnește mai rar în dialecte), în graiurile sus-menționate aceste două elemente constitutive sunt de sine stătătoare. Formele *mu, meš, me, mémo(é), mety^e(e), mut* au funcție identică cu pronumele personale, adică arată categoria persoanei. Acestea stau întotdeauna înaintea verbului: *mu robýty^e* (lit. robytymu) „voi lucra”, *meš robýty^e* (lit. robytymeš) „vei lucra”, *me robýty^e* (lit. robytyme) „(el, ea) va lucra”, *mémo(e) robýty^e* (lit. robytymemo) „vom lucra”, *mety^e robýty^e* (lit. robytemete) „veți lucra”, *mut robýty^e* (lit. robytymut') „vor lucra” (în graiurile transcarpatice); *mu vozýty^e(i)* „voi căra”, *meš vozýty^e(i)* „vei căra”, *me vozýty^e(i)* „va căra”, *mémo vozýty^e(i)* „vom căra”, *méte^v vozýty^e(i)* „vor căra” (în graiurile huțule și bucovinene). Acest mod de formare a viitorului este propriu și altor graiuri ucrainene sud-vestice²⁵⁷, fiind mai des întâlnit în graiurile pocuto-bucovinene²⁵⁸.

6.5.1. La persoana I, afixul *mu* se folosește mai rar, datorită tendinței de înlocuire a acestuia cu *búdu* (cf. *búdu robýty^e* „voi lucra”, formă proprie și limbii literare) și cu *máju* (cf. *máju pysáty* „voi scrie, am de scris”). Astfel, în unele graiuri bucovinene, în cele huțule și transcarpatice se remarcă încă o formă analitică a viitorului imperfectiv, formată din prezentul verbului auxiliar *máti*, căruia i se alătură infinitivul verbului de conjugat: *máju mast'ýti* „voi zugrăvi (am de zugrăvit)”, *májiš mast'ýti*, *máji(t) mast'ýti*, *máji'mo mast'ýti*, *májiti mast'ýti*, *májut mast'ýti* (în graiurile bucovinene)²⁵⁹; *máju kup'íti* „voi cumpăra (am de cumpărat)”, *máje^vš kup'íti*, *máje^v(t) kup'íti*, *máje^vmo kup'íti*, *máje^vt'y kup'íti*, *májut kup'íti* (în graiurile huțule); *máju kosúty* „voi cosi, am de cosit”, *máješ kosúty*, *máje kosúty*, *májete kosúty*, *májete kosúty*, *májut kosúty* (în graiul transcarpatic, din Rona de Sus).

²⁵⁵ D. Horvath, *Graiul ucrainean...*, p. 18.

²⁵⁶ C. Reguș, *Forme verbale arhaice...*, p. 96.

²⁵⁷ F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 101.

²⁵⁸ Cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 319.

²⁵⁹ I. Robciuc, *op. cit.*, p. 126.

6.5.2. În graiurile transcarpatice viitorul compus se poate forma și cu un alt verb ajutător, precum *póčnuty* (*žáčnuty/náčnuty*) „a începe”, *chotíty*(*by*) „a vrea”. La forma de viitor a acestuia se adaugă infinitivul verbului de conjugat: *záčnu robýtı* „voi începe să lucrez”, *náčnu pysátı*^e „voi începe să scriu”, *chóču mastýtı* „voi zugrăvi (vreau să zugrăvesc)”.

6.5.3. În graiurile ucrainene ale Dobrogei se remarcă folosirea în paralel a două variante ale viitorului cu aspect imperfectiv, cea sintetică (*klúkaty*^e *me* „(el) va chema”, *nočuvátı*^e *memo* „vom înnopta”) și cea analitică (*búdu brat*’ „voi lua”, *búdem p’idhónyt*’ „vom mâna, vom zori”) ²⁶⁰.

Menționăm faptul că aceste două forme se întrepătrund, ele putând, cu ușurință, să se substituie una prin alta în vorbirea uneia și aceleiași persoane.

6.6. În majoritatea graiurilor transcarpatice, huțule și bucovinene, s-au păstrat vechile forme ale modului condițional, formate din participiile trecute active (în *-lŭ, -la, -lo*) și formele personale de aorist ale verbului auxiliar *búty*^e (*быхъ*): *bych robýŭ / maŭ bych robýty*^{e261} (masc.) „aș lucra”, *bych robýla / mála bych robýty*^e (fem.) „aș lucra”, *bys robýŭ / maŭ bys robýty*^e (masc.) „ai lucra”, *bys robýla / mála bys robýty*^e (fem.) „ai lucra”, *by robýŭ / maŭ by robýty* (masc.) „ar lucra”, *by robýla / mála by robýty*^e (fem.) „ar lucra”; *býsmo robýly*^e / *mály*^e *býsmo robýty*^e „am lucra”, *bystı*^e *robýly*^e / *mály*^e *bystıe robýty*^e „ați lucra”, *by robýly*^e / *mály*^e *by robýty*^e (pl.) „ar lucra” (în graiurile transcarpatice); *bych skakáŭ* (masc.) „aș sări”, *bych skakála* (fem.) „aș sări”, *by skakáŭ* (masc.) „ai sări”, *bys skakála* (fem.) „ai sări”, *by skakáŭ* (masc.) „ar sări”, *by skakála* (fem.) „ar sări”, *býsmı skakály*^e „am sări”, *býstı skakály*^e „ați sări”, *by skakály*^e (pl.) „ar sări” (în graiurile huțule); *daŭ bych* (masc.) „aș da”, *dála bych* (fem.) „aș da”, *daŭ bys* (masc.) „ai da”, *dála bys* (fem.) „ai da”, *daŭ by* (masc.) „ar da”, *dála by* (fem.) „ar da”, *dály*^e *býsmı*^e(*i*) „am da”, *dály*^e *býstı*^e(*i*) „ați da”, *dály*^e *by* (pl.) „ar da” (în graiurile bucovinene și în unele huțule). Acest condițional exprimă o acțiune posibilă, nediferențiată, a timpului viitor. Se remarcă faptul că acest tip de viitor e pe cale de dispariție, forma *bych* fiind înlocuită cu particula *by*²⁶² (proprie limbii literare: *kazáv by* sau *kazála b*). Aceasta poate fi enclitică (mai rar) sau proclitică (mai frecvent): *by učynŭŭ / maŭ by učynŭty*²⁶³ (masc.) „aș face”, *by učynŭla / mála by učynŭty* (fem.) „aș face”, *by učynŭly / mály by učynŭty* „am face”, *by učynŭly / mály by učynŭty* „ați face” (în graiurile transcarpatice); *by tr’és* (masc.) „aș scutura”, *by tr’ésłá* „aș scutura”, *by tr’ésly* „ați scutura” (în graiurile huțule); *zam’itáŭ by* (masc.) „aș mătura”, *zam’itála by* (fem.) „aș mătura”, *zam’itály*^e *by* „am mătura”,

²⁶⁰ V. Riško, *op. cit.*, p. 197.

²⁶¹ În graiurile transcarpatice, la acest tip de condițional forma de trecut a verbului de conjugat poate să fie sintetică (*robýŭ*) sau analitică (*maŭ robýty*^e). Condiționalul format cu trecutul analitic: *maŭ bych robýty*^e s-ar putea traduce „aș avea de lucru”.

²⁶² D. Horvath, *op. cit.*, p. 19.

²⁶³ Particula *by* poate să aibă variantele *be*^v și *by*. Varianta *by* apare în graiurile transcarpatice din Remeți și Rona de Sus, din ultimul fiind și exemplele respective.

zam'itály^e by „ați mătura” (în graiurile bucovinene). Formele acestui tip de condițional apar în graiuri și cu sufixele mobile: *maũ by-m učynýty^e*, *mála by-m učynýty^e*, *mály^e bý-smo učynýty^e* etc.

6.6.1. Cel de-al doilea tip de condițional, care exprimă o acțiune posibilă, în anumite condiții, în trecut, are o structură asemănătoare cu primul, la care se adaugă verbul *búty^e* (*búti*, *búty*) la timpul trecut (variabil după gen și număr)²⁶⁴: *by (bych) buũ robýũ* (masc.) „aș fi lucrat”, *by (bych) búla robýla* (fem.) „aș fi lucrat”, *býsmo búly^e robýly^e* „am fi lucrat”, *býsty^e búly^e robýly^e* „ați fi lucrat” (în graiurile transcarpatice)²⁶⁵; *buũ bych (by) vy'ıdpov'ıu* (masc.) „aș fi răspuns”, *búla bych (by) vy'ıdpov'ıla* (fem.) „aș fi răspuns”, *búly^e býsmo vy'ıdpov'ily^e* „am fi răspuns”, *býstý búly^e vy'ıdpov'ily^e* „ați fi răspuns” (în graiurile huțule); *braũ buũ (by) bych* (masc.) „aș fi luat”, *brála búla (by) bych* (fem.) „aș fi luat”, *brály^e búly^esmo by* „am fi luat”, *brály^e búly^este by* „ați fi luat”, *brály^e búly^e by* pl. „ar fi luat” (în graiurile bucovinene și în unele huțule).

6.6.2. După cum se poate observa, topica morfemelor gramaticale este liberă, însă de obicei elementele afixale precedă verbul predicativ. De asemenea, între ele și verb pot fi intercalate diferite elemente lexicale: *Hıja buũ dóbre bych vidpov'ıũ* „Ar fi trebuit să răspund bine”; *I što búlysmo uták robúly?* „Și ce am fi făcut după aceea?”; *Mı by tohdũ búly dóbre robúly.* „Atunci, noi am fi lucrat mai bine” (în graiurile transcarpatice); *Záũtry^e bys móže' pišlá ũ m'ısto.* „Poate dacă te-ai duce mâine în oraș”; *Čy chtos by nam to ni zrobýũ?* „Dacă nu ne-ar face asta cineva?” (în graiurile huțule și bucovinene).

6.7. Paradigma imperativului din graiurile ucrainene din România, ca și în limba literară, se reduce la trei forme: persoana a II-a singular, persoanele I și a II-a plural. Acesta se realizează atât în forma sintetică, cât și în cea analitică.

6.7.1. În ceea ce privește forma sintetică a imperativului, se disting, în funcție de locul accentului, două tipuri de flexiune²⁶⁶.

6.7.1.1. Desinențele primului tip de flexiune sunt aproape întotdeauna accentuate: **-ý** (sau **-ũ**: *kladũ!* „pune!” și **-ı**: *pěcí!* „prăjește!”) la persoana a II-a singular, **-ım** la persoana I plural și **-ıt** (lit. **-ıt'**) la persoana a II-a plural: *robý!* / *robũ!* „lucrează!”, *kosý!* / *kosũ!* „cosește!”, *robım!* „să lucrăm!”, *kosım!* „să cosim!”, *robıt!* „lucrați!”, *kosıt!* „cosiți!” (în graiurile transcarpatice); *be'ry!* „ia!”, *prosy!* „cere!”, *kladý!* „pune!”, *ber'ım!* „să luăm!”, *prosım!* „să cerem!”, *klad'ım!* „să punem!”, *be'r'ıt!* „luați!”, *pros'ıt* „cereți!”, *klad'ıt!* „puneți!” (în graiurile huțule și bucovinene). În majoritatea celor trei grupe de graiuri, variantele desinențelor **-imo** (pers. I sg.) și **-ite** (pers. a II-a pl.), caracteristice limbii literare,

²⁶⁴ Cf. C. Reguș, *Flexiunea verbului...*, p. 271.

²⁶⁵ În graiurile transcarpatice, cel de-al doilea tip de condițional poate fi asociat uneori cu auxiliarul *chot'ıty^e* „a vrea”: *by (bych) chot'ıũ buũ robýty^e* (masc.) „aș fi vrut să lucrez”, *by (bych) chot'ıla búla robýty^e* (fem.) etc.

²⁶⁶ Cf. I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 307.

nu sunt prezente: *chod'ím* (lit. chodimo) „să mergem!”, *robím!* (lit. robimo) „să muncim!”, *prosít!* (lit. prosite) „cereți!”, *berít!* (lit. berite) „luați!”.

6.7.1.2. Al doilea tip de flexiune cuprinde verbele a căror desinență nu este accentuată. Astfel, la tema prezentului se adaugă desinența **zero** la persoana a II-a singular (consoanele finale [d, t, n, z, c, l] având timbru palatal), **-mo** (cu varianta **-me**) pentru persoana I plural și **-ty^e** (cu variantele **-ti**, **-te**, **-t^y**) la persoana a II-a plural: *virúj!* (lit. vir'!) „crede!”, *s'ád'!* „stai jos!”, *ustán'!* „ridică-te!”, *virújmo(e)!* „să credem!”, *s'ád'mo(e)!* „să stăm jos!”, *ustán'mo(e)!* „să ne ridicăm!”, *virújity^e!* „credeți!”, *s'ád'te!* „stați jos!”, *ustán'te!* „ridicați-vă!” (în graiurile transcarpatice); *byj!* „bate!”, *hudúj!* „hrănește!”, *v'ir'!* „crede!” *býjmo!* „să batem!”, *hudújmo!* „să hrănim!”, *vír'mo!* „să credem!”, *býjtí!* „bateți!”, *hudújti!* „hrăniți!”, *v'ír'ty!* „credeți!” (în graiurile huțule); *kupúj!* „cumpără!”, *m'ir'!* „măsoară!”, *stan'!* „oprește!”, *kupújmo!* „să cumpărăm!”, *m'ír'mo!* „să măsurăm!”, *stán'mo!* „să ne oprim!”, *kupújti!* „cumpărați!”, *m'irti!* „măsurați!”, *stán'ti!* „opriți-vă!” (în graiurile bucovinene și în unele huțule).

6.7.2. În unele graiuri de stepă, imperativul poate fi redat și prin formele de prezent (sau viitor cu aspect perfectiv) persoana I plural: *ne'sém!* „să ducem!”, *viz'mém!* „să luăm!”²⁶⁷.

6.7.3. Forma analitică a imperativului din graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene se caracterizează prin prezența particulei **naj** (lit. nechaj / chaj), care se alătură persoanei a III-a singular și plural a prezentului: *naj idé!* „(el, ea) să vină!” – *naj idút!* „(ei) să vină!”, *naj róbyt!* „(el, ea) să lucreze!” – *naj róbl'at!* „(ei) să lucreze!”, *naj chódbut!* „(el, ea) să umble!” – *naj chód'at!* „(ei) să umble!” (în graiurile transcarpatice); *naj pýše^v!* „(el, ea) să scrie!” – *naj pýšut!* „(ei) să scrie!”, *naj b'izýt!* „(el, ea) să fugă!” – *naj b'iz'út!* „(ei) să fugă!”, *naj prós'it!* „(el, ea) să ceară!” – *naj prós'é!* „(ei) să ceară!” (în graiurile huțule); *naj nóse^v!* „(el, ea) să ducă!” – *naj nós'ut!* „(ei) să ducă!”, *naj dojít!* „(el, ea) să mulgă!” – *naj dojút!* „(ei) să mulgă!”, *naj g'ile^v / naj g'ily^et!* „(el, ea) să împartă!” – *naj g'il'ut!* „(ei) să împartă!” (în graiurile bucovinene și în unele huțule).

V. CONSIDERAȚII FINALE

Prima parte a lucrării (cap. I și II) cuprinde o expunere a studiilor consacrate graiurilor ucrainene de pe teritoriul României și prezentarea localităților în care acestea se vorbesc.

După cum se poate observa, la început graiurile ucrainene de la noi erau analizate ca un întreg, adică studiile erau îndreptate spre grupa dialectală din care acestea fac parte; în ultimii 30 de ani au început să apară monografiile dialectale în care este tratat doar un singur grai. Acest lucru este normal și necesar, totodată, dacă ținem cont că fiecare grai prezintă, pe lângă trăsăturile comune cu celelalte

²⁶⁷ V. Rițko, *op. cit.*, p. 197.

graiuri ale grupei respective, și unele particularități care constau atât în păstrarea unor fenomene arhaice (unele de mult dispărute în graiurile ucrainene din care acestea s-au desprins), cât și în inovații locale, dezvoltate prin izolarea lor de limba ucraineană, precum și sub influența altor graiuri și limbi cu care acestea au intrat în contact.

Am prezentat răspândirea acestor graiuri pe teritoriul României, dând totodată denumirile localităților în care acestea se vorbesc, atât cele date de către locuitorii satelor respective, cât și cele pe care le dau ceilalți ucraineni.

Din expunerea caracteristicilor fonetice și morfologice (cap. III și IV) ale graiurilor ucrainene din România se poate observa că acestea aparțin la două dialecte ale limbii ucrainene, și anume: dialectul sud-vestic (cu graiurile transcarpatice, huțule, bucovinene și bucovineano-huțule), respectiv, cel sud-estic (cu graiurile de stepă).

Sistemul vocalic al acestor graiuri prezintă atât arhaisme, cât și inovații locale, ceea ce diferențiază graiurile care fac parte chiar și din aceeași grupă dialectală. Vechile sunete [o] și [e] au în aceste graiuri diferite reflexe, și anume: pentru etimologicul [o] întâlnim reflexele: [i], [u], [o], [y], [ü], [y^e], [i^u], [y^u], [y^u] și [uⁱ], iar pentru vechiul [e] avem: [i], [e], [u] și [ы]. Din analiza fonemelor vocalice, dar mai ales a variantelor poziționale ale acestora, se poate observa că unele dintre ele nu se întâlnesc în toate graiurile (chiar dacă fac parte din aceeași grupă dialectală), ca de exemplu: existența diftongilor [yⁱ], [i^u], [y^u], [y^u], pronunția diftongală a vocalelor [e] și [y] (adică [i^e], respectiv [yⁱ]) în poziție accentuată, când sunt situate după dentalele [d], [t], [n] (în unele graiuri huțule din Suceava) și multe altele. Prin aceste particularități, graiurile sus-menționate sunt considerate ca fiind „cele mai originale” graiuri ale grupei dialectale huțule și chiar ale întregului masiv dialectal sud-vestic.

Vocalismul graiurilor studiate are trei sisteme diferite din punct de vedere structural, și anume: cu șase, cu șapte, și cu opt foneme vocalice accentuate (căci, în poziție neaccentuată, în majoritatea graiurilor, /e/ și /y/ se reduc în arhifonemul /ə/). Singura grupă de graiuri în care se întâlnesc toate cele trei sisteme – cu șase foneme [i, y, e, a, o, u], cu șapte [i, y, e, a, o, u, ы] și cu opt [i, y, e, a, o, u, ü, ы] – este cea transcarpatică. Între aceste graiuri, un loc aparte îl reprezintă cel din Rona de Sus, căruia îi este propriu sistemul cu următoarele foneme vocalice: [i, e, a, o, u, ы]. După cum se poate observa, în acest sistem, în locul vocalei ucrainene [y], atât în poziție accentuată, cât și în cea neaccentuată, apare „noul” [ы] („reorganizat” din punct de vedere pozițional). Prin existența acestei inovații, considerăm că graiul din Rona de Sus este, cel puțin din punct de vedere al sistemului vocalic, cel mai original dintre toate graiurile transcarpatice ale limbii ucrainene.

Tuturor graiurilor ucrainene de pe teritoriul țării noastre le sunt proprii două corelații consonantice: corelația de timbru și corelația de sonoritate. În comparație cu limba literară și cu alte graiuri ale limbii ucrainene, în graiurile huțule și bucovinene se păstrează vechile foneme șuierătoare moi care intră în perechi

corelative cu nou-formatele foneme șuierătoare dure: /ž/ – /ž'/, /š/ – /š'/ și /č/ – /č'/.

Acelorași graiuri le este caracteristică corelația de sonoritate a fonemelor șuierătoare /ž'/ – /š'/, iar opoziția fonematică /g'/ – /k'/ este proprie doar graiurilor huțule și bucovinene din Moldova.

Și în morfologia graiurilor ucrainene de pe teritoriul României se întâlnesc numeroase particularități arhaice, care se manifestă prin păstrarea vechilor morfeme (de cele mai multe ori schimbate fonetic), și inovații, care constau în dezvoltarea unor trăsături flexionare locale.

Astfel, la substantiv, pe lângă păstrarea vechilor desinențe se observă că, în multe cazuri, cele care erau proprii substantivelor cu tema dură, respectiv, celor cu temă moale, s-au contopit în una singură, de obicei primele impunându-se celor din urmă. La aceeași parte de vorbire atrage atenția folosirea formelor scurte de vocativ, care pare să fie o influență a limbii ruse dialectale, ca și existența unor forme vechi de dual.

În comparație cu limba literară și cu graiurile de stepă ale limbii ucrainene, în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene se întâlnește la adjective doar tipul de declinare propriu celor în consoană nepalatalizată. În al doilea rând, la aceeași parte de vorbire, ca și la substantive, se întâlnește o simplificare a structurii desinențelor. Formarea gradelor de comparație reprezintă o caracteristică proprie majorității graiurilor ucrainene din țara noastră. Astfel, în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, comparativul sintetic (cel analitic se întâlnește mai rar) se formează cu ajutorul particulei *maj* < rom. „mai”. Cu ajutorul aceleiași particule, dar accentuate *sintactic* (*máj*), se formează, doar în graiurile transcarpatice, gradul superlativ al adjectivelor.

Între diferitele forme arhaice și inovații ale pronumelui din graiurile ucrainene de pe teritoriul României, se remarcă folosirea, în cele transcarpatice și huțule din Maramureș, a formelor enclitice ale pronumelui personal. În aceeași graiuri, ca și în cele huțule și bucovinene, se întâlnesc forme vechi ale pronumelor determinative și structuri locale ale pronumelor demonstrative. Contragerea desinențelor la pronumelor posesive a avut loc în toate graiurile ucrainene din România.

Trăsăturile dialectale ale numeralului din graiurile studiate constau – pe lângă existența numeroaselor variante fonetice și lexico-morfologice – atât în formarea de numerale compuse, cât și în declinarea acestora. Numeralesle compuse necontopite, de tipul *dvác'c'it' i ody^en* (lit. *dvac'at' odyn*), se formează în graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene cu ajutorul conjuncției *i*, care, după părerea noastră, constituie un arhaism. Ca urmare, existența unor astfel de forme în graiurile transcarpatice (poate chiar și în celelalte) nu pare a fi rezultatul influenței limbii române.

Verbul din graiurile ucrainene de la noi prezintă cele mai multe particularități arhaice și inovații, la toate modurile și timpurile.

În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, infinitivul se formează cu ajutorul sufixelor *-ty* și *-čy* (și a variantelor fonetice ale acestora), în timp ce în graiurile de stepă, pe lângă sufixul *-ty* – propriu și limbii literare –, este foarte răspândit și *-t'*.

La prezent întâlnim o serie de caracteristici, ca de exemplu: lipsa alternanțelor /s/ – /š/, /z/ – /ž/, /t/ – /č/, /d/ – /dž/ la persoana I singular a verbelor de conjugarea a II-a (în graiurile huțule, bucovinene și de stepă); dezvoltarea după labiale, la persoana I și a III-a singular, a unor sunete diferite în locul lui [l] epentetic din limba literară, cum ar fi cea a lui [n'] epentetic după [m] (în graiurile transcarpatice) și a lui [j] după /p/, /b/, /m/, /v/ (în graiurile huțule și bucovinene); existența formelor verbale de persoana a III-a singular atât cu desinența *-t*, cât și fără aceasta (în toate graiurile); folosirea în paralel la persoana I plural a mai multor desinențe (în graiurile de stepă) sau existența vechii desinențe (în graiurile transcarpatice); tendința avansată de reorganizare a celei de-a doua conjugări, prin impunerea desinenței *-ut*, proprie primului tip de conjugare (în graiurile huțule și bucovinene, și cu o frecvență mai redusă în cele transcarpatice).

Trecutul prezintă și el o serie de trăsături specifice, cum ar fi folosirea în paralel a formelor sintetice și a celor de perfect, însoțite de formele contrase ale verbului atematic *jesmī* (în graiurile huțule, bucovinene și transcarpatice). Pe lângă perfect, în aceleași graiuri, formele enclitice ale acestui verb (care în graiurile transcarpatice are paradigma prezentului completă) apar ca părți componente ale mai mult ca perfectului, acesta din urmă fiind de trei tipuri.

Viitorul din graiurile studiate are două forme: sintetică și analitică. Cele două tipuri de viitor sunt răspândite în graiurile de stepă, formându-se în același mod ca în limba literară, în timp ce în cele transcarpatice, huțule și bucovinene se întâlnesc de cele mai multe ori forme analitice, și anume: primul tip de viitor analitic este format din afixul mobil provenit din auxiliarul *jati*, numai că acesta stă înaintea verbului de conjugat, fiind un element constitutiv de sine stătător (în timp ce, în limba literară, acesta precedă verbul cu care s-a și contopit, dând naștere formei sintetice); al doilea tip de viitor se formează în același fel, dar în locul verbului *jati* se folosește auxiliarul *mati*; cel de-al treilea tip de viitor analitic este propriu doar graiurilor transcarpatice, formându-se cu ajutorul viitorului verbelor *póčnuty*, *chotítıy* etc., la care se adaugă forma de infinitiv a verbului de conjugat.

Vechile forme ale modului condițional, compuse din participiile trecute active și formele personale de aorist ale verbului auxiliar *buty*, se întâlnesc în majoritatea graiurilor transcarpatice, huțule și bucovinene. Condiționalul din aceste graiuri este de două tipuri: unul care exprimă o acțiune posibilă, nediferențiată, a

timpului viitor (acesta fiind pe cale de dispariție), iar celălalt – o acțiune posibilă, în anumite condiții, în trecut.

Imperativul din graiurile ucrainene de pe teritoriul României are și el două forme: sintetică și analitică. Cea sintetică are două tipuri de flexiune, și anume: primul are aproape întotdeauna desinențele accentuate (și schimbate fonetic), în timp ce la cel de-al doilea tip acestea sunt neaccentuate. În graiurile de stepă, imperativul poate fi redat și prin formele de prezent sau viitor (cu aspect perfectiv), persoana I plural. Imperativul analitic din graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene are forme doar de persoana a III-a singular și plural, el fiind compus din prezentul verbului de conjugat și particula *naj* (față de lit. *nechaj / chaj*), care îl precedă.

În concluzie, reținem că în prezentarea trăsăturilor fonetice și morfologice am ținut cont de trăsăturile comune ale graiurilor care formează o grupă dialectală (cu excepția unor graiuri mai puțin studiate, cum ar fi cele din Rona de Sus, Lunca la Tisa, Remeți, pentru care am dat exemple demonstrând existența unor caracteristici neobservate), ele contribuind pe deplin la individualizarea și, de aici, la clasificarea grupelor de graiuri, ca și a dialectelor din care acestea fac parte. Fără să ținem seama de vecinătatea teritorială a graiurilor care aparțin unei singure grupe dialectale, putem afirma cu certitudine că fiecareia dintre acestea îi sunt proprii unele caracteristici care, deși nu foarte însemnate, dar bine definite, îl individualizează. De exemplu, fiecare grai are un sistem fonetic propriu, în timp ce în câteva dintre acestea există chiar două sisteme diferite, din punct de vedere structural (Cornuțel-Banat și Criciova), ceea ce se explică prin venirea acestei populații ucrainene din ținuturi diferite.

Dacă, în morfologie, formarea modurilor și a timpurilor verbale, ca și desinențele proprii sistemului flexionar al unei grupe dialectale sunt caracteristice aproape tuturor graiurilor care intră în alcătuirea acesteia, în fonetică se poate observa că sistemul propriu unei astfel de grupe nu este identic în toate graiurile care o compun, existând multe particularități (ca dovadă, menționăm existența numeroaselor variante fonetice ale desinențelor).

Studierea acestor caracteristici se poate face doar prin realizarea de monografii dialectale, cu ajutorul cărora pot fi elucidate și numeroase alte probleme, cum ar fi cele legate de istoria ucrainenilor din țara noastră, dar mai ales cele care privesc direct istoria limbii ucrainene.

ABREVIERI

acuz.	cazul acuzativ	conj.	conjuncție
adj.	adjectiv	dat.	cazul dativ
adv.	adverb	dial.	ucrainean dialectal
bel.	limba belarusă	dim.	diminutival

fem.	genul feminin	pl.	numărul plural
gen.	cazul genitiv	prep.	prepoziție
germ.	limba germană	prez.	timpul prezent
imper.	modul imperativ	pron.	pronume
ind.	modul indicativ	pron. pers.	pronume personal
instr.	cazul instrumental	rom.	limba română
lit.	ucraianean literar	rom. dial.	român dialectal
loc.	cazul locativ	rus.	limba rusă
magh.	limba maghiară	sg.	numărul singular
masc.	genul masculin	turc.	limba turcă
num.	numeral	voc.	cazul vocativ
pers.	persoana	v. rus.	limba rusă veche

SIGLE

- ALR – *Atlasul lingvistic român* II, s.n., vol. III, IV, București, Editura Academiei, 1956, 1972.
- BȘt – „Buletin științific”, seria A, vol. I, Baia Mare, 1969 și urm.
- CL – „Cercetări de lingvistică”, Cluj-Napoca, 1956-1973
- DR – „Dacoromania”, Cluj, 1920-1948
- FD – „Fonetică și dialectologie”, București, 1956 și urm.
- LR – „Limba română”, București, 1952 și urm.
- RRL – „Revue roumaine de linguistique”, Bucarest, 1962 și urm.
- RS – „Romanoslavica”, București, 1958 și urm.
- SCL – „Studii și cercetări de lingvistică”, București, 1950 și urm.
- SCȘt – „Studii și cercetări științifice. Filologie”, Iași, 1954 și urm.
- SA – „Studii și articole”, Baia Mare, 1973

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*